Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний
університет імені Григорія Сковороди»

Кафедра документознавства

ISSN 2518-7600 (Print)
ISSN 2524-1060 (Online)

Соціум. Документ. Комунікація

Збірник наукових статей

Випуск 5
Серія «Філологічні науки»

Переяслав-Хмельницький
2018

УДК 316.77+002.1(082)
ББК60+73я43
С69

Соціум. Документ. Комунікація: збірник наукових статей. Вип. 5. Серія «Філологічні науки» / [ред. колегія: Коцур В.П. (голов. ред.) та ін.]. – Переяслав-Хмельницький, 2018. – 148 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 7 від 2 квітня 2018 р.).

Редакційна колегія: В.П. Коцур, доктор історичних наук, професор (головний редактор); **М.І. Навальна**, доктор філологічних наук, професор (заступник головного редактора); **О.Д. Ісайкіна**, кандидат історичних наук, доцент (відповідальний секретар); **Г.С. Мазоха**, доктор філологічних наук, професор; **О.Г. Межов,** доктор філологічних наук, професор; **К.І. Мізін**, доктор філологічних наук, професор; **Л.В. Струганець**, доктор філологічних наук, професор; **Р.О. Христіанінова**, доктор філологічних наук, професор.

Міжнародна редакційна колегія: Т.А. Космеда, доктор філологічних наук, професор (Польща).

Рецензенти: Завальнюк І.Я., доктор філологічних наук, професор (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського); **Личук М.І.,** доктор філологічних наук, доцент (Національний університет біоресурсів і природокористування України); **Башманівський В.І.,** кандидат філологічних наук, доцент (Житомирський державний університет імені Івана Франка).

У збірнику опубліковані наукові статті з актуальних питань документознавства, комунікаційних процесів та філології.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія КВ № 21860-11760Р від 21.12.2015 р.

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних, в яких індексується збірник: Research Bible.

Адреса редакційної колегії:
08401, м. Переяслав-Хмельницький, вул. Сухомлинського, 30, каб. 312.
Засновник та видавець: Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди».

© Кафедра документознавства, Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», 2018.

Министерство образования и науки Украины
Государственное высшее учебное заведение
«Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический
университет имени Григория Сковороды»

Кафедра документоведения

ISSN 2518-7600 (Print)
ISSN 2524-1060 (Online)

Социум. Документ. Коммуникация

Сборник научных статей

Выпуск 5
Серия «Филологические науки»

Переяслав-Хмельницкий
2018

УДК 316.77+002.1(082)
ББК 60+73я43
С 69

Социум. Документ. Коммуникация: сборник научных статей. Вып. 5. Серия «Филологические науки» / [ред. коллегия: Коцур В.П. (глав. ред.) и др.]. – Переяслав- Хмельницкий, 2018. – 148 с.

Рекомендовано к печати Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды» (протокол № 7 от 2 апреля 2018 г.).

Редакционная коллегия: В.П. Коцур, доктор исторических наук, профессор (главный редактор); **М.И. Навальная**, доктор филологических наук, профессор (заместитель главного редактора); **Е.Д. Исайкина**, кандидат исторических наук, доцент (ответственный секретарь); **Г.С. Мазоха**, доктор филологических наук, профессор; **А.Г. Межов,** доктор филологических наук, профессор; **К.И. Мизин**, доктор филологических наук, профессор; **Л.В. Струганец**, доктор филологических наук, профессор; **Р.А. Христианинова**, доктор филологических наук, профессор.

Международная редакционная коллегия: Т.А. Космеда, доктор филологических наук, профессор (Польша).

Рецензенты: Завальнюк И.Я., доктор филологических наук, профессор (Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского); **Лычук М.И.,** доктор филологических наук, доцент (Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины); **Башмановский В.И.,** кандидат филологических наук, доцент (Житомирский государственный университет имени Ивана Франка).

В сборнике опубликованы научные статьи по актуальным вопросам документоведения, коммуникативных процессов и филологии.

Для научных работников, преподавателей, аспирантов, студентов.

Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации: серия КВ № 21860-11760Р от 21.12.2015 г.

Международные информационные и наукометрические базы данных, в которых индексируется сборник: Research Bible.

Адрес редакционной коллегии:
08401, г. Переяслав-Хмельницкий, ул. Сухомлинского, 30, каб. 312.
Учредитель и издатель: Государственное высшее учебное заведение «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды».

© Кафедра документоведения,
Государственное высшее учебное заведение
«Переяслав-Хмельницкий ГПУ имени
Григория Сковороды», 2018.

Ministry of Education and Science of Ukraine
State Higher Educational Establishment
«Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhoriy Skovoroda
State Pedagogical University»

Document Science Department

ISSN 2518-7600 (Print)
ISSN 2524-1060 (Online)

Society. Document. Communication

Collection of scientific articles

5th Edition
A series of «Philological science»

Pereiaslav-Khmelnytskyi
2018

UDC 316.77+002.1(082)
LBC 60+73я43
S 69

Society. Document. Communication: collection of scientific articles. Ed. 5. A series of «Philological science» / [edit. board: Kotsur V.P. (chief editor) and others]. – Pereiaslav-Khmelnytskyi, 2018. – 148 p.

Recommended for printing by Scientific Council of SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University» (protocol № 7 of April the 2, 2018).

Editorial board: V.P. Kotsur, Doctor of Historical Sciences, professor (chief editor); **M.I. Navalna**, Doctor of Philological Sciences, professor (deputy editor); **O.D. Isaikina**, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor (executive secretary); **H. S. Mazokha**, Doctor of Philological Sciences, professor; **O.H. Mezhov,** Doctor of Philological Sciences, professor; **K.I. Mizin**, Doctor of Philological Sciences, professor; **L.V. Struhanets**, Doctor of Philological Sciences, professor; **R.O. Hrystianinova**, Doctor of Philological Sciences, professor.

International editorial board: T.A. Kosmeda, Doctor of Philological Sciences, professor (Poland).

Rewievers: I.Ya. Zavalniuk, Doctor of Philological Sciences, professor (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University); **M.I. Lychuk**, Doctor of Philological Sciences, Associate Professor (National University of Bio- and Natural Resources of Ukraine); **V.I. Bashmanivskyi**, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Zhytomyr Ivan Franko State University).

Scientific articles on actual questions of document science, communicative processes and philology are printed in the collection.

For scientists, teachers, post-graduate students, students.

Certificate of state registration of print media: series KB № 21860-11760P of 21.12.2015.

International information and science-research databases in which the collection is indexed: Research Bible.

The address of editorial board:
08401, Pereiaslav-Khmelnytskyi, 30 Sukhomlynskyi Street, of. 312.
Founder and publisher: State Higher Educational Institution «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University».

© Document Science Department, State Higher Educational Institution «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhoriy Skovoroda SPU», 2018

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

Навальна М. І.
ЛІНГВІСТИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ – МІСТОК ДО МОВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ.....13

Грозян Н. Ф.
ТИПОЛОГІЯ ДЕТЕРМІНАНТНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....22

Масликова О. С.
З ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....32

Бугайова О. І.
ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНТОНІМІВ У ТЕКСТАХ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ.....44

Молоткіна Ю. О.
ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕДІА-ЛЕКСИКИ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯХ.....57

Овсієнко А. С.
КЛАСИФІКАЦІЇ МЕТАФОРИ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ.....70

РОЗДІЛ ІІ. НАУКИ ДОКУМЕНТНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ЦИКЛУ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬСТВА

Ткаченко Л. В.
ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....85

Прудникова Т. І.
ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ ТЕРМІНА
«КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ»
У ПАРАДИГМІ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ.....95

Ткаченко В. М.
ПИСАНКА У ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНИХ
МАТЕРІАЛАХ.....108

РОЗДІЛ ІІІ. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНОЇ СПРАВИ

Шинкар Т. С.
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДИТЯЧИХ
ОСВІТНІХ ВИДАНЬ В УКРАЇНІ.....126

РЕЦЕНЗІЇ

Навальна М. І.
ЛЕКСИКА ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ У ТВОРАХ
УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ.....139
Аркушин Г. Словник західнополіських діалектизмів у художній літературі / Г. Аркушин. – Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2018. – 268 с.

СОДЕРЖАНИЕ

РАЗДЕЛ I. ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ЗАСАДЫ ДОКУМЕНТОВЕДЕНИЯ

Навальная М. И.
ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ДИСЦИПЛИНЫ – МОСТ К ЯЗЫКОВОЙ КУЛЬТУРЕ БУДУЩИХ ДОКУМЕНТОВЕДОВ.....13

Грозян Н. Ф.
ТИПОЛОГИЯ ДЕТЕРМИНАНТНЫХ ЧЛЕНОВ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ.....22

Масликова О. С.
С ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА.....32

Бугаева О. И.
ПРАГМАТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ АНТОНИМОВ В ТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНОЙ РЕКЛАМЫ.....44

Молоткина Ю. А.
ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ МЕДИА-ЛЕКСИКИ ИНОЯЗЫЧНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УКРАИНСКИХ ИНТЕРНЕТ-ИЗДАНИЯХ.....57

Овсиенко А. С.
КЛАССИФИКАЦИИ МЕТАФОРЫ В СОВРЕМЕННОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ.....70

РАЗДЕЛ II. НАУКИ ДОКУМЕНТНО-КОММУНИКАЦИОННОГО ЦИКЛА И СОЦИОКУЛЬТУРНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ОБЩЕСТВА

Ткаченко Л. В.
ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ.....85

Прудникова Т. И.
СОДЕРЖАТЕЛЬНОЕ НАПОЛНЕНИЕ ТЕРМИНА «КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ УЧИТЕЛЯ» В ПАРАДИГМЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКИ.....95

Ткаченко В. Н.
ПИСАНКА В ФОЛЬКЛОРНО-ЭТНОГРАФИЧЕСКИХ МАТЕРИАЛАХ.....108

РАЗДЕЛ III. ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ИЗДАТЕЛЬСКО-ПОЛИГРАФИЧЕСКОЕ ДЕЛА

Шинкарь Т. С.
ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ДЕТСКИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ИЗДАНИЙ В УКРАИНЕ.....126

РАЗДЕЛ VI. РЕЦЕНЗИИ

Навальна М. И.
ЛЕКСИКА ЗАПАДНОГО ПОЛЕСЬЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ УКРАИНСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ.....139
Аркушин Г. Словарь западнополесских диалектизмов в художественной литературе / Г. Аркушин. – Луцк: ЧП Иванюк В. П., 2018. – 268 с.

CONTENT

SECTION I. LINGUISTIC PRINCIPLES OF DOCUMENT SCIENCE

Navalna M. I.
LINGUISTIC DISCIPLINES – BRIDGE TO LINGUISTIC CULTURE OF FUTURE DOCUMENT SPECIALISTS.....13

Grozyan N.F.
THE TYPOLOGY OF DETERMINANT PARTS OF SENTENCES IN CONTEMPORARY LINGUISTICS.....22

MaslikovaO. S.
FROM THE HISTORY OF THE FORMATION OF THE SCIENTIFIC TERMINOLOGY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE.....32

Bugayova O. I.
THE PRAGMATIC POTENTIAL OF ANTHONYMS IN THE TEXT OF SOCIAL ADVERTISING.....44

Molotkina Y. O.
BORROWED MEDIA VOCABULARY FUNCTIONING IN THE CONTEMPORARY UKRAINAN ONLINE NEWSPAPERS.....57

Ovsiienko A. S.
CLASSIFICATIONS OF METAFORS IN MODERN LINGUISTICS.....70

SECTION II. SCIENCE OF DOCUMENT-COMMUNICATIVE CYCLE AND SOCIO-CULTURAL MEASURES OF SOCIETY

Tkachenko L. V.
FORMATION OF COMMUNICATIVE CULTURE OF YOUNG SCHOOLBOYS.....85

Prudnikova T. I.
CONTENTS OF THE TERM «COMMUNICATIVE COMPETENCE OF A TEACHER» IN THE PARADIGM OF PEDAGOGICAL SCIENCE.....95

Tkachenko V. M.
EASTER EGG IN FOLKLORE AND ETHNOGRAPHIC MATERIALS.....108

SECTION III. TENDENCIES OF DEVELOPMENT OF PUBLISHING AND POLYGRAPHICAL BUSINESS

Shynkar T. S.
FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE CHILDREN'S EDUCATIONAL ISSUES IN UKRAINE.....126

REVIEWS

Navalna M. I.
VOCABULARY OF WESTERN POLISSIA IN WORKS OF UKRAINIAN WRITERS.....139
Arkushyn H. Slovnyk zakhidnopoliskykh dialektyzmiv u khudozhnii literaturi / H. Arkushyn.– Lutsk: PP Ivaniuk V. P., 2018. – 268 s.

РОЗДІЛ І. ЛІНГВІСТИЧНІ ЗАСАДИ ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

УДК 378.81’42]:378.147:002.1

ЛІНГВІСТИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ – МІСТОК ДО МОВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ДОКУМЕНТОЗНАВЦІВ

Навальна М. І.

У статті здійснено огляд лінгвістичних дисциплін, які передбачені навчальними планами для студентів вишів – майбутніх документознавців. Зосереджено увагу на нормативності мови як важливої складової навчальних дисциплін, окреслено шляхи покращення культури мови майбутніх фахівців через уведення додаткових мовознавчих дисциплін.

Зроблено висновки, що оволодіння новими навичками і знаннями у сфері культури мови та стилістики й вдосконалення наявних – невіддільне від поглиблення розуміння основних характерних властивостей української мови як засобу спілкування і передачі інформації. Лінгвістичні дисципліни є містком до мовної культури документознавців, яка є визначальною складовою загальної культури фахівців. Тому вбачаємо в перспективі продовжити обмін досвідом між лінгвістами, педагогами, іншими спеціалістами в обговоренні питання поглибленого вивчення літературної мови документознавцями.

Ключові слова: *українська мова, мовна культура, норми літературної мови, професійне мовлення.*

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ДИСЦИПЛИНЫ – МОСТ К ЯЗЫКОВОЙ КУЛЬТУРЕ БУДУЩИХ ДОКУМЕНТОВЕДОВ

Навальная М. И.

В статье сделан обзор лингвистических дисциплин, предусмотренных учебными планами для студентов вузов – будущих документоведов. Сосредоточено на нормативности языка как важной составляющей учебных дисциплин,

определены пути улучшения культуры речи будущих специалистов путем введения дополнительных языковых дисциплин.

Сделаны выводы, что овладение новыми навыками и знаниями в сфере культуры речи и стилистики и совершенствования имеющихся – неотделимо от углубления понимания основных отличительных свойств украинского языка как средства общения и передачи информации. Лингвистические дисциплины есть мостом к языковой культуре документоведов, которая является определяющей составляющей общей культуры специалистов. Поэтому видим в перспективе продолжить обмен опытом между лингвистами, педагогами, другими специалистами в обсуждении вопроса углубленного изучения литературного языка документоведов.

Ключевые слова: *украинский язык, языковая культура, нормы литературного языка, профессиональная речь.*

LINGUISTIC DISCIPLINES – BRIDGE TO LINGUISTIC CULTURE OF FUTURE DOCUMENT SPECIALISTS

Navalna M. I.

The article surveys the linguistic disciplines that are envisaged by the curricula for students of universities – future document scientists. The attention is focused on normative of language as an important component of educational disciplines, it is outlined the ways of improving the speech culture of future specialists by adding extra linguistic disciplines.

It is concluded that mastering new skills and knowledges in the scope of language culture and stylistics and improvement of available ones is inseparable from deepening of understanding of the main features of the Ukrainian language as a means of communication and information transmission. Linguistic disciplines are a bridge to the linguistic culture of document scientists, which is a key component of the general culture of specialists. Therefore, we are set to continue in the future the exchange of experience between linguists, teachers and other specialists in discussing the issue of in-depth study of the literary language by document scientists.

Keywords: *Ukrainian language, linguistic culture, norms of literary language, professional speech.*

Постановка проблеми. Молодь – це не тільки майбутнє України, а й наша сучасність, яка несе в собі дух нового. Молоді українці, завдяки зусиллям багатьох поколінь українських патріотів, зростають і формуються як особистості у самостійній суверенній державі. За роки незалежності в нашій країні відбулися процеси, які надзвичайно змінили соціальне, матеріальне, політичне, культурне становище. Саме тому проблеми молодого покоління стали об'єктом зацікавлень і досліджень педагогів, соціологів, політиків, учених-українознавців, лінгвістів. Актуальними, зокрема, є питання мовної культури сучасної молоді як вагомий чинник збереження вірності рідній українській мові.

Володіння рідною мовою, вміння спілкуватися, вести гармонійний діалог і добиватися успіху в процесі комунікації, вміння сприймати й осмислювати зміст промови, а також уміння цілеспрямовано будувати висловлювання і продукувати тексти – важливі складові професійних умінь у різних сферах діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питань літературної норми та ділового професійного мовлення зверталися як дослідники попередніх десятиліть: А. П. Коваль, М. М. Пилинський [5; 7], так і сучасні лінгвісти П. С. Дудик, С. Я. Єрмоленко, Т. А. Коць та ін. [1; 2; 3; 6]. До тепер питання культури мови, зокрема мови професійного спілкування актуальне як для фахівців усталених професій, так і для професій, які популярні на сучасному етапі розвитку суспільства.

Мета статті – зробити огляд лінгвістичних дисциплін, які передбачені навчальними планами для студентів вишів – майбутніх документознавців, звернути увагу на нормативність мови як важливу складову навчальних дисциплін, окреслити шляхи покращення культури мови майбутніх фахівців через введення додаткових мовознавчих дисциплін.

Виклад основного матеріалу. На початку XXI ст. зріс документообіг, що є важливою складовою діяльності й

обов'язковим елементом управління будь-якої установи, організації, підприємства. Ділові папери повинні бути правильно складені, системно зберігатися і оптимально переміщатися. З розвитком економіки збільшуються інформаційні потоки і кількість документів у всіх сферах діяльності людини. Тому в наші дні зростає попит на досить нову професію – документознавець.

Документознавець – це фахівець, який займається реєстрацією та обліком документації. Близькими професіями є секретар, архівіст, діловод. Перед вишами постало завдання готувати документознавців, які володіють не тільки фаховими навичками, але й нормами літературної мови.

У вищій школі послуговуємося здебільшого термінами-словосполученнями «мова професійного спілкування (професійна мова)» та «фахова мова».

Мова професійного спілкування (професійна мова) – це функціональний різновид української літературної мови, яким послуговуються представники певної галузі виробництва, професії, роду занять. Як додаткова лексична система професійна мова, не маючи власної специфіки фонетичного та граматичного рівнів, залишається лексичним масивом відповідної мови.

Фахова мова – це сукупність усіх мовних засобів, якими послуговуються у професійно обмеженій сфері комунікації з метою забезпечення порозуміння між людьми, які працюють у цій сфері. Особливості її зумовлюють мета, ситуація професійного спілкування, особистісні риси комуніканта і реципієнта (мовна компетенція, вік, освіта, рівень інтелектуального розвитку). Залежно від ситуації і мети спілкування доречно й правильно добираються різноманітні мовні засоби висловлення думки: лексичні, граматичні, фразеологічні тощо. Словосполуки «мова професійного спілкування (професійна мова)» та «фахова мова» вважаємо синонімічними.

Володіти мовою професійного спілкування означає: вільно послуговуватися усім багатством лексичних засобів з фаху; дотримуватися граматичних, лексичних, стилістичних, акцентологічних та інших норм професійного спілкування;

знати спеціальну термінологію, специфічні найменування відповідної професійної сфери; використовувати усі ці знання на практиці, доречно поєднуючи вербальні й невербальні засоби спілкування.

У ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» в навчальній програмі з підготовки документознавців передбачені такі лінгвістичні дисципліни: «Українська мова за професійним спрямування», «Науково-технічна термінологія», «Документна лінгвістика» та «Стилістика ділового мовлення та редагування».

Курс «Українська мова (за професійним спрямування)» передбачає формування національномовної особистості, а також вироблення в майбутніх спеціалістів професійно зорієнтованих умінь та навичок досконалого володіння українською літературною мовою у фаховій сфері. Ставиться завдання сформувати: мовну компетенцію майбутніх фахівців, що містить знання і практичне оволодіння орфоепічними, лексичними, стилістичними, граматичними нормами літературної професійної мови; навички самоконтролю за дотриманням мовних норм у спілкуванні; вміння та навички мовної поведінки у професійній сфері; навички усного та писемного мовлення, зорієнтованого на професійну специфіку; навички оперування фаховою термінологією, редагування, корегування та перекладу текстів.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен: знати теоретичні засади нормативної української літературної мови та вміти: давати визначення основних понять; розпізнавати норми літературної мови, відповідно до норм вживати словосполучення, речення; стилістично правильно оформлювати свою думку; правильно використовувати різні мовні засоби залежно від сфери й мети спілкування; послуговуватись всім лексичним багатством української мови; користуватись термінологічними, енциклопедичними та загальномовними словниками.

Навчальний курс «Науково-технічна термінологія» передбачає формування на основі теоретичних знань і загальних відомостей про науково-технічну термінологію,

практичних навичок високого фахового рівня інформаційної культури спеціаліста. Завданнями курсу є: ознайомити студента з історією формування української науково-технічної термінології в контексті розвитку європейських терміносистем у XIX-XXI ст.; виявити закономірності основних етапів становлення і розвитку галузевих терміносистем і термінознавства в Україні; з'ясувати статус сучасного термінознавства в системі розділів науки про мову та галузевих дисциплін; визначити основні аспекти українського термінотворення і терміновжитку; виявити лексико-семантичні особливості термінів української мови; проаналізувати особливості варіантних і синонімічних терміноодиниць у галузевих терміносистемах; виявити відмінності між історично сформованими напрямами розвитку українських галузевих терміносистем; проаналізувати теоретичні засади укладання наукових текстів різного стильового й жанрового спрямування (навчально-довідкові, власне наукові тексти, лексикографічні статті, усні виступи тощо); сформувати практичні вміння та навички укладання різножанрових наукових текстів.

Метою викладання дисципліни «Документна лінгвістика» є надання студентам необхідних теоретичних знань і початкових практичних навичок застосування, аналізу та удосконалення лінгвістичної складової й супутніх явищ інформаційно-комунікативної діяльності. Вивчення дисципліни «Документна лінгвістика» частково базується на знаннях і вміннях, які отримані студентами при вивченні дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» та інших дисциплінах. У результаті вивчення дисципліни студент повинен знати: теоретичні основи документної лінгвістики та сферу її використання; теоретичні основи лінгвістичної структури мови та мовлення у діловій сфері; теоретичні основи та методи аналізу тексту й дискурсу як напряму міждисциплінарного вивчення; теоретичні основи лінгвістичних та паралінгвістичних засобів документних текстів. У результаті вивчення дисципліни студент повинен вміти: здійснювати лінгвістичний аналіз документних текстів; застосовувати лінгвістичні та паралінгвістичні засоби в рукописних, друкованих та віртуальних документних текстах.

Курс «Стилістика ділового мовлення та редагування» передбачає засвоєння студентами-документознавцями лексико-граматичних норм українського літературного мовлення, особливостей офіційно-ділового стилю, доцільність використання мовних одиниць різних рівнів у конкретній ситуації мовлення, у тому чи іншому функціональному стилі. Підготовлений фахівець повинен уміти: правильно користуватися мовою у діловій сфері спілкування, знаходити найдоцільніші лексико-граматичні засоби для кожної конкретної мовленнєвої ситуації, доцільно використовувати різнорівневі мовні одиниці у функціональних стилях українського мовлення.

Отже, навчальна програма для документознавців містить достатню кількість лінгвістичних дисциплін, завданнями яких передбачено вивчення норм літературної мови, що й визначає мовленнєву культуру майбутніх фахівців. Було б доречно розглянути при наступних плануваннях вивчення курсу «Культура мови і стилістика», що є передумовою суттєвого розширення освітнього кругозору майбутніх фахівців. Особливістю цієї дисципліни порівняно з іншими гуманітарними курсами є те, що вона забезпечує розвиток споконвічних людських здібностей усної та писемної форм мови, що виступають передумовами будь-якої інтелектуальної та мовленнєвої діяльності. Удосконалення мовних і розумових навичок людини створює умови для розвитку його здатності орієнтуватися в динамічному інформаційному просторі. Через це сфера застосування знань і умінь, що здобувалися б студентами в ході вивчення курсу «Культура мови і стилістика», носила б універсальний характер, таким чином акумулюючи та систематизуючи знання, вміння, навички, отримані на аналізованих лінгвістичних курсах. Метою названого навчального курсу є підвищення рівня практичного володіння сучасною українською літературною мовою, розвитком комунікативних навичок студентів у різних сферах вживання української мови, письмовій та усній його різновидах. При цьому слід враховувати багатоаспектність поняття культури мови, що представляє собою такий набір і таку організацію мовних засобів, які в певній ситуації спілкування при

дотриманні сучасних мовних норм і етики спілкування дозволяють забезпечити ефективність у досягненні визначених комунікативних завдань.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Оволодіння новими навичками і знаннями у сфері культури мови та стилістики й вдосконалення наявних – невіддільне від поглиблення розуміння основних характерних властивостей української мови як засобу спілкування і передачі інформації, а також розширення загальногуманітарного світогляду, що спирається на володіння багатим комунікативним, пізнавальним і естетичним потенціалом української мови.

У цілому варто зауважити, що лінгвістичні дисципліни є містком до мовної культури документознавців, яка є визначальною складовою загальної культури фахівців. Тому вбачаємо в перспективі продовжити обмін досвідом між лінгвістами, педагогами, іншими спеціалістами в обговоренні питання поглибленого вивчення літературної мови документознавцями.

Список використаних джерел

1. Дудик П. С. Стилістика української мови : [навч. посібн.]. Київ: Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.
2. Єрмоленко С. Просторова і часова глибина літературної норми : Хроніка. Літературна мова в теорії і практиці // Дивослово. 1999. № 4. С. 61–65.
3. Єрмоленко С. Я. Стильові різновиди української мови // Українська мова : Енциклопедія / [Редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін.]. 3-є вид., зі змін. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. С. 678–679.
4. Коваль А. П. Ділове спілкування / А. П. Коваль : [навч. посібник]. Київ: Либідь, 1992. 280 с.
5. Коваль А. П. Культура ділового мовлення. Писемне та усне ділове спілкування. [вид. 3-є]. Київ: Вища школа, 1982. 287 с.
6. Коць Т. А. Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі. Київ: Логос, 2010. 303 с.

7. Пилинський М. М. Мовна норма і стиль / АН УРСР; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ: Наук. думка, 1976. 288 с.

References

1. Dudyk P. S. *Stylistyka ukrainskoi movy* [Stylistics of the Ukrainian language] [navch. posibn.]. K. : Vydavnychyi tsentr «Akademiia», 2005. 368 s.
2. Yermolenko S. *Prostorova i chasova hlybyna literaturnoi normy : Khronika. Literaturna mova v teorii i praktytsi* [Spatial and temporal depth of the literary norm: Chronicle. Literary language in theory and practice] // Dyvoslovo. 1999. № 4. S. 61–65.
3. Yermolenko S. Y. *Styliovi riznovydy ukrainskoi movy* [Style variations of the Ukrainian language] // Ukrainska mova : Entsyklopediia / [Redkol. : Rusanivskyi V. M. (spivholova), Taranenko O. O. (spivholova), Ziabliuk M. P. ta in.]. 3-ie vyd., zi zmin. i dop. K. Vyd-vo «Ukr. entsykl.» im. M. P. Bazhana, 2007. S. 678–679.
4. Koval A. P. *Dilove spilkuvannia* [Business communication] [navch. posibnyk]. K. Lybid, 1992. 280 s.
5. Koval A. P. *Kultura dilovoho movlennia. Pysemne ta usne dilove spilkuvannia* [Culture of business broadcasting. Written and oral business communication] [vyd. 3-ie]. K. Vyshcha shkola, 1982. 287 s.
6. Kots T. A. *Literaturna norma u funktsionalno-styliovii i strukturnii paradyhmi* [Literary norm in the functional-style and structural paradigm] K. Lohos, 2010. 303 s.
7. Pylynskyi M. M. *Movna norma i styl* [Language norm and style] AN URSR; Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni. K. Nauk. dumka, 1976. 288 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Навальна Марина Іванівна, доктор філологічних наук, професор кафедри документознавства
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Набережна, б. 4, кв. 3, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна 08404
e-mail: mnavalna@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Навальная Марина Ивановна, доктор филологических наук, профессор кафедры документоведения
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Набережная, д. 4, кв. 3, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина 08404
e-mail: mnavalna@gmail.com

DATA ON AUTHOR
Navalna Maryna I., Doctor of Philological Sciences, Professor of Document Science Department
Pereiaslav-Khmenytskyi Hryhorii Skovoroda Pedagogical UniversityUkraine, Kyiv region,
Pereiaslav-Khmelnytskyi, Naberezhna Street 4, app. 3, 08404
e-mail: mnavalna@gmail.com

УДК 811.161.2'367.332

ТИПОЛОГІЯ ДЕТЕРМІНАНТНИХ ЧЛЕНІВ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Грозян Н. Ф.

У статті схарактеризовано фонові детермінанти в українській мові, опрацьовано традиційні й нові підходи в їхньому дослідженні. Визначено специфіку засобів ускладнення семантико-синтаксичної структури речення. Особливу увагу приділено локальним і темпоральним детермінантам, що є експозиціями щодо всього висловлення. На прикладах доведено, що типи детермінантів продуктивно використовуються в сучасному українському художньому мовленні, фонові семантичні поширювачі виконують конкретизаційну атрибутивну функцію щодо всього змісту висловлення та виступають іманентними характеристиками мовленнєвої ситуації.

Ключові слова: *локальні та темпоральні детермінанти, фонові детермінанти, детермінантний зв'язок, семантичні поширювачі.*

ТИПОЛОГИЯ ДЕТЕРМИНАНТНЫХ ЧЛЕНОВ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

Грозян Н. Ф.

В статье охарактеризованы фоновые детерминанты в украинском языке, определены традиционные и новые подходы в их исследовании. Сделан анализ средств осложнения семантико-синтаксической структуры предложения. Особое внимание уделено локальным и темпоральным детерминантам, что являются экспозициями ко всему высказыванию. На примерах доказано, что типы детерминантов продуктивно используются в современной украинской художественной речи, фоновые семантические распространители выполняют конкретизациированную атрибутивную функцию относительно всего содержания высказывания и выступают имманентными характеристиками речевой ситуации.

Ключевые слова: *локальные и темпоральные детерминанты, фоновые детерминанаты, детерминантная связь, семантические распространители.*

THE TYPOLOGY OF DETERMINANT PARTS OF SENTENCES IN CONTEMPORARY LINGUISTICS

Grozyan N.F.

The article describes the background determinants in the Ukrainian language, elaborates traditional and new approaches in their study. The specifics of the complexity of the semantic-syntactic sentence structure are detrmined. Particular attention is paid to the local and temporal determinants, which are exposures to the whole expression. It is proved on the examples that types of determinants are productively used in modern Ukrainian artistic speech, background semantic distributors perform specific and attributive function regarding to the whole content of the utterance and act as inherent characteristics of the speech situation.

Key words: *local and temporal determinants, background determinants, deterministic connection, semantic distributions.*

Постановка проблеми й актуальність дослідження. У сучасній лінгвоукраїністиці особливо активно розвивається

синтаксична семантика, основні тенденції якої спрямовані на вивчення об'єктивно-смислового змісту речення як відображення певного явища об'єктивної дійсності. Дослідників зорієнтовано на логіко-семантичний рівень реченнєвої структури, зорієнтований не лише на зв'язок речення з реальними ситуаціями, на репрезентацію тих чи тих категорій у ньому, а й на відношення, які виникають між лексичними компонентами в межах однієї реченнєвої структури.

До вивчення семантичної структури речення мовознавці підходять по-різному: одні науковці пропонують включати до неї лише семантико-синтаксичні відношення, що визначаються валентними властивостями предиката (У. Чейф, Л. Теньєр, Н.Ю. Шведова та ін.), інші беруть до уваги зміст, уміщений у реченні без опори на валентнісні можливості дієслова-предиката (В.Г. Гак, І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, А.П. Загнітко, І.І. Меньшиков, І.С. Попова, Л.М. Руденко).

На думку Г.В. Кутні, «одним із найвагоміших теоретичних принципів внутрішнього розмежування простого речення є виділення формально-синтаксичного, семантико-синтаксичного та комунікативного рівнів, що дає змогу найповніше визначити категорійну структуру речення» [8, с. 178–179].

Серед усього загалу простих речень виокремлюють прості ускладнені, які за формально-синтаксичними ознаками співвідносять із простими, а за семантико-синтаксичними – зі складними реченнями. Найпродуктивнішим засобом ускладнення семантико-синтаксичної структури речення є своєрідні самостійні семантичні поширювачі, які «виступають вторинними грамемами категорії предикатності, оскільки у згорнутому вигляді самі є предикатами» [8, с. 178–179], саме їх у сучасній лінгвістиці й прийнято називати детермінованими членами речення. Уведення цих елементів до синтаксичної структури речення сприяє його перетворенню із семантично елементарного в семантично складне. Детермінанти стають носіями окремих пропозицій [6, с. 277].

Деривaційну базу деяких різновидів простого ускладненого речення, на думку І.Р. Вихованця, становлять

складні речення, від однієї з предикативних частин яких утворюються шляхом згортання детермінантні члени речення [1, с. 239]. Таке тлумачення детермінантів пояснює не прислівний характер їхнього зв'язку, що свідчить про синтаксичну автономність цих одиниць, перенесену із структури складного речення.

Метою дослідження є аналіз обставинної детермінації, зокрема фонових детермінантів (локальних і темпоральних), у сучасному художньому мовленні.

Аналіз останніх досліджень. На сьогодні в лінгвістиці виконано низку вагомих наукових студій, що презентують різні підходи до вивчення семантичної структури речення: одні науковці пропонують включати до неї лише семантико-синтаксичні відношення, що визначаються валентними властивостями предиката (У. Чейф, Л. Теньєр, Н.Ю. Шведова та ін.), інші беруть до уваги зміст, уміщений у реченні без опори на валентнісні можливості дієслова-предиката (В.Г. Гак, І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, А.П. Загнітко, І.І. Меньшиков, І.С. Попова, Л.М. Руденко).

Виклад основного матеріалу. Як зазначає О.О. Селіванова, детермінант – це член речення, який поєднується з усім складом висловлення за допомогою особливого типу синтаксичного зв'язку – детермінації [10, с. 116]. Цей зв'язок, наголошує дослідниця, нагадує прилягання, але не має прислівного характеру. Саме розмежування в реченні синтаксичних зв'язків на реченнєві та словосполученнєві й дало підставу для виділення детермінованих членів речення. Якщо прислівні поширювачі є конструктивно зумовленими та включеними в речення за законами валентності, то детермінант – це факультативний поширювач, який можна легко вилучити з синтаксичної конструкції, не порушуючи її формальної будови. Наприклад, *Весь цей день пахнув* ***теплим сном*** [7, с. 41]; детермінований компонент *теплим сном* має семантику порівняння, вилучення його з речення призведе до певної розмитості думки, до недостатності висловлення, але останнє як одиниця спілкування при цьому не втратиться. На думку А.П. Загнітка, наявність детермінанта зумовлена комунікативними потребами висловлення [6, с. 277].

Термін було введено до наукового обігу в 60-х роках минулого століття Н.Ю. Шведовою, яка запропонувала розглядати детермінанти як своєрідні семантичні поширювачі, що не входять до структурного мінімуму речення, на цій підставі розрізняються суб'єктно-об'єктні й обставинні детермінанти [12, с. 77–93].

Детермінант першого типу стосується предикативного ядра, зв'язок суб'єктного компонента з граматичною основою нагадує предикативний у структурі двоскладного речення: ***Мамі*** *запаморочилося* [3, с. 11], *Заснути* ***мені*** *ніяк не вдавалося...* [4, с. 53], ***До Голобородька*** *дійшло ближче до ранку наступного дня* [3, с. 66]. На структурно-граматичному рівні такий детермінант є непрямим додатком, який виражає семантику суб'єкта дії або стану. Ці елементи, наголошує А.П. Загнітко, «наповнюють змістом носія предикативності і реалізують семантику субстанційності, на словосполученнєвому рівні вони витлумачуються як прислівні поширювачі, що відповідає їх валентно зумовленому вияву [6, с. 277].

Обставинні детермінанти – це одиниці мотиваційно-ситуаційного плану, вони покликані окреслювати ті чи ті площини перебігу дії чи вияву стану, наприклад: ***Годиною пізніше*** *на борті літака, що ніс маму й сина Голобородьків геть з України, сталася надзвичайна подія* [3, с. 69], ***Дуже швидко*** *з'явився проект Ярослава* [7, с. 21], ***До пізньої ночі*** *говорили про загибель Мар'яни і Анатолія* [7, с. 128]. Найчастіше детермінанти загальнореченнєвої екзистенційної семантики займають позицію на початку речення, але їхнє розташування може змінюватися під впливом актуального членування.

Як зазначала Н.В. Гуйванюк, речення будь-якої граматичної будови (як непоширене, так і поширене) може мати поширювач (один або кілька), яким часто служить відмінкова форма іменника, прислівника, дієприслівника, сполучника [2, с. 91]. Найактивніше, на думку Г.В. Кутньої, «поєднуються з факультативними компонентами ті предикати, суб'єкти яких виражені формою називного відмінка. Речення, в яких вони функціонують, мають більшу семантичну перспективу» [8, с. 178–179].

Відповідно до семантичної природи аналізованих компонентів з-поміж детермінантів загальнореченнєвої екзистенційної семантики Л.М. Руденко [9] пропонує виділяти такі основні типи, як-от: фонові детермінанти (локальні та темпоральні), детермінанти зумовленості, детермінанти з характеризувальним значенням.

Фонові детермінанти виконують атрибутивну функцію щодо всього висловлення та є своєрідними експозиціями до нього [6]. Семантичні поширювачі такого зразка конкретизують просторові та часові характеристики основної дії, наприклад: *На* ***брудній привокзальній площі*** *з'явився довжелезний «Лінкольн» кольору металік* [7, с. 91], ***Наприкінці серпня*** *вони знову зустрілися на Майдані* [7, с. 91]. Називати ситуацію, подію, що залежить від основної, покликані детермінанти зумовленості: ***Завдяки несподіваній підказці бармена*** *вони встигли на маршрутку* [7, с. 164], *Посидюща дитина, мовляв Василь* ***зі стриманою ніжністю****...* [5, с. 87]. Характеризувальні детермінанти підкреслюють різноманітні відтінки якісної характеристики основної події, наприклад: *Саме з цього приводу Олександр Чеканчук* ***відчайдушно*** *посварився з Мар'яною Хрипович напередодні її від'їзду сюди* [7, с. 32], *...місячно бліда дівчинка* ***безгучно*** *тягла до Наталі на потомленій руці...* [5, с. 30]. Отже, усі семантичні поширювачі інформативно доповнюють, уточнюють предикат, збагачуючи додатковими відтінками структуру процесивної ситуації.

Відібраний ілюстративний матеріал свідчить про те, що в сучасному художньому мовленні найактивніше використовують фонові детермінанти, які, не вносячи суттєвих змін до структури речення-висловлення, здатні змістити фокус уваги реципієнта.

Темпоральні поширювачі, характеризуючи предикативний процес, динамічний і локалізований у часі, уточнюють, як уже зазначалося, часові параметри. Залежно від наповнення темпоральних детермінантів у сучасному українському художньому мовленні можна виділити до п'яти найпродуктивніших типів синтаксем із часовими характеристиками дії: детермінанти на позначення частини доби, пори року, певних періодів життя людини, назв

різноманітних свят, нечіткої / чіткої часової межі та ін. На структурно-граматичному рівні семантичні поширювачі реалізуються переважно такими морфологічними варіантами, як-от:

прислівникові форми на позначення, наприклад: а) частини доби: ***Вчора ввечері*** *він вийшов з лікарні, де мало не залишився назавжди* [7, с. 157]; б) пори року: ***Навесні*** *проходила селом чумацька валка – і до Василя з Марією кількоро чумаків переночувати попросилися...* [5, с. 120]; в) нечіткої часової межі: ***Невдовзі*** *Ганнуся спостерігала й дещо інше: зараз по таких хатніх заколотах вона переставала чути воду* [5, с. 88];

прийменниково-іменникові компоненти на позначення, наприклад: а) певних періодів життя людини: ***По закінченні школи*** *вступила на факультет мистецтвознавства Київського художнього інституту* [7, с. 451; б) назв різноманітних свят: ***На Різдво*** *батько отримав подарунок від Дерека* [4, с. 34];

займенниково-іменникові компоненти (без прийменника чи з ним) на позначення, наприклад: а) частини доби: ***Того вечора*** *він грав у підземному переході на майдані Незалежності* [7, с. 66], ***У той день*** *він також поспішав на побачення* [4, с. 100]; б) нечіткої часової межі: *А* ***цього разу*** *й обійняти забула* [3, с. 83];

прикметниково-іменникові компоненти (без прийменника чи з ним) на позначення, наприклад: а) нечіткої часової межі: ***В недовгім часі*** *це й помічено було****...*** [5, с. 88], ***Наступного ранку*** *Макар прокинувся від запаху яєчні* [3, с. 184];

прийменниково-числівниковими або числівниковими комплексами на позначення точно окреслених часових параметрів, наприклад: ***У дві тисячі дев'ятому*** *Нані стала дипломованим архітектором...* [3, с. 79]; ***Вісімнадцятого*** *Макар припхався на фабрику задовго до початку робочого дня* [3, с. 116].

Зауважуємо, що темпоральні поширювачі зазвичай лише вказують на черговість якісних змін суб'єкта в часовій площині, визначаючи місце основної дії на зовнішній часовій осі.

Нейтралізувати часові ознаки предиката у структурі речення здатні локальні компоненти, які теж є показовими в українському художньому мовленні. Локальні детермінанти покликані моделювати ситуацію щодо просторових орієнтирів. Н.В. Гуйванюк запропонувала виділити (залежно від семантичного наповнення) двадцять сім типів локальних синтаксем [2]. Засобами вираження цих семантичних поширювачів на структурно-граматичному рівні є зазвичай такі морфологічні варіанти, як-от:

морфологізовані прислівники (із прийменниково-іменниковими компонентами чи без них) на позначення близькості щодо горизонтальної чи вертикальної осі, наприклад: ***Удалечині*** *загуркотів потяг* [7, с. 119], *Саме тут,* ***неподалік від пасажу****, її житло* [7, с. 40], ***...зверху*** *лежали «Українські народні загадки» в твердих палітурках* [5, с. 27];

прийменниково-іменникові компоненти на позначення чітко окресленого місця (території), наприклад: ***На площі біля «України»*** *циганки смикали поодиноких приїжджих* [3, с. 159], *Нані* ***біля під'їзду*** *геть змерзла* [3, с. 162]. Як слушно зауважує Г.В. Кутня, локативні компоненти засвідчують розширення відмінкових функцій: значення простору може виражатися більшістю непрямих відмінків, крім давального [8, с. 183]. Прийменниково-відмінкові форми виступають домінантним способом передачі локальної детермінантної семантики [11, с. 5].

Висновки. Отже, охарактеризовані типи детермінантів продуктивно використовуються в сучасному художньому мовленні, фонові семантичні поширювачі виконують конкретизаційну атрибутивну функцію щодо всього змісту висловлення та виступають іманентними характеристиками мовленнєвої ситуації.

Список використаних джерел

1. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис / І.Р. Вихованець. К.: Либідь, 1993. 368 с.
2. Гуйванюк Н. Формально-семантичні співвідношення в системі синтаксичних одиниць / Н. Гуйванюк. Чернівці: Рута, 1999. 336 с.

3. Дашвар Люко. Биті є. Макар. Кн. 1 / Люко Дашвар. Х.: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2011. 288 с.
4. Денисенко Л. Від загиблого діда до померлого / Л. Денисенко. Х.: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. 320 с.
5. Забужко О. Сестро, сестро / О. Забужко. К.: Факт, 2004. 240 с.
6. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис / А.П. Загнітко. Донецьк; Донецький національний університет, 2001. 662 с.
7. Кононенко Є. Імітація / Є. Кононенко. Львів: Кальварія, 2001. 188 с.
8. Кутня Г. Обставинна детермінація предикатів процесу в сучасній українській мові / Г. Кутня // Лінгвістичні студії; збірник наукових праць / укладач А.П. Загнітко та ін. Донецьк: Донецький національний університет, 2005. Вип. 13. С. 178 –184.
9. Руденко Л. Семантико-синтаксична характеристика обставинно-детермінантних структур / Л. Руденко // Збірник наукових праць викладачів педагогічного факультету; Серія «Філологія». Кам'янець-Подільський, 1997. С. 24–30.
10. Селіванова О. Сучасна лінгвістика; термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
11. Слинько І. Другорядні чи поширюючі члени речення / І. Слинько // Мовознавство. 1990. № 2. С. 3 – 11.
12. Шведова Н. Детерминирующий объект и детерминирующие обстоятельства как самостоятельные распространители предложения / Н. Шведова // Вопросы языкознания. 1964. № 6. С. 77–93.

References

1. Vykhovanets' I.R. *Hramatyka ukrayins'koyi movy. Syntaksys* [Grammar of the Ukrainian language. Syntax], K.: Lybid, 1993. 368 p.
2. Huyvanyuk N. *Formal'no-semantychni spivvidnoshennya v systemi syntaksychnykh odynyts'* [Formal-semantic relations in the system of syntactic units], Chernivtsi: Ruta, 1999. 336 p.

3. Dashvar Lyuko. *Byti ye. Makar. Kn. 1* [There is a bit. Makar. Kn. 1], Kharkiv: Book Club «Family Leisure Club», 2011. 288 p.
4. Denysenko L. *Vid zahybloho dida do pomerloho* [From the deceased grandfather to the deceased], Kharkiv: Book Club «Family Leisure Club», 2013. 320 p.
5. Zabuzhko O. *Sestro, sestro* [Sister, sister], K.: Fact, 2004. 240 p.
6. Zahnitko A.P. *Teoretychna hramatyka ukrayins'koyi movy. Syntaksys* [Theoretical grammar of the Ukrainian language. Syntax], Donetsk; Donetsk National University, 2001. 662 p.
7. Kononenko Ye. *Imitatsiya* [Imitation], Lviv: Calvary, 2001. 188 p.
8. Kutnya H. *Obstavynna determinatsiya predykativ protsesu v suchasniy ukrayins'kiy movi* [Objective determination of the predicates of the process in the modern Ukrainian language]. Linguistic studios; collection of scientific works / compiler AP Zagnitko and others. Donetsk: Donetsk National University, 2005. Issue 13. pp. 178–184.
9. Rudenko L. *Semantyko-syntaksychna kharakterystyka obstavynno-determinantnykh struktur* [Semantic-syntactic characteristic of circumferential-deterministic structures]. Collection of scientific works of teachers of pedagogical faculty; Series «Philology». Kamyanets-Podilsky, 1997. pp. 24–30.
10. Selivanova O. *Suchasna linhvistyka; terminolohichna entsyklopediya* [Modern linguistics; terminology encyclopedia], Poltava: Environment, 2006. 716 p.
11. Slyn'ko I. *Druhoryadni chy poshyryuyuchi chleny rechennya* [Secondary or spreading members of the sentence], Linguistics. 1990. № 2. pp. 3–11.
12. Shvedova N. *Determiniruyushchiy ob"ekt i determiniruyushchie obstoyatel'stva kak samostoyatel'nye rasprostraniteli predlozheniya* [Deterministic object and determinative circumstances as independent distributors of the sentence]. Questions of linguistics. 1964. № 6. pp. 77–93.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Грозян Ніна Федорівна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української філології
Кримський інженерно-педагогічний університет
вул. Севастопольська, 22, м. Сімферополь, Крим
e-mail: n.f.grozyan@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Грозян Нина Федоровна, кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой украинской филологии
Крымский инженерно-педагогический университет
ул. Севастопольская, 22, г. Симферополь, Крым
e-mail: n.f.grozyan@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Grozyan Nina Fedorivna, Candidate of Philology, Head of the Department of Ukrainian Philology
Crimean Engineering and Pedagogical University
Crimea, Simferopol, 22 Sevastopol Street
e-mail: n.f.grozyan@mail.ru

УДК 81’373.4

З ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ НАУКОВОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Масликова О. С.

У статті розглядається питання вивчення важливих етапів формування наукового стилю української мови та наукової термінології в цілому. Вказується на тематичні групи термінів, які найпершими виокремилися в українській мові. Визначається, що спеціальні дослідження наукового стилю мови розпочалися ще в 60-х роках минулого століття і відображені в спеціальних монографічних працях, в яких учені вказують на специфіку матеріалів наукового стилю, на особливості його об’єктивних характеристик і відмінні риси від інших мовних стилів. Важливим є вивчення теоретичних питань, які дають можливість більш детально дослідити

історію та етапи формування наукового стилю української мови. Вказуються імена вчених, які мали вирішальний вплив на процес формування наукової термінології. Визначається, що кінець XIX – початок XX століття – важливий період, коли загальнонаукова термінологія була представлена в достатньо повному обсязі в лексичних матеріалах української мови.

Ключові слова: *науковий стиль, загальнонаукова термінологія, спеціальна термінологія, науковий термін.*

С ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

Масликова О. С.

В статье рассматривается вопрос об изучении важных этапов формирования научного стиля украинского языка и научной терминологии в целом. Указывается на тематические группы терминов, которые сформировались в числе первых. Отмечается, что специальное исследование научного стиля языка началось еще в 60-е годы прошлого века и отражено в специальных монографических трудах, в которых ученые определяют специфику материалов научного стиля, особенности его объективных характеристик и отличий от других языковых стилей. Важным является изучение теоретических вопросов, которые предоставляют возможность более глубоко исследовать историю и пути формирования научного стиля украинского языка. Отмечаются имена ученых, которые имели большое влияние на формирование научной терминологии. Конец XIX – начало XX века – важный этап, когда общенаучная терминология была предоставлена в достаточно полном объеме в лексике украинского языка.

Ключевые слова: *научный стиль, общенаучная терминология, специальная терминология, научный термин.*

FROM THE HISTORY OF THE FORMATION OF SCIENTIFIC TERMINOLOGY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

Maslykova O. S.

The article deals with the study of important stages of the formation of the scientific style of the Ukrainian language and

scientific terminology in general. Thematic groups of terms that are most clearly distinguished in the Ukrainian language are indicated. It is determined that special studies of the scientific style of the language began in the 60's of the last century and reflected in special monographic works in which scientists point to the specifics of materials of scientific style, on the features of its objective characteristics and distinguishing features from other language styles. It is important to study theoretical issues, which give an opportunity to research in more detail the history and stages of the formation of the scientific style of Ukrainian language. The names of scientists who had a decisive influence on the process of formation of scientific terminology were pointed. It is determined that the end of XIX - the beginning of XX century is an important period when the general scientific terminology was presented in sufficiently complete volume in the lexical materials of the Ukrainian language.

Keywords: *scientific style, general scientific terminology, technical terminology, scientific term.*

Постановка проблеми. У системі структурно-функціональних стилів кожної високорозвиненої літературної мови поряд із художнім, публіцистичним, офіційно-діловим, розмовно-побутовим виняткова роль належить науковому стилю, який має свої лексичні й граматичні особливості. Процес формування наукової термінології в різних мовах відбувається в неоднакових історичних умовах, що позначається на його інтенсивності й на характері конкретних зв'язків із процесом творення інших стилів мови.

Спеціальне вивчення наукового мовлення почалося в 60-х роках і пов'язане з монографічними працями М. Кожиної, А. Васильєвої, М. Котюрової, М. Жовтобрюха та інших дослідників. Праці вчених у цілому визначають специфіку наукового стилю, особливості його об'єктивних характеристик і відмінностей від інших стилів мови. Важливим на сьогодні є вивчення теоретичних питань, пов'язаних із глибшим дослідженням історії і шляхів формування наукового стилю української мови та наукової термінології в цілому.

Мета статті – визначити основні етапи розвитку наукового стилю української мови. З'ясувати важливі тематичні групи наукових термінів та вказати на основні шляхи їх формування.

Аналіз літератури. Питання про історію та специфіку формування наукового стилю української мови стали об'єктом наукового дослідження М. А. Жовтобрюха, Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк, Н. Д. Бабич, О. Д. Пономарева, Н. В. Зелінської, П. О. Селігей та ін. Висвітлення матеріалу щодо наукового стилю насамперед пов'язується з проблемними питаннями традицій наукового текстотворення. Наголошується, що науковий стиль повинен визначатися високими естетичними властивостями тексту [4, с 350].

Виклад основного матеріалу. Відомо, що в літературних мовах, суспільне функціонування яких історично не обмежувалося і не ускладнювалося гальмуючими впливами, як, наприклад, у російській, англійській, французькій, німецькій, науковий стиль в основному формувався паралельно зі стилями художнім, публіцистичним, офіційно-діловим, хоча, звичайно, провідна й визначальна роль у розвитку мовної стильової системи цих мов складалася вже після того, як сформувався і досяг значного розвитку художній стиль. Так, науковий стиль польської мови активно починає формуватися з 60-70-х років XIX ст., коли у Варшаві було засновано Головну школу, Краківський університет перейшов на польську мову викладання і в Кракові була організована Академія наук. Науковий стиль української мови остаточно формувався ще пізніше, вже тоді, коли стилі художньої літератури в ній досягли високого ступеня досконалості. Перші поодинокі спроби писати українською мовою українські твори можна датувати початком 60-х років XIX ст., коли в журналі «Основа» розпочалося друкування науково-популярних статей. Вони писалися живою народною мовою, але з помітною стилізацією її під просту розповідь з елементами архаїзації. «Основі» належить і перша, з ініціативи П. Г. Житецького, серйозна спроба поставити питання про науковий стиль української мови в теоретичному плані й визначити перспективу його розвитку [2, с. 319-324]. Проте умов для практичної реалізації цього не було ще протягом тривалого часу.

Звісно, що розвиток і функціонування наукової мови тісно пов'язані з діяльністю наукових установ. Тож першою українською науковою установою, що розпочала значну дослідницьку роботу, вважається Наукове товариство імені Шевченка у Львові, організоване в 1893 році, а з 1907 року розпочало свою діяльність Українське наукове товариство в Києві. Обидві ці установи видавали «Записки», в яких публікувалися наукові розвідки з історії, філології та етнографії, а також спеціальні збірники секцій – філологічної, історико-філософської та математично-природничо-лікарської – у Львові й природничо-технічної та медичної – у Києві. Окремі наукові статті публікувалися в інших збірниках і періодичних виданнях, зокрема в журналах «Правда», «Літературно-науковому віснику», «Україні». З кінця XIX ст. інтенсивно розгортається видання наукових, частіше науково-популярних книг українською мовою, але теж, головним чином, з гуманітарних дисциплін, найбільше з історії і літератури; менше з економіки, права та філософії. Наукові праці з географії, біології, геології, медицини представлені лише поодинокими назвами, а книги з фізики, математики, хімії і техніки майже не видавалися. Очевидно, відбиваючи цей факт, відомий український мовознавець та природознавець І. Г. Верхратський писав у 1910 р., що «у нас літератури наукової руської немає», хоч у цих словах і було деяке перебільшення. Шкільні підручники українською мовою того періоду в більшості являли собою переклади з німецької або польської мови.

Отже, науковий стиль української мови активно починає розвиватися приблизно з 90-х років XIX ст. На його розвиток мали великий вплив такі видатні українські вчені, як М. Драгоманов, М. Грушевський, І. Франко, К. Михальчук, А. Кримський, В. Гнатюк, М. Сумцов та ін. Він характеризується насамперед загальнонауковою і спеціальною термінологією, розгалуженою відповідно до диференціації наукових знань. У лексиці української літературної наукової літератури кінця XIX – початку XX ст. загальнонаукова термінологія представлена вже досить помітним шаром. Звичайним вже стало вживання в ній таких слів, як *абстракція,*

аксіома, аналіз, синтез, аргумент, аспект, гіпотеза, дедукція, індукція, дефініція, досвід, дослід, еволюція, експеримент, елемент, класифікація, принцип, проблема, розвідка, система, теорія, термін, форма, формула і багато інших мовних одиниць, що стали надбанням сучасної української наукової термінології. Активного вживання набули й похідні утворення термінологічного характеру, як наприклад, *аргументація, дослідний, дослідник, теоретичний, теоретик* тощо.

У наукових працях того періоду найчастіше вживаною є термінологія окремих тематичних груп. Відносно багатою і розгалуженою була вже в українській мові спеціальна термінологія, вживана в галузі суспільних наук. У працях з історії вживаними є терміни *палеоліт, палеолітичний, неоліт, неолітичний, доісторичний, передісторичний, кам'яна доба, первісна людина, історія всесвітня, історія нова, середньовіччя, феодалізм, феодальний, мемуаристика, історичний документ, історичний процес* тощо. У літературознавчих та мистецтвознавчих розвідках представлена майже вся та спеціальна термінологія, що вживається в цих науках і сьогодні.

Поступово складалася мовознавча: *словотвір, неологізм, наголос, займенник, дієприкметник, дієприслівник, стилістика, експресія слова, абстрактні терміни, санскрит, есперанто*; економічна: *додаткова вартість, внутрішній ринок, світовий ринок, нагромадження капіталу, земельна рента, продуктивні сили, підприємство, трест, синдикат, політична економія*; юридична: *законопроект, судовий процес, судова справа, трибунал, підсудність, судовий вирок, родинне право, спадкоємець, юрисконсульт*; філософська: *діалектика, матерія, історичний матеріалізм, ідеалізм, монізм, дуалізм, прагматизм, субстанція, софіст, теорія пізнання, метафізичний* термінологія тощо.

Кінець XIX – початок XX ст. характеризується тим, що саме у цей період активно починає формуватися і розвиватися термінологія інших наук, наприклад, природнича: *тканина, клітина, клітинний, м'язи, нирки, центральна нервова система, бактерії, теорія еволюції, вітамін*; географічна: *атмосфера, горизонт, клімат, землетрус, континент,*

континентальний, земна кора; астрономічна: *комета, планета, сонячна система, затемнення сонця;* медична*: ліки, діагноз, медикаменти, малярія, діабет, гастрит, ревматизм, клініка*; хімічна: *азот, кисень, вуглець, водень, хімічний аналіз, хімічна реакція, атомістична теорія;* фізична*: атом, електрон, будова матерії, критична температура, калорія, електронна теорія, електроніка, радіоактивність*; математична: *алгебраїчне рівняння, алгебраїчні функції, аналітична геометрія, діаметр* та ін.. Формується і технічна термінологія на зразок: *бетон, електротехніка, конденсатор, паровий двигун, гірнича промисловість, газовий двигун, двигун внутрішнього згорання, гідравлічний двигун, тепловий баланс, мотор, винахід, механіка, технічний огляд* та ін.

Важливо зазначити, що спеціальна наукова й технічна термінологія української мови в передреволюційний період формувалася не тільки на матеріалі наукової літератури, а й в періодичній пресі, об'єктом висвітлення якої було наукове, культурне життя, розвиток технічної сфери.

Основні шляхи та принципи творення української термінології були такі ж, як і в інших мовах. Частина термінів за своїм походженням і будовою була українською, тобто виникла за законами словотворення української мови з використанням існуючих у ній морфем. Проте значна кількість українських термінів належала до інтернаціонального фонду лексики, що активно функціонував у всіх слов'янських та неслов'янських європейських мовах.

Складні обставини та несприятливі умови розвитку української літературної мови ще в дореволюційний період негативно позначилися на подальшому процесі творення української термінології. В українській термінології початкового періоду її формування виникли й вживалися такі дублетні терміни, як *полюс – бігун, клімат – підсоння, діаметр – поперечник, недоторканість посла – нетикаємність посла, переклад – перевод, природознавець – природописець* і под. Окремі терміни того самого кореня мали різний граматичний рід – у Східній Україні здебільшого на зразок російської мови, а в Галичині – переважно на зразок польської, наприклад: *аналіз – аналіза, синтез – синтеза, програма – програм, туберкульоз – туберкульоза* тощо.

Відсутність авторитетного наукового центру, який би координував і спрямовував процес творення спеціальної термінології в українській мові та виробляв наукові засади її збагачення, часто спричинялася до появи в ній спрощених, примітивних назв, які не відображали природи позначуваних понять. Це були власне локальні слова і вирази, хоч і вмотивовані з погляду їх змісту, але незрозумілі на більшості території, наприклад, *зліпак* «конгломерат», *жизний* «родючий», *злобок* «опукла вершина гори» і под. Спроби термінологізувати такі слова закінчилися невдачею. До цього ще долучилася розбіжність у словотворчому та орфографічному оформленні тодішньої термінології (пор. *тиф – тифус*, *законодавство – законодатство*, *вулкан – вулькан*, *аероплан – ареоплан*, *технологія – технольогія* та ін.).

Таким чином, основи сучасної української термінології закладалися ще в останні десятиліття XIX – на початку XX ст. В окремих галузях науки, наприклад, суспільній, вона досягла значного розвитку, хоч і не була позбавлена певних негативних рис (невмотивовані дублети, паралельні словотвірні структури тощо), в інших галузях науки термінологія перебувала ще на початковій стадії становлення. Стан спеціальної термінології повністю відбивав рівень розвитку української наукової мови того часу. Стає зрозумілим, що українська термінологія того періоду не сприйняла повністю давні термінологічні надбання.

Процес формування наукового стилю української мови пройшов складний і тривалий шлях у своєму розвитку. Завершення процесу формування припадає на середину XX ст. У результаті українська наукова мова в усіх її структурних компонентах, в усій її системі досягла сьогодні того стану, того рівня розвитку, що дозволяє передавати найскладніші здобутки людської думки в будь-якій сфері наукових знань. В українській науковій мові виробилися власні принципи використання словесних засобів української мови [5, с. 14].

Сучасна українська термінологія, як і термінологія будь-якої іншої мови, неоднорідна за своїм походженням. Переважна більшість термінів створена на основі іншомовних структурних елементів, головним чином, старогрецьких і латинських: *автомат, агрегат, аналіз, вітамін, аорта, інерція, лірика,*

рента та ін. Такі терміни належать до міжнародного термінологічного фонду, зокрема європейського; вони присутні в лексичному складі англійської, італійської, польської та інших мов. Частина термінів в українській мові виникла на основі власних словотворчих засобів, як наприклад, *вмикач, вимикач, обчислення, множина, речовина, перетворення, пиловіддільник*.

Російська мова стала важливим джерелом збагачення її міжнародною термінологією, що, як правило, українською мовою не перекладається, а лише підпадає в ній фонетичному й граматичному освоєнню: *алгоритм, алофон, аналог, варіатор, газифікатор* тощо. З російської або через російську мову перейшло в українську також багато інших спеціальних термінів, які майже послідовно перекладаються українською мовою, наприклад: *відновник, вогнегасник, збудник, зварювальник, водонепроникність* і т.д. (рос. *восстановитель, огнетушитель, возбудитель, сварочный, водонепроницаемость*).

Часто до граматичної системи української мови одному російському термінові в ній еквівалентні не один, а кілька термінів. Наприклад, російський термін *напряжение* українською мовою передається трьома відповідниками: *напруга, напруження* (дія, стан) і *напружування* (незавершена дія); термінові *обшивка* відповідають українські *обшивка* (предмет), *обшиття* (дія), *обшивання* (незавершена дія), *оборудование* (підприємства) – *устаткування*, *обладнання* (дія, предмети), *устатковування, обладнування* (незавершена дія) та ін. Це є яскравим виявом паралельного словотворення в національних мовах [3, с. 9].

Однією із найважливіших вимог до наукового стилю української мови є точність вислову. Точність для науки і з нею для її мови є провідним завданням, незаперечним у його доконечності, і, отже, йому, цьому завданню, натурально, підкоряються всі засоби вислову, серед них і є сувора диференційованість слів-понять або наукова термінологія [1, с. 325]. Цією властивістю наукової мови зумовлюється необхідність вживання в ній єдиної термінології, з однозначністю кожного терміна.

Однак у науковій мові помітною є й інша тенденція, спричинена прагненням авторів до якісного вислову, бажанням бути доступним навіть для читачів, які не мають спеціальної підготовки в даній галузі знань [4, с. 340]. Цим зумовлена досить широко відома в кожній мові заміна інтернаціональних термінів з непрозорою етимологією словами національної мови з прозорою етимологією. Цей факт підтримує відому й існуючу в мові дублетність термінології, тобто співіснування інтернаціональних і національних термінів, хоч така дублетність і не бажана з погляду вимог до точності наукової мови. Існують термінологічні дублети такого типу і в сучасному українському науковому стилі, наприклад: *алфавіт – абетка, апроксимація – наближення, біном – двочлен, дисперсія – розсіяння, дистрибутивність – розподільність, кваліативний – якісний, квантитативний – кількісний, осциляція – коливання, суперпозиція – накладання, транзитивність – перехідність, тринoм – тричлен, експоненціальний – показниковий, елімінація – виключення* та ін. [3, с. 10].

Питання термінологічної дублетності, на думку багатьох дослідників, є небажаним явищем у науковій термінології. Наприклад, І. Івич, досліджуючи слов'янську лінгвістичну термінологію, чітко висловився за те, щоб уникати можливості утворення термінів-дублетів, а також прагнути до усунення того з двох уже існуючих термінів, якому не властиві якісь справжні переваги. Інші вчені вважають, що термінологічна дублетність спричинена прагненням полегшити читачеві сприйняття наукового тексту і тому припускають можливість у певних різновидах наукової літератури (підручниках, посібниках, науково-популярних працях) функціонування двох існуючих у мові термінів.

У науці існує кілька способів уживання термінологічних відповідників. Активніше вживаються такі еквіваленти в працях з гуманітарних, природничих і технічних наук, і менш активно вони вживаються в працях із точних наук. Вони можуть співіснувати в одному науковому тексті з міжнародними термінами, вживатися лише як засіб пояснення міжнародного терміна, що вперше вжитий у тексті, або й

повністю його заступати. Головне для кожного стилю, звичайно, не те, яку саме термінологію вживати в ньому, а в тому, щоб при наявності дублетних термінів вони ні в якому разі не розрізнялись будь-якими, навіть найменшими семантичними відмінностями [8, с. 285-286]. Сьогодні дослідники наукових текстів також звертають увагу на те, що зараз часто простежується надмірне вживання непотрібних термінів у наукових матеріалах, невиправдана заміна питомих слів запозиченими, часте вживання задовгих речень, багатослів'я тощо [7, с. 174-175]. Погляд на особливості використання наукового жаргону висвітлює дослідниця наукового стилю П. О. Селігей. Учена наголошує, що якщо науковий жаргон закритий перед читачем, то досконалий науковий текст має бути відкритим, зрозумілим, прямо орієнтованим на читача. Тому авторові дуже важливо захопити читача, зацікавивши його власним науковим дослідженням [6, с. 11].

Висновки. Отже, дослідження процесу формування наукової термінології української мови, визначення джерел творення наукового стилю, ролі міжмовних контактів у процесі його становлення і подальшого розвитку, дослідження його жанрового збагачення, історії становлення галузевої термінології є головними теоретичними та практичними завданнями дослідників мови. Важливим на сьогодні є вивчення теоретичних питань, які пов'язані з глибшим дослідженням історії та шляхів формування наукового стилю української мови.

Список використаних джерел

1. Булаховський Л. А. Виникнення і розвиток літературних мов / Л. А. Булаховський // Вибрані праці в 5-ти томах. Т. 1. К.: Наукова думка, 1975. 495 с.
2. Жовтобрюх М. А. Мова української преси(до середини 90-х років XIX ст.) / М. А. Жовтобрюх. К.: Вид-во Академії наук Української РСР, 1963. 415 с.
3. Жовтобрюх М. А. Науковий стиль української мови / М. А. Жовтобрюх // Мовознавство. 1968. № 1. С. 3-14.

4. Зелінська Н. В. Поетика приголомшеного слова: Українська наукова література XIX початку XX ст. / Н. В. Зелінська. Л., 2003. 352 с.
5. Зелінська Н. В. Який він, науковий стиль? / Н. В. Зелінська // Культура слова. 1990. Вип. 38. С. 13-16.
6. Селігей П. О. Науковий жаргон: основні ознаки та причини появи / П. О. Селігей. К., 2003. 56 с.
7. Селігей П. О. Науковий стиль української мови : ресурси оновлення / П. О. Селігей // Мовознавство. 2006. № 2. – С. 174-175.
8. Семичев В. Н. К вопросу о специфике термина / В. Н. Демичев // Уч. зап. Моск. гос. пединститута. 1967. Т. 259. С. 285-286.

References

1. Bulakhovskyi L. A. *Vynyknennia i rozvytokliteraturnykhmov* [the emergence and development of literary languages], NaukovaDymka, 1975 495 p.
2. Zhobtobriukh M. A. *Mova ukrainsko ipresy (do seredyny 90-kh rokiv* XIX *st.)* [The language of the Ukrainian press (until the mid-90's of the nineteenth century.)]. K.: Publishing House of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, 1963. 415 p.
3. Zhovtobriukh M. A. *Naukovyi styl ukrainskoi movy* [Scientific style of the Ukrainian language]. Movoznavstvo. 1968. № 1. P. 314.
4. Zelinska N. V. Poetyka pryholomshenoho slova: Ukrainska naukova literatura XIX pochatku XX st. [Poeticsof a stunnedword]. L., 2003. 352 p.
5. Zelinska N. V. Yakyi vin, naukovyi styl? [Whatisit, scientific style?] // Kul'tura slova. 1990. edition 38. P. 13-16.
6. Selihei P. O. Naukovyi zharhon: osnovni oznaky ta prychyny poiavy [Scientificjargon: themain features and causes ofappearance]. K., 2003. 56 p.
7. Selihei P. O. Naukovyi styl ukrainskoi movy: resursy onovlennia [Scientific style of the Ukrainian language: resourcesofupdating]. Movoznavstvo. 2006. № 2. P. 174-175.

8. Semychev V. N. K voprosu o spetsyfyke termyna [To the question of the specificity of the term] // Cientific notes of the Moscow State Pedagogical Institute. 1967. T. 259. P. 285-286.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Масликова Оксана Степанівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології
Кримський інженерно-педагогічний університет
вул. Севастопольська, 22, м. Сімферополь, Крим
e-mail:o-maslikova@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Масликова Оксана Степановна, кандидат филологических наук, доцент кафедры украинской филологии
Крымский инженерно-педагогический университет
ул.Севастопольская, 22, г. Симферополь, Крым
e-mail:o-maslikova@mail.ru

DATA ABOUT THE AUTHOR
Maslikova Oksana Stepanivna, candidate of philology, docent of department of Ukrainian philology.
Crimean Engineering and Pedagogical University
Crimea, Simferopol, 22SevastopolStreet
e-mail:o-maslikova@mail.ru

УДК 81’367.7

ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНТОНІМІВ У ТЕКСТАХ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ

Бугайова О. І.

У статті проаналізовано прагматичний потенціал антонімів у досягненні мети рекламної комунікації соціального спрямування.

Соціальна реклама як засіб масової комунікації є важливим інструментом гармонізації поведінки людей у

суспільстві. Оскільки людина в соціумі може перебувати в різному середовищі, є необхідність коригувати її поведінку відповідно до цих умов. Тому запропоновано диференціювати соціальну рекламу насамперед за середовищем, у якому перебуває людина як об'єкт рекламного впливу, тобто: 1) рекламу гармонізації людини як члена суспільства; 2) рекламу гармонізації міжособистісних стосунків; 3) рекламу гармонізації ставлення людини до довкілля і 4) рекламу гармонізації самої людини як фізичної та духовної цінності. Відповідно до цих груп було проаналізовано роль антонімів у текстах соціальної реклами як лексико-стилістичних засобів, що сприяють досягненню мети рекламної комунікації.

Доведено, що антоніми, виражаючи протилежні значення й поняття, забезпечують точність, глибину, дієвість думки, привносять додатковий смисл зіставлення, контрастного порівняння, прихованого заперечення, загострення протиріч, досягнення ефекту парадоксальності та необхідності робити прогнозований вибір. Розуміння структурних і семантичних можливостей антонімічних опозицій дозволить правильно й раціонально використовувати антоніми в соціальному рекламному мовленні й добирати інформативно найбільш значимі з них задля досягнення потрібного ефекту.

Ключові слова: *тексти соціальної реклами, антонімія як категорія лексико-семантичної системи мови, стилістичні параметри антонімії, прагматичний потенціал антонімів.*

ПРАГМАТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ АНТОНИМОВ В ТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНОЙ РЕКЛАМЫ

Бугаева О. И.

В статье проанализирован прагматический потенциал антонимов в достижении цели рекламной коммуникации социальной направленности.

Социальная реклама как средство массовой коммуникации является важным инструментом гармонизации поведения людей в обществе. Поскольку человек в социуме

может находиться в разной среде, существует необходимость корректировать его поведение в соответствии с этими условиями. Поэтому предложено дифференцировать социальную рекламу прежде всего за средой, в которой находится человек как объект рекламного воздействия, то есть: 1) рекламу гармонизации человека как члена общества; 2) рекламу гармонизации межличностных отношений; 3) рекламу гармонизации отношения человека к окружающей среде и 4) рекламу гармонизации самого человека как физической и духовной ценности. Согласно этим группам была проанализирована роль антонимов в текстах социальной рекламы как лексико-стилистических средств, способствующих достижению цели рекламной коммуникации.

Доказано, что антонимы, выражая противоположные значения и понятия, обеспечивают точность, глубину, действенность мысли, привносят дополнительный смысл сопоставления, контрастного сравнения, скрытого возражения, обострение противоречий, достижения эффекта парадоксальности и необходимости делать выбор. Понимание структурных и семантических возможностей антонимичных оппозиций позволит правильно и рационально использовать антонимы в социальной рекламе и подбирать информативно наиболее значимые из них для достижения нужного эффекта.

Ключевые слова: *тексты социальной рекламы, антонимия как категория лексико-семантической системы языка, стилистические параметры антонимии, прагматический потенциал антонимов.*

THE PRAGMATIC POTENTIAL OF ANTHONYMS IN THE TEXT OF SOCIAL ADVERTISING

Bugayova O. I.

In the article we analyze the pragmatic potential of antonyms in achieving the goal of advertising communication of social orientation.

Social advertising as a mean of mass communication is important tool for harmonizing people's behavior in society. Since a person in society can be in different environments, there is a need to adjust his behavior in accordance with these conditions.

Therefore, it is proposed to differentiate social advertising primarily for the environment in which a person is located as an object of advertising influence, that is: 1) advertisement of harmonization of a person as a member of society; 2) advertising of interpersonal relations' harmonization; 3) advertising of harmonization of the attitude of human to the environment and 4) advertising of the harmonization of human as a physical and spiritual value. According to these groups, the role of antonyms in texts of social advertising as lexical-stylistic means was analyzed, contributing to the achievement of the goal of advertising communication.

It is proved that the antonyms, expressing opposite meanings and concepts, ensure the accuracy, depth, effectiveness of thought, add additional sense of comparison, contrast comparison, hidden objection, aggravation of contradictions, achieve the effect of paradox and the need to make a choice. Understanding the structural and semantic possibilities of antonymous oppositions will allow the most correct and rational use of antonyms in social advertising and select the informatively most significant of them to achieve the desired effect.

Keywords: *texts of social advertising, antonymia as a category of the lexical-semantic system of language, stylistic parameters of antonymia, pragmatic potential of antonyms.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Соціальна реклама як засіб масової комунікації, невід'ємна складова сучасного інформаційного простору є способом пропаганди позитивних і профілактики негативних для суспільства явищ, важливим інструментом гармонізації поведінки людей у ньому. На сьогодні науковці-теоретики, рекламісти-практики поділяють соціальну рекламу за такими критеріями, як: суб'єкт реклами, її тематика, способи та прийоми досягнення прагматичної мети, аудиторія, на яку спрямований рекламний вплив, та ін. Оскільки людина в соціумі може перебувати в різному середовищі, тож існує необхідність коригувати її поведінку відповідно до цих умов. Тому ми пропонуємо диференціювати соціальну рекламу насамперед за середовищем, у якому перебуває людина як

об'єкт рекламного впливу, а саме на: 1) рекламу гармонізації людини як члена суспільства; 2) рекламу гармонізації міжособистісних стосунків; 3) рекламу гармонізації ставлення людини до довкілля і 4) рекламу гармонізації самої людини як фізичної та духовної цінності. Дослідження лінгвістичних аспектів соціальної реклами сприятиме виявленню лексико-стилістичних маркерів, які посилюють прагматичний вплив на реципієнта. Зокрема, зосередимо увагу на антонімах як виражальних засобах мови реклами, що допомагають рекламістові досягнути поставленої мети. Матеріал для дослідження було дібрано в друкованих виданнях, у мережі Інтернет і на носіях зовнішньої реклами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Антоніми не раз ставали предметом лінгвістичного дослідження. П. Дудик визначає їх як важливі й оригінальні художньо-зображувальні, наснажені певною емоційністю засоби мови [2, с. 171], Н. Журавель – як засіб експресії [3], К. Тараненко акцентує увагу на прагматичному потенціалі антонімів у мовленні й комунікації [7], І. Шмілик вважає антоніми одним із джерел збагачення й увиразнення рекламного мовлення [9] й ін.

Мета статті – виявити роль антонімів у текстах соціальної реклами як засобів прагматичного впливу на реципієнта.

Виклад основного матеріалу дослідження. Антонімія як категорія лексико-семантичної системи мови характеризується однотипністю смислових структур її одиниць, протиставлених парадигматично за однією диференціальною ознакою протилежними семами їх значень. Антонімія становить собою протилежність всередині однієї сутності, визначаючи межу вияву якості, властивості, дії, відношення тощо та вказуючи на зв'язок цих протилежностей [6, с. 243]. В антонімічній парі лексеми не є рівнозначними: елементарним, семантично простішим вважають слово, яке вказує на максимальний ступінь вияву чогось, а семантично складнішим – лексему з мінімальним показником [1, с. 221]. Існують різні класифікації антонімів: за поняттєво-семантичними зв'язками (загальновживані, контекстуальні; контрарні, комплементарні, контрадикторні, векторні), за

кількістю кореневих морфем (прості, складні), їх подібністю (однокореневі, або словотвірні; різнокореневі), за частиномовним вираженням, за походженням (власне українські, запозичені) тощо.

Антоніми, з філософського погляду, відображають протилежності в природі та суспільстві, які врівноважують одна одну та проявляють симетрію, для лінгвістики ж антоніми – один із текстоутворювальних елементів [5] і важливий стилістичний засіб, який реалізує в тексті функцію антитези та шляхом зіставлення протилежних явищ, образів посилює емоційно-психологічний вплив на реципієнта. Використання антонімів у текстах соціальної реклами дозволяє зобразити дійсність як суперечливо складний і взаємозумовлений об'єктивний світ, наділяє особливою значимістю кожен із названих предметів, ознак тощо, створює ситуацію необхідності порівняти полярні явища дійсності та зробити між ними вибір. Антонім є ніби противагою тому слову, що зумовило його появу та семантично мотивувало антонім; між такими протилежними за смислом словами виникає семасіологічна та структурна залежність [8, с. 19].

Специфіка застосування антонімічних рядів у **рекламі гармонізації міжособистісних відносин** полягає у використанні контрарних антонімів, наприклад, у мікротексті *У* ***маленьких*** *всі проблеми* ***великі***, де лексична пара параметричних означень, виражених якісними прикметниками *маленький – великий* виражають якісну полярність та утворюють градуальні опозиції (між ними є проміжні за значенням лексеми – мезоніми: *маленький – малий – середній – великий*). Використано контрарну антонімію і в реченні ***Поважай*** *жінку, не* ***принижуй*** *її*: лексема *поважати* означає 'ставитися з повагою', *принижувати* – 'ставити людину в принизливе становище', а проміжним за значенням є – 'ставитися до людини байдуже'. У мікротексті *Зроби свій вибір!* ***Швидкість*** *або* ***життя*** слова *швидкість* і *життя* поза контекстом не є антиподами, проте при такому поєднанні слів у сурядне словосполучення лексема *швидкість* набуває нового, не властивого їй значення 'смерть', що й робить її контекстуальним антонімом щодо лексеми *життя*. У реченні

Ляльку ***можна*** *відкласти, дитину –* ***ні****!* предикати *можна* та *ні* виражають протилежну спрямованість дій та утворюють пару векторних антонімів. Загалом у рекламі гармонізації міжособистісних відносин використано прості, різнокореневі, власне українського походження антонімічні пари, які за частиномовним вираженням можна поділити на іменникові (*швидкість – життя*), прикметникові (*великий – маленький*) і дієслівні (*принижувати – поважати; можна – ні:* ця антонімічна пара виконує роль предиката). У цій тематичній групі переважають загальновживані антоніми (*великий – маленький; принижувати – поважати; можна – ні*) над контекстуальними (*швидкість – життя*).

У **рекламі гармонізації ставлення людини до довкілля** застосовано векторні антоніми, виражені віддієслівними іменниками, у мікротексті ***Продаж і придбання*** *первоцвітів заборонено законом*: *продаж* – це ‘обмін товару на гроші’, а *придбання* – ‘одержання товару в обмін на гроші’. Предикати *прибирати* та *смітити* в рекламі *Чисто не там, де* ***прибирають****, а там, де не* ***смітять***, виражають протилежно спрямовані дії і є контрарними антонімами. Спільною семою в них є *сміття*, а різняться вони конотацією: позитивною в лексемі *прибирати* (‘звільняти від непотребу’) і негативною – у лексемі *смітити* (‘залишати непотріб’), проміжною ланкою між ними є сема *не смітити*. У рекламному зверненні *Зробимо країну чистою! Не* ***ховайся – прибирайся!*** предикати *ховатися – прибиратися* за рахунок протиставлення в контексті набувають антонімічного значення: лексема *ховатися* набуває семи – ‘уникати прибирання’, що є протилежною до семи ‘порядкувати’, за рахунок чого й утворюється векторна антонімічна пара *ховатися – прибиратися*. У мікротексті природоохоронного спрямування ***Загидив*** *дім свій –* ***не забруднюй*** *чужий!* лексеми *загиджувати* та *забруднювати* є синонімами зі спільною семою ‘робити щось брудним’ з відмінністю в більшому ступені емоційного прояву в лексемі *загиджувати* (тобто не просто забруднювати, а робити гидким). Проте наявність у реченні заперечення, яке може претендувати на роль інваріанта будь-якого антонімічного протиставлення [4], у предикаті *забруднювати* актуалізує сему

‘не робити щось брудним’, тому є засобом антитези в антонімічній парі *загиджувати – не забруднювати*. У реченні *Нам давно пора перестати перетворювати наші* ***ліси в смітники*** лексема *ліс* набуває семи ‘те, що перебуває в первісному вигляді’ і протиставляється семі слова *смітники* – ‘те, що втратило первісний вигляд’. У ролі елементарної одиниці антонімії (протиставлення) у цьому прикладі виступає новий лексико-семантичний варіант слова, який виник у контексті. Отже, у текстах реклами гармонізації ставлення людини до довкілля переважають загальновживані антоніми: дієслова (*прибирати – смітити, ховатися – прибиратися, загиджувати – не смітити*) і віддієслівні іменники (*продаж – придбання*). Пара іменників *ліс – смітник* є антонімами лише в контексті. Антоніми прості за будовою, різнокореневі, власне українські.

Реклама гармонізації людини як фізичної та духовної цінності представлена такими антонімічними парами: *нездоровий – здоровий* і *загрожувати – захищати* в мікротексті ***Нездорова*** *їжа* ***загрожує*** *інтелекту.* ***Здорова*** *їжа* ***захищає*** *інтелект.* У цих двох реченнях наявне тотожне розташування мовних елементів, тобто антонімічний паралелізм. Перша пара антонімів *здоровий – нездоровий* є контрадикторною: заперечний префікс *не* надає лексемі *здоровий* певної невизначеності. Друга – вказує на протилежно спрямовані дії, тому антоніми *загрожувати – захищати* є векторними. Як і в рекламі *Будь-хто може* ***захворіти***, ***одужати*** *може кожен!*, векторними є предикати *захворіти – одужати*. Таким чином, у рекламі цієї тематичної групи переважають дієслівні векторні антоніми (*загрожувати – захищати; захворіти – одужати*), використано контрадикторні, виражені прикметниками (*здоровий – нездоровий*). Антоніми в цій соціальній рекламі прості, загальновживані, переважно різнокореневі. *Здоровий – нездоровий* – єдиний приклад використання лексико-граматичних (однокореневих) синонімів у соціальній рекламі.

У тексті **реклами гармонізації людини як члена суспільства** *Можливо, ті, хто спонукає тебе* ***порушити*** *закон, і* ***пройдуть*** *до Верховної Ради України, а ти* ***залишишся*** *сам на сам з відповідальністю...* ***Поважай*** *закон* використано

дві пари векторних антонімів: *порушити (закон) – поважати (закон); пройти – залишитися.* Протилежно спрямовані дії *приховувати – декларувати* маємо і в мікротексті *Не* ***приховуйте*** *свій успіх –* ***задекларуйте*** *доходи!* У рекламі Київської міської державної адміністрації *Усі люблять* ***критикувати*** *владу, я ж* ***розмовляю*** *з нею на рівних. Я чесно сплачую податки* протиставлено предикати *критикувати – розмовляти*. Спільна сема в них – 'висловлювати свої думки', а різняться вони конотацією та спрямованістю дії: у першому випадку – емоційно-експресивне забарвлення негативне і комунікативний процес односпрямований, у другому, навпаки, конотація позитивна і наявна мовленнєва взаємодія. У рекламі патріотичного спрямування *Подивись навколо – це наша з тобою земля. Від народження вона* ***давала*** *нам силу. А сьогодні, як ніколи раніше, нашої сили* ***потребує*** *вона. Хто захистить її, якщо не ми?* між предикатами *давати* та *потребувати* виникає векторне протиставлення.

Дистанційне протиставлення як засіб привернення уваги реципієнта застосовано у двох різних текстах реклами легалізації бізнесу: 1) ***«Біла»*** *зарплата* ***збільшує*** *Ваші пенсійні накопичення, соціальні гарантії, трудові права; 2)* ***«Сіра»*** *зарплата* ***зменшує*** *Ваші соціальні пільги, пенсійні накопичення, розмір кредиту, трудові права.* У них використано загальномовні векторні антоніми *збільшувати – зменшувати* та контекстуальні *білий – сірий* (тобто 'легальний' – 'нелегальний'). Ситуаційне протиставлення виникає і між іменником *влада* та займенниковим іменником *кожен* у мікротексті: *Ми змінили* ***владу****. Настав час змінитися* ***кожному***. Поєднання антонімії із синонімією як семантико-стилістичний прийом використано в рекламі *Не питай, коли і чим закінчиться ця* ***війна****. Залишився день, єдиний день, єдиний шанс, коли ми ще можемо зупинитись. Нам потрібен* ***мир****,* ***спокій****, нам потрібне* ***майбутнє,*** у якій пара іменників *війна – мир* становлять загальновживані комплементарні антоніми. Лексеми *спокій* і *майбутнє* разом зі словом *мир* складають синонімічний ряд, отже, з лексемою *війна* утворюють теж антонімічні пари, проте вже контекстуальні: *війна – спокій, війна – майбутнє.* Така антонімічно-синонімічна конструкція

надає висловлюванню високого емоційно-експресивного заряду.

Нагромадження кількох антонімічних пар – явище ампліфікації – наявне у двомовній рекламі, що пропагує національну злагоду: *Вона зі **Львова**, а он из **Донецка**. Ми познайомились… **Студентка**. Медичний. **Спортсмен**. За стабильность. З першого погляду… Просто влюбились… Знов розставання… Ты где?... На Майдані. Я не казала ні тату, ні мамі. Выросли стены, сгорели мосты. Сердце стучит: відпусти, відпусти. Но у любимых сердце одно. І в нашій країні не б'ється воно. Нам жити в Україні!* Використання в тексті соціальної реклами кількох антонімічних контекстуальних рядів: протиставлення міст України з різними ментальностями (*Львів – Донецьк*), роду занять (*студентка – спортсмен*), імпліцитно виражених політичних уподобань – посилює контрастне змалювання подій, створює враження всебічного змалювання ситуації.

Аналіз антонімічних пар у текстах реклами гармонізації людини як члена суспільства засвідчує використання в них найбільшої кількості антонімів порівняно з іншими тематичними групами соціальної реклами (табл. 1). За будовою застосовано лише прості антоніми, за структурою – тільки різнокореневі. За походженням переважають питомо українські слова (крім окремих лексем, наприклад: *спортсмен* – англійського походження та *студентка* й *декларувати* – латинського). У цій тематичній групі соціальної реклами використано в основному загальновживані антоніми, контекстуальні – застосовано в текстах, спрямованих посилити емоційне сприйняття рекламного звернення.

Табл. 1

Тематична група соціальної реклами	***Антоніми, використані в певній тематичній групі соціальної реклами***
Гармонізація міжособистісних стосунків	*Великий – маленький; поважати – принижувати; можна – ні*
Гармонізація ставлення людини до довкілля	*Продаж – придбання; прибирати – смітити; ховатися – прибиратися; загидити – не забруднювати*
Гармонізація самої людини як фізичної та духовної цінності	*Здоровий – нездоровий; захищати – загрожувати; захворіти – одужати; швидкість – життя*
Гармонізація людини як члена суспільства	*Війна – мир, спокій, майбутнє; Львів – Донецьк; студентка – спортсмен; давати – потребувати; порушити (закон) – поважати (закон); пройти – залишитися; сірий – білий (стосовно зарплати); критикувати – розмовляти; влада – кожен; приховувати – декларувати*

Висновки дослідження і перспективи подальших пошуків у цьому науковому напрямі. Отже, для текстів соціальної реклами характерна наявність як загальновживаних, так і контекстуальних антонімів, що зумовлено необхідністю логізації рекламного посилу (це забезпечують більшою мірою загальновживані антоніми) й емоційного забарвлення (більшого експресивного наповнення висловлюванню надають саме контекстуальні антоніми). У соціальній рекламі переважає різнокоренева антонімія, репрезентована в текстах іменниками, прикметниками, дієсловами (частками, ужитими в ролі предиката). Зафіксовано обмежене використання однокореневих антонімів (*здоровий – нездоровий*), де лексема з префіксом *не* набула протилежної семантики, а тому склала антонімічну пару до тотожної лексеми без заперечного префікса. Вживання антонімічних епітетів увиразнює висловлювання (*великий – маленький*). Антонімічний паралелізм зафіксовано як у межах одного тексту соціальної реклами, так і в різних – на одну тематику, що через створення

стереотипної мовленнєвої ситуації сприяє формуванню відповідних когнітивних карт у свідомості реципієнта. Використання антонімічно-синонімічних рядів та антонімічної ампліфікації посилює емоційне сприйняття, створює ефект градації. Стилістичні параметри антонімії виражені особливим порядком слововживання в антонімічних парах: більш важливий антонім, з позитивною конотацією, зазвичай перебуває в кінці антонімічної пари. Розуміння структурних і семантичних можливостей антонімічних опозицій дозволить правильно й раціонально використовувати антоніми в рекламному мовленні, добирати інформативно найбільш значимі з них. Антоніми, виражаючи протилежні значення й поняття, забезпечують точність, глибину, дієвість думки, привносять додатковий смисл зіставлення, контрастного порівняння, прихованого заперечення, загострення протиріч, досягнення ефекту парадоксальності та необхідності робити прогнозований метою реклами вибір.

Перспективи подальших наукових досліджень у цьому напрямі вбачаємо у виявленні специфіки використання антонімії в текстах соціальної реклами залежно від зміни потреб суспільства в активізації певних цінностей.

Список використаних джерел

1. Апресян Ю. Д. Избранные труды. Т. 1: Лексическая семантика. 2-е изд., испр. и доп. М. : Языки русской культуры; Восточная литература, 1995. 472 с.
2. Дудик П. С. Стилістика української мови : навч. посіб. К. : Академія, 2005. 368 с.
3. Журавель Н. В. Засіб експресії – антонімія. Режим доступу: http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine20-7.pdf.
4. Карпова І. Д. Антонімія як засіб вираження прихованого заперечення // Науковий блог Національного університету «Острозька академія». Режим доступу: http:// naub.oa.edu.ua /2012/ antonimiya-yak-zasib-vyrazhennya-pryhovanoho-zaperechennya/.
5. Мирошниченко Л. І. Мовна антонімія та вираження полярності в мові // Держава та регіони. Сер.: Гуманітарні науки. 2013. № 1. С. 42–44.

6. Новиков Л. А. Семантика русского языка. М. : Высшая школа, 1982. 272 с.
7. Тараненко К. В. Прагматичний потенціал антонімії української мови : монографія. Дніпро : УМФС, 2017. 152 с.
8. Тихонов А. Н. Русская антонимия : учеб. пособ. Уфа : Издание Башкирского университета, 2002. 54 с.
9. Шмілик І. Лексико-стилістичні засоби в мовленні реклами // Електронний науковий архів Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка». Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6641/1/37.pdf.

References

1. Apresyan Yu. D. Izbrannyye trudy. T. 1: Leksicheskaya semantika. 2-e izd., ispr. and i dop. Moskva : Yazyki russkoi kultury; Vostochnaya literatura, 1995. 472 s.
2. Dudyk P. S. Stylistyka ukrainskoi movy : navch. posib. Kyiv : Academia, 2005. 368 s.
3. Zhuravel N. V. Zasib ekspresii – antonymia. Access mode: http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine20-7.pdf.
4. Karpova I. D. Antonymiya yak zasib vyrazhennya pryhovanogo zaperechennya // Naukovyi blog Nationalnogo universytetu «Ostrozhka akaademia». –Access mode: http://naub.oa.edu.ua/2012/antonimiya-yak-zasib-vyrazhennya-pryhovanoho-zaperechennya /
5. Miroshnichenko L. I. Movna antonimia ta vyrazhennya polyarnosti v movi // Derzhava ta regiony. Ser: Gumanitarni nauky. 2013. № 1. S. 42–44.
6. Novikov L. A. Semantika russkogo yazika. Moskva : Vysshaya shkola, 1982. 272 s.
7. Taranenko K. V. Pragmatychnyi potentsial antonimii ukrainskoi movy: monographia. Dnipro : UMFS, 2017. 152 s.
8. Tikhonov A. N. Russkaya antonimia: ucheb. posob. Ufa : Izdaniye Bashkirskogo universiteta, 2002. 54 s.
9. Shmilik I. Leksyko-stylistychni zasoby v movlenni reklamy // Elektronnyi naukovyi arkhiv Naukovo-tekhnichnoyi

biblioteky Natsionalnogo universytetu «Lvivska polytekhnika». Access mode: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6641/1/37.pdf.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Бугайова Оксана Іванівна, здобувач кафедри гуманітарних дисциплін
Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
Вул. Лаврська, 9, м. Київ, Україна 01015
e-mail: kbugajova777@gmail.com

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Бугаева Оксана Ивановна, соискатель кафедры гуманитарных дисциплин
Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств
Ул. Лаврская, 9, г. Киев, Украина 01015
e-mail: kbugajova777@gmail.com

DATA ABOUT AUTHOR
Bugayova Oksana Ivanivna, the candidate of the department of humanitarian disciplines
National Academy of culture and arts management
Lavrska street, 9, Kyiv, Ukraine 01015
e-mail: kbugajova777@gmail.com

УДК 81’373.613=111]:070:004.77(477)

ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕДІА-ЛЕКСИКИ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ІНТЕРНЕТ-ВИДАННЯХ

Молоткіна Ю. О.

У статті аналізуються новітні лексеми іншомовного походження, які були запозичені зі сфери медіа лексики.

Проблема проникнення англіцизмів в українську мову є актуальною для сучасного українського мовознавства. У

зв'язку з участю України в процесах глобалізації, запозичення іншомовних слів відбувається безперервно, збагачуючи словниковий склад мови новими поняттями та реаліями. Однією з важливих проблем сучасної україністики є диференціація новітніх іншомовних лексичних одиниць, оскільки запозичуються не лише окремі слова, а цілі шари лексики іноземної мови. Дослідження вживання чужомовних лексем у періодиці є важливим, адже саме через засоби масової інформації поширюються та доносяться до мовця новітні запозичення.

Метою цієї наукової розвідки є аналіз іншомовних лексем медіа тематики, зафіксованих у текстах сучасних українських Інтернет-видань.

Доведено, що мова сучасної української Інтернет-періодики дуже насичена не лише запозиченнями з соціально-економічної лексики англійської мови, а й лексемами з медіа тематики, оскільки, у зв'язку з посиленням ролі засобів масової інформації у суспільстві, виникає потреба в найменуванні нових реалій у сфері українських мас-медіа.

Ключові слова: *сучасна українська мова, публіцистичний стиль, Інтернет-видання, запозичення, англіцизми, мас-медіа.*

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ МЕДИА-ЛЕКСИКИ ИНОЯЗЫЧНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В СОВРЕМЕННЫХ УКРАИНСКИХ ИНТЕРНЕТ-ИЗДАНИЯХ

Молоткина Ю. А.

В статье анализируются новейшие лексемы иноязычного происхождения, которые были заимствованы из сферы медиа лексики.

Проблема проникновения англицизмов в украинский язык является актуальной для современного украинского языкознания. В связи с участием Украины в процессах глобализации, заимствования иностранных слов происходит непрерывно, обогащая словарный состав языка новыми понятиями и реалиями. Одной из важных проблем современной украинистики является дифференциация новейших иностранных лексических единиц, поскольку заимствуются не

только отдельные слова, но и целые слои лексики иностранного языка. Исследование употребления иноязычных лексем в периодике важно, ведь именно через средства массовой информации распространяются и доносятся до населения новейшие заимствования.

Целью этой научного исследования является анализ иноязычных лексем медиа тематики, зафиксированных в текстах современных украинских Интернет-изданий.

Доказано, что речь современной украинской Интернет-периодики, очень насыщенная не только заимствованиями из социально-экономической лексики английского языка, но и лексемами с медиа тематики, поскольку, в связи с усилением роли средств массовой информации в обществе, возникает потребность в наименовании новых реалий в сфере украинских масс-медиа.

Ключевые слова: *современный украинский язык, публицистический стиль, Интернет-издания, заимствования, англицизмы, масс-медиа.*

BORROWED MEDIA VOCABULARY FUNCTIONING IN THE CONTEMPORARY UKRAINAN ONLINE NEWSPAPERS

Molotkina Y. O.

The article analyzes the latest borrowed lexemes which were taken from the mass media vocabulary.

The problem of the Anglicisms' penetration into the Ukrainian language is relevant to the contemporary Ukrainian linguistics. Due to the participation of Ukraine in the processes of globalization, the lexemes' borrowing is unstoppable and enriches the lexicon with new concepts and realities. One of the important problems of the contemporary Ukrainian studies is the differentiation of the newest foreign language lexical units, since not only individual words have been borrowed but whole layers of the foreign language vocabulary. The study of the borrowed lexemes' usage in the periodicals is important, because it is through the media that the latest borrowing is disseminated among the speakers.

The aim of this scientific research is to analyze borrowed lexemes of media topics, fixed in the texts of modern Ukrainian online newspapers.

It is proved that the vocabulary of the contemporary Ukrainian online newspapers is filled not only with the lexical borrowings from the socio-economic vocabulary of the English language. There are also a lot of media vocabulary, since, due to the important role of the mass media in society, there is a need for the naming of new realities in the field of Ukrainian mass media.

Key words: *contemporary Ukrainian language, journalistic style, online newspapers, lexical borrowing, anglicisms, mass media.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Функціонування слів іншомовного походження є актуальним напрямом дослідження сучасної україністики. Запозичення чужомовних лексем є природним явищем для всіх мов, але протягом останніх двох десятиліть спостерігається інтенсифікація процесів проникнення іншомовних слів в українську мову. Через низку екстралінгвальних чинників, більшість новітньої запозиченої лексики становлять слова англомовного походження. Англіцизми почали з'являтися в українському лексиконі ще в XIX ст., але тоді процес їхнього запозичення ще не відзначався особливою інтенсивністю. Проникнення англіцизмів посилилося наприкінці XX ст. – на початку XXI ст., а саме після розпаду СРСР та проголошення Україною незалежності. Це було пов'язано з процесом розширення та зміцнення економічних, політичних, міжнародних культурних контактів, швидким розвитком науки та техніки та появою великої кількості нових реалій в усіх сферах життя суспільства.

Мовознавці по-різному оцінюють процес запозичення англіцизмів. Одні вважають це збагаченням лексичного складу української мови [15]. Інші навпаки мають досить пуристичні погляди й звинувачують авторів та журналістів у надмірному і часто недоречному захопленні «модними» іншомовними словами [10]. Проте, кількість іншомовних лексем з кожним днем зростає й перед дослідниками постають нові проблеми щодо їх уживання.

Однією з таких проблем є лексична диференціація новітніх запозичень, оскільки кількість слів іншомовного походження є безпрецедентно великою й, на сьогоднішній день, запозичуються не тільки окремі лексеми, а й цілі пласти іншомовної лексики. Крім того, слід зазначити, що чужомовні слова вживаються не лише як певні вкраплення, «їх творчо обробляють та пристосовують до чужого для них середовища, яке виявилося цілком сильним, щоб підпорядкувати собі чуже» [14, с. 55]. Лексеми іншомовного походження не просто пристосовуються до мовних норм мови-реципієнта, вони набувають певного стилістичного забарвлення та вживаються у різних функціональних стилях сучасної української мови. Засоби масової інформації відіграють важливу роль у поширенні новітніх запозичень, оскільки саме через них «активно доносять до споживачів інформацію нові лексеми» [14, с. 55]. Також, велику роль у популяризації іншомовних слів відіграють Інтернет-комунікації, саме тому ця наукова розвідка присвячена дослідженню чужомовних лексем в мові онлайн-газет, оскільки сьогодні наявними є процеси технологізації суспільства й Інтернет-газети стають набагато поширенішими, ніж їхні друковані аналоги. Це зумовлює **актуальність** цього наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, присвячені вивченню особливостей адаптації та функціонування слів англомовного походження, належать в українській лінгвістиці до числа пріоритетних і посідають вагоме місце.

Велика кількість мовознавців досліджувала причини проникнення іншомовних запозичень в українську мову. Цьому питанню присвячено чимало праць сучасних дослідників, а саме: Л. М. Архипенко [2, с. 55-62], Н. В. Гудима [6], В. П. Сімонок [17, с. 226] та ін.

Функціонування іншомовної лексики в різних терміносистемах досліджували: Л. Д. Малевич (у водному господарстві) [13], М. І. Навальна (у сучасних мас-медіа) [14, с. 55-64], С. А. Федорець (у рекламі) [20] та ін.

Аспекти змін семантичної структури запозичених слів та особливості їхньої семантичної адаптації розглядали Н. В. Гудима [5], Т. Б. Лукінова [12], В. П. Сімонок [16] та ін.

Проблему стилю та мовної структури новинних текстів досліджували Т. ван Дейк [7], Т. С. Дроняєва [8], Л. Р. Дускаєва [9], Г. Я. Солганік [19] та ін.

Проте, незважаючи на чималу кількість праць, присвячених проблематиці запозичень та структурі текстів засобів масової інформації, функціонування слів англомовного походження в сучасних мас-медіа та їх лексична диференціація, на нашу думку, є недостатньо дослідженими.

Мета статті – проаналізувати медіа-лексику англомовному походження, зафіксовану в текстах сучасних українських мережевих видань.

Виклад основного матеріалу дослідження. У мові періодики зі стилістичної точки зору вживається найбільш неоднорідна лексика. Тут можна зустріти лексику усіх функціональних стилів української мови, що зумовлено різноманіттям тем та жанрів: соціально-політична лексика та фразеологія, суспільно-політичні терміни, різноманітні неологізми, модні слова, лозунги, слова іншомовного походження, емоційно-забарвлена лексика [4, с. 39]. До цього часу вживання лексичних запозичень досліджувалося в контексті їх використання як засобів виразності, для того щоб привернути увагу читачів та утримати їх інтерес (наприклад, у рекламних оголошеннях) [4, с. 39]. Проте, величезна кількість запозичень у текстах сучасних українських мас-медіа обумовлює їх лексичну диференціацію, оскільки до української мови сьогодні проникають цілі шари іншомовної лексики й тематика запозичень є надзвичайно різноманітною.

Ядром лексикону засобів масової інформації вважають суспільно-політичну лексику. Це пов'язано з тим, що зміна влади, ідеології та політичного устрою в державі спричинює виникнення новітніх найменувань суспільно-політичного характеру, що постійно проникають у ЗМІ [3, с. 96]. Проте, у зв'язку зі збільшенням впливу засобів масової інформації та розвитком мережевих комунікацій, тексти української Інтернет-періодики надзвичайно насичені лексикою, пов'язаною з функціонуванням мас-медіа.

Так, досить поширеним став англіцизм ***фідбек*** (англ. ***feedback)***. В англійській мові це слово вживається здебільшого

у значенні «відгук, думка про щось (наприклад про новий продукт), зворотній зв'язок» [1]. Але в українських мас-медіа лексема ***фідбек*** звузила свою семантику і найчастіше використовується у значенні «зворотній зв'язок». Напр.: *«Якщо політик просто вирішив, що виставлятиме якісь питання і моніторитиме час від часу відповіді, то цього недостатньо. Треба, щоб була логіка того, як він спілкується з народом, щоб народ бачив, що є якийсь* ***фідбек****, зворотній зв'язок. Це вимагає зусиль і часу»* («Українська правда», 10.08.2015); *«Я дуже скептично до цього ставилася і не думала, що це відбудеться до останнього моменту, коли вже це пішло – не пішло в ефір, скажімо так. Але* ***фідбек*** *є і донині. І я не очікувала, що він буде такий довгий, як хвіст комети… Дійсно, для аудиторії це багато означає»* («Українська правда», 9.11.2017).

В Інтернет-виданнях часто можна зустріти іншомовні лексеми, які використовуються для позначення певних тенденцій у суспільстві. Наприклад, лексема ***тренд*** (англ. ***trend***) у мові-джерелі має значення: 1) загальний розвиток або зміна ситуації або поведінки людей; 2) нові тенденції в одязі, макіяж тощо [1]. В українській мові це слово має схожу семантику: «загальна модна тенденція сезону, яку характеризує вираженість, впізнаваність, масовість і обмеженість у часі» [18]. Напр.: *«Динамо» не в* ***тренді****: футболіст збірної України здивував вибором нового клубу»* («Коментатор», 29.06.2017); *«Варто також згадати й обрання Дональда Трампа. Але цей приклад свідчить про суміжний* ***тренд*** *– втому населення розвинутих країн від «класичної політики» і політичних гасел»* («Українська правда», 6.04.2018); *«Петраковський розповів, що під час голосування та підрахунку голосів не було критичних порушень, однак він розповів про* ***тренд*** *під час голосування»* («Українська правда», 30.03.2018). Нами також було зафіксовано лексему похідну від англіцизму ***тренд*** – ***медіа-тренд***. Напр.: *«І перед тим, як я перейду до традиційного кількісного аналізу* ***медіа-трендів*** *минулого року, я розповім про свої особисті враження від перечитування всіх важливих новин за минулий рік»* («Українська правда», 31.12.2016). Сюди ж можна віднести англіцизм ***бренд***. В англійській мові ***brand*** означає: 1) тип продукту, вироблений конкретною компанією;

2) клеймо; 3) тавро [1]. У процесі адаптації до мовної системи української мови лексема бренд зазнала звуження своєї семантичної структури і вживається у значенні «торгівельна марка компанії, товару або продукту; сукупність графічної, текстової і іншої інформації, пов'язаної з компанією, продуктом або послугою, включаючи логотипи, гасла і тому подібне» [18]. Напр.: *«У 21 столітті поле битви розгорнулося навколо останньої барикади – прямої демократії, яка нівелює парламентські змови, ручні партії і вибір без вибору на голосуваннях за розкручені політичні* ***бренди****»* («Українська правда», 19.11.2016); *«У Кабміні спростували неприємний міф про новий* ***бренд*** *України»* («Українська правда», 18.05.2018); *«Він пояснив, що* ***бренд*** *Ukraine Now орієнтований на іноземців, проте для його популяризації на теренах України форматом логотипу також будуть використовувати»* («Українська правда», 18.05.2018); *«Щодо інших* ***брендів****, Володимир Бандуров (Воля народу) і Олексій Білий (Опоблок) мають по шубі Fendi, дві Valentino – знову у Бандурова, дві Nafa Mink у Олени Колганової (Народний фронт)»* («Українська правда», 11.05.2018).

Усе частіше в мові українських Інтернет-видань можна натрапити на запозичення, які пов'язані безпосередньо з процесом підготування публікацій. Прикладом цього є відносно нова лексема ***фактчек***. Англіцизм ***фактчек*** (англ. ***fact-check***) означає перевірку фактів, написаних в статтях чи новинах, на достовірність [1]. На ґрунті української мови це запозичення дещо розширило свою семантику і використовуються для найменування перевірки не тільки готових статей, а й перевірки фактів перед публікацією [18]. Напр.: *«Головний* ***фактчек*** *планети. Як перевіряють висловлювання Трампа і Клінтон»* («Європейська правда», 19.10.2016); *«Мало правди.* ***Фактчек*** *прес-конференції Петра Порошенка»* («Українська правда», 6.03.2018). Незважаючи на свою новизну, це запозичення вже має своє похідне, утворене афіксальним способом – ***фактчекер*** (той, хто займається перевіркою фактів перед їхньою публікацією) та похідний від нього складний іменник ***фактчек-проект***. Напр.: *«А поки*

***фактчекери** з далекої України вирішили проаналізувати, як їхні колеги з-за кордону перевіряють президентські дебати і хто з двох кандидатів бреше більше»* («Європейська правда», 19.10.2016); *«З них ми обрали сім найвпливовіших (п'ять ЗМІ і два найбільших **фактчек-проекти** Америки): The Guardian, Washington Post, Daily News, New York Times, CNN, PolitFact і Factcheck.org»* («Європейська правда», 19.10.2016).

Ще одним запозиченням зі сфери медіа тематики є лексема ***контент-аналіз***. Цей складний іменник з неіншомовною частиною походить від англійського іменника ***content***, який має декілька значень: 1) зміст; 2) об'єм; 3) обсяг; 4) суть; 5) вдоволеність; 6) задоволення [1]. В українській мові цей англіцизм зазнав зміни своєї семантики і вживається для позначення «будь-якої інформації, що розміщена на певному ресурсі» [18]. Відповідно, ***контент-аналіз*** це «якісно-кількісний метод вивчення документів, який характеризується об'єктивністю висновків і строгістю процедури та полягає у квантифікаційній обробці тексту з подальшою інтерпретацією результатів» [11]. Напр.: *«Нещодавно проект «Медіа-розвідка» було підтримано Центром **контент-аналізу**»* («Українська правда, 31.12.2016).

Висновки дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Аналіз іншомовних лексем, зафіксованих у сучасних українських Інтернет-газетах засвідчив, що велику частку серед новітніх запозичень складають англіцизми, які прийшли з медіа лексики англійської мови. Це пов'язано насамперед з глобалізаційними процесами у світі, активізацією міжнародної суспільної та політичної діяльності України та зростання впливу засобів масової інформації в українському суспільстві. Іншомовні лексеми в публіцистичному стилі сучасної української мови потребують подальшого наукового дослідження, оскільки їх кількість невпинно зростає й відповідно лексеми надходять не лише із медіа тематики, а й з інших тематичних груп англійської мови. Отже, проблема лексичної диференціації новітніх запозичень є актуальним питанням у сучасній україністиці.

Список використаних джерел

1. Cambridge Dictionary. URL: https:// dictionary. cambridge.org/.
2. Архипенко Л. М. Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця XX – початку XXI ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків, 2005. 314 с.
3. Богатырева Н. А., Ноздрина Л.А. Стилистика современного немецкого языка = Stilistik derdeutschen Gegenwartssprache: Учеб. пособие для студ. лингв. вузов и фак. М.: Издательский центр «Академия». 2005. 336 с.
4. Грицай І. С. Мовні особливості сучасних засобів масової інформації. URL: http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/image/konf%209/konf%209_5_9.pdf.
5. Гудима Н. В. Семантична адаптація запозичених лексем у сучасній українській літературній мові. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки. 2013. Вип. 32(1). С. 27–31.
6. Гудима Н. В. Вплив мовних та позамовних чинників на збагачення словникового складу сучасної української літературної мови. URL: http://litmisto.org.ua/?p=25529.
7. Дейк ван Т. А. Анализ новостей как дискурса. Язык. Познание. Коммуникация. М.: Прогресс1989.
8. Дроняева Т. С. Информационный подстиль. Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования: Учебное пособие. М.: МГУ, 2003. С. 273–298.
9. Дускаєва Л. Р. Мовна структура новинних текстів мережевих видань. Вісник Львівського університету. Серія журналістика. 2013. Вип. 37. С. 390–396.
10. Дьолог О. С. Новітні англіцизми – збагачення чи засмічення української мови? URL: http://movoznavstvo.com.ua.
11. Костенко Н., Іванов В. Досвід контент-аналізу: моделі та практики: Монографія. К.: Центр вільної преси, 2003. 44 с.
12. Лукінова Т. Б. Українська лексика: семантичні зміни в запозичених словах. Мовознавство. 2013. № 2-3. С. 18–38.

13. Малевич Л. Д. Мовна і позамовна детермінованість процесів термінологічного запозичання. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філологічна. 2010. Вип. 14. С. 411–415.
14. Навальна М. І. Динаміка українського лексикону української періодики початку XXI ст. : [монографія]. Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови. К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2011. 328 с.
15. Панасюк І. М. Англіцизми навколо нас: аномалія чи норма? URL: http://irynapanasiuk.blogspot.com/2015/10/blog-post_25.html.
16. Сімонок В. П. Розширення семантичної структури запозичених слів. Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство. 2016. Т.2, №5. С. 96–99.
17. Сімонок В. П. Семантико-функціональний аналіз іншомовної лексики в сучасній українській мовній картині світу. Х.: Основа, 2000. 332 с.
18. Словотвір. URL: http://slovotvir.org.ua/.
19. Солганик Г. Я. Стилистика текста: Учебное пособие. М.: Флинта, Наука, 1997.
20. Федорець С. А. Англійські запозичення в мові сучасної української реклами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2005. 18 с.

References

1. Cambridge Dictionary. URL: https://dictionary.cambridge.org/.
2. Arkhypenko L. M. Inshomovni leksychni zapozychennia v ukrainskii movi: etapy i stupeni adaptatsii (na materiali anhlitsyzmiv u presi kintsia XX – pochatku XXI st.) [Foreign language lexical borrowings in the Ukrainian language (based on anglicisms taken from the press in the end of the 20th – beginning of the 21st centuries)]: Phd thesis in philology : 10.02.01. Kharkiv, 2005. 314 p.
3. Bogatyreva N. A. Nozdrina L.A. Stilistika sovremennogo nemetskogo yazyka = Stilistik derdeutschen Gegenwartssprache: Ucheb. posobie dlya stud. lingv. vuzov i

fak [Stylistics of the modern German language: textbook for students of philological higher educational establishments and departments]. M.: Publishing house «Academy». 2005. 336 p.
4. Hrytsai I. S. Movni osoblyvosti suchasnykh zasobiv masovoi informatsii [Linguistic peculiarities of modern mass media]. URL: http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/ files/image/ konf%209/konf%209_5_9.pdf.
5. Hudyma N. V. Semantychna adaptatsiia zapozychenykh leksem u suchasnii ukrainskii literaturnii movi [Semantic adaptation of lexical borrowings in the modern Ukrainian language]. Scientific works of Kamianets-Podilskii Ivan Franko national university. Philological Sciences. 2013. Iss. 32(1). P. 27–31.
6. Hudyma N. V. Vplyv movnykh ta pozamovnykh chynnykiv na zbahachennia slovnykovoho skladu suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [Influence of the linguistic and non-linguistic factors on the Ukrainian language enriching]. URL: http://litmisto.org.ua/?p=25529.
7. Deyk van T. A. Analiz novostey kak diskursa [News analysis as discourse]. Language. Cognition. Communication. M.: Progress, 1989.
8. Dronyaeva T. S. Informatsionnyy podstil'. Yazyk SMI kak ob''ekt mezhdistsiplinarnogo issledovaniya: Uchebnoe posobie [Informational substyle. Mass media discourse as the object of the interdisciplinary research: Textbook]. M.: MSU, 2003. P. 273–298.
9. Duskaieva L. R. Movna struktura novynnykh tekstiv merezhevykh vydan [Linguistic structure of the online issues]. Visnyk of Lviv University. Journalistic series. 2013. Iss. 37. P. 390–396.
10. Doloh O. S. Novitni anhlitsyzmy – zbahachennia chy zasmichennia ukrainskoi movy? [New anglicisms – do they enrich or spoil the Ukrainian language?]. URL: http://movoznavstvo.com.ua.
11. Kostenko N., Ivanov V. Dosvid kontent-analizu: modeli ta praktyky: Monohrafiia [Content analysis experience: models and practices]. Monograph. K.: Free Press Center, 2003. 44 p.

12. Lukinova T. B. Ukrainska leksyka: semantychni zminy v zapozychenykh slovakh [Ukrainian lexis: semantic changes in lexical borrowings]. Linguistics. 2013. № 2-3. P. 18–38.
13. Malevych L. D. Movna i pozamovna determinovanist protsesiv terminolohichnoho zapozychannia [Linguistic and non-linguistic determination of the term lexical borrowing]. Scientific proceedings of Ostroh Academy National University. «Philology» Series. 2010. Iss. 14. P. 411–415.
14. Navalna M. I. Dynamika ukrainskoho leksykonu ukrainskoi periodyky pochatku XXI st : [monographiia] [Evolution of Ukrainian Periodicals Lexicon in the Early 21st Century : monograph]. The National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Ukrainian Language. K. : Dmytro Buraho's publishing house, 2011. 328 p.
15. Panasiuk I. M. Anhlitsyzmy navkolo nas: anomaliia chy norma? [Anglicisms around us – an anomaly or a norm?]. URL: http://irynapanasiuk.blogspot.com/2015/10/blog-post_25.html.
16. Simonok V. P. Rozshyrennia semantychnoi struktury zapozychenykh sliv [Semantic structure extension of borrowed words]. Research journal of Drohobych Ivan Franko state pedagogical university. Series "Philology" (Linguistics). 2016. Vol.2, №5. P. 96–99.
17. Simonok V. P. Semantyko-funktsionalnyi analiz inshomovnoi leksyky v suchasnii ukrainskii movnii kartyni svitu [Semantic and functional analysis of lexis in modern linguistic image of the world]. Kh.: Osnova, 2000. 332 p.
18. Slovotvir. URL: http://slovotvir.org.ua/.
19. Solganik G. Ya. Stilistika teksta: Uchebnoe posobie [Text stylistics: Textbook]. M.: Flinta, Science, 1997.
20. Fedorets S. A. Anhliiski zapozychennia v movi suchasnoi ukrainskoi reklamy [English lexical borrowings in the discourse of Ukrainian advertisments]: abstract of Phd thesis in philollogy : speciality 10.02.01 «Ukrainian language». Kharkiv, 2005. 18 p.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Молоткіна Юлія Олександрівна, аспірант кафедри документознавства
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Ярослава Потапенка, 40 а, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна 08404
e-mail: molotkina_92@meta.ua

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Молоткина Юлия Александровна, аспирант кафедры документоведения
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет шимени Григория Сковороды»
ул. Ярослава Потапенка, 40 а, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина 08404
e-mail: molotkina_92@meta.ua

DATA ABOUT AUTHOR
Molotkina Yuliia Oleksandrivna, postgraduate student, Department of Document Science
State Higher Educational Institution *«Pereiaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University»*
40 a Yaroslava Potapenka Street, Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, Ukraine, 08404
e-mail: molotkina_92@meta.ua

УДК 81’373.612.2

КЛАСИФІКАЦІЇ МЕТАФОРИ В СУЧАСНОМУ МОВОЗНАВСТВІ

Овсієнко А. С.

У статті розглянуто найвідоміші класифікації метафори українськими та зарубіжними лінгвістами.

Кожен суспільно-політичний процес в країні супроводжується творенням та функціонуванням низки нових

метафор.Теорія метафори ґрунтовно розроблена світовою літературно-теоретичною наукою, над її проблемами працювало багато відомих теоретиків літератури від античності до наших днів, знаходячи все нові й нові грані цього тропа. Також окремо проаналізовано види метафор, які функціонують у мові засобів масової інформації.

Зроблено висновки, що параметри класифікації метафор визначаються своєрідністю планів змісту та вираження, залежністю від контексту і функціональною специфікою метафоричного знака, а також рівневого співвідношення метафор за ярусами мови.

***Ключові слова**: класифікація, метафора, мовознавство, публіцистика, українське мовознавство, засоби масової комунікації, функціональні типи, морфологія.*

КЛАССИФИКАЦИИ МЕТАФОРЫ В СОВРЕМЕННОМ ЯЗЫКОЗНАНИИ

Овсиенко А. С.

В статье рассмотрены известные классификации метафоры украинскими и зарубежными лингвистами.

Каждый общественно-политический процесс в стране сопровождается созданием и функционированием ряда новых метафор. Теория метафоры основательно разработана мировой литературно-теоретической наукой, над ее проблемами работали многие известные теоретики литературы от античности до наших дней, находя все новые и новые грани этого тропа. Также отдельно проанализированы виды метафор, которые функционируют в языке средств массовой информации.

Сделаны выводы, что параметры классификации метафор определяются своеобразием планов содержания и выражения, зависимостью от контекста и функциональной спецификой метафорического знака, а также уровневого соотношение метафор за ярусами языка.

***Ключевые слова:** классификация, метафора, языкознание, публицистика, украинское языкознание, средства массовой коммуникации, функциональные типы, морфология.*

CLASSIFICATIONS OF METAFORS IN MODERN LINGUISTICS

Ovsiienko A. S.

The article describes the best known classifications of metaphors of Ukrainian and foreign linguists.

Each socio-political process in the country is accompanied by the creation and functioning of a number of new metaphors. Theory of metaphor is thoroughly developed by world literary and theoretical science. Many famous theorists of literature from antiquity to the present have been worked on this issue, finding new and new theories of this trope. Besides, the author analyzes the types of metaphors that function in the language of the media.

The author concludes that the parameters of the classification of metaphors are determined by the peculiarity of the plans of content and expression, depending on the context and functional specificity of the metaphorical sign, as well as the interrelation of the metaphors to the language levels.

Key words: *classification, metaphor, linguistics, publicism, Ukrainian linguistics, mass media, functional types, morphology.*

Постановка проблеми. Метафора як мовне явище зустрічається в усній і письмовій мові. Метафора використовується у всі стилях українського мовознавства. Немає жодного автора, який не скористався б метафоричним переносом для того, щоб в яскравих фарбах описати героїв, різні явища та події.

Метафора безпосередньо пов'язана з пізнавальною діяльністю людини. Результати суб'єктивного пізнання об'єктивного світу відображаються в словах, словосполученнях. Люди в процесі спілкування висловлюються один з одним не тільки за допомогою окремих звуків або звукосполучень, а й за допомогою слів, словосполучень, пропозицій.

Актуальність дослідження. Особливу актуальність дослідження матафори в мові набула в наш час, коли зросло суспільне значення таких проблем, як мовна норма, культура мови, мовних контактів та двомовності, мовна структура в країнах, що розвиваються, тощо. Усі вони більшою чи меншою

мірою пов'язані з проблемою метафоризації мовних одиниць. Таким чином, вивчення метафори стає все більш інтенсивним і швидко розширюється, захоплюючи різні галузі знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історичну та сучасну класифікація метафори розглядали: І. В. Арнольд, Н. Д. Арутюнова, О. С. Ахманова, Р. ван ден Брок, В. Г. Гак, М. Джонсон, Дж. Лакофф, Ю. І. Левін, Т. В. Матвєєва, В. П. Москвін, П. Ньюмарк, В. Н. Телія, А. П. Чудіна та ін.

Мета статті – розглянути найвідоміші класифікації метафори в риториці та мовознавстві.

Виклад основного матеріалу. Наука про мову потребує систематизації мовних засобів вираження метафори. На наш погляд, приналежність метафор до того чи іншого пласту мови виявляє свої параметри класифікації.

І.В Арнольд стверджує, що метафора чи порівняння, тобто окремі випадки вирази образності, можливі на різних рівнях.

Н. Д. Арутюнова, показуючи функціональні типи мовної метафори, виокремлює: номінативну, образну, когнітивну і генералізуючу (як кінцевий результат когнітивної метафори) метафори [2, с. 232].

У типології В. Г. Гака існують повний метафоричний перенос–двостороння метафора (*голова-казанок*), одностороння семасіологічна метафора (*ніжка стільця*), одностороння ономасіологічна метафора *(волинити)*; частковий метафоричний перенос (*зубець виделки*) [7, с. 97].

На думку В. Г. Гака, формальний аспект метафори проявляється на рівні морфології (словотворення) і синтаксису (словосполучень). З цього випливає, що метафора безпосередньо пов'язана з пізнавальною діяльністю людини. Результати суб'єктивного пізнання об'єктивного світу відображаються в словах, словосполученнях. Люди в процесі спілкування висловлюються один з одним не тільки за допомогою окремих звуків або звукосполучень, а й за допомогою слів, словосполучень, пропозицій. Процес метафоризації починається з рівня слова (*про людей: ведмідь, змія*), далі йде рівень словосполучень (*епідемія неплатежів, гострий напад каяття*).

Необхідно зауважити, що В. Н. Телія вказує про

відсутність сумніву в тому, що метафоризація як один з тропів займе в теорії мови ще більш помітне місце, ніж словотвір, оскільки метафора когнітивно обробляє не тільки номінативні одиниці мови, слова і словосполучення, але і чіткі елементи мови, а також будь-які осмислені відрізки тексту, починаючи від висловлювання і закінчуючи цілим текстом. Ця думка привела до ідеї виявлення подальших рівнів реалізації метафор, а саме, метафоризації на рівні пропозиції і на рівні тексту. Яскравим прикладом пропозицій метафор можуть служить прислів'я: «*Чим журавель в небі, краще синиця в руках»; «Вчинки красномовніше, ніж слова»; «Не вчи плавати щуку, щука знає свою науку» і т.д.* [16, с. 32].

У типології Ю. І. Левіна метафори виділяються за способом реалізації компаративного елемента: метафори-порівняння (*колонада гаю*); метафори-загадки (*клавіші-кругляки*); метафори, що приписують об'єкту властивості іншого об'єкта (*отруйний погляд, життя згоріло*).

Також лінгвісти виділяють такі види метафори, як метафора гіперболічна (гіпербола метафорична). Метафора, заснована на гіперболічному перебільшенні якості або ознаки (*Он-Геркулес по силі; очі глибокі, як море*); метафора лексична (*метафора стерта, метафора скам'яніла*). Слово (вираз) або значення слова, яке спочатку виникло шляхом метафоричного перенесення (*самописку, аркуш паперу*).

В. П. Москвін запропонував, на погляд дослідників, найбільш повну класифікацію метафор. Їм були розроблені структурна, семантична та функціональна класифікація метафор. У результаті досліджень їм було виявлено, що система параметрів класифікації метафоричних найменувань визначається чотирма обставинами: своєрідністю планів змісту та вираження, сильною залежністю від контексту, а також функціональною специфікою метафоричного знака [13, с.112].

Один з напрямків семантичної класифікації передбачає групування метафор за тематичною приналежністю допоміжного суб'єкта (інакше кажучи – відповідно до тематичного співвіднесення порівняння, що в їх основі). Характер основного суб'єкта при цьому не враховується. Відкритий ряд різнорідних за значенням переносних

найменувань, внутрішні форми яких відносяться до однієї тематичної сфері, називається мотиваційної системою. У такі системи можна згрупувати метафори, в основі яких лежить порівняння з риболовлею, театром, також метафори медичні, військові, фінансові, політичні і т.д.:

– анімалістичні (або зооморфна) метафора (від лат. Animal– «тварина») заснована на порівнянні з твариною. Таке порівняння може бути реалізовано способами словотворення, в результаті чого виникають авторські неологізми;

– в основі антропоморфної (або антропоцентричної) метафори (від грец. Antropos– «людина» і morphe– «форма») лежить порівняння предметів, рослин, тварин з людиною.

– просторова (або по Дж. Лакофф і М. Джонсон – орієнтаційна) метафора заснована на аналогії з будь-яким виміром простору, також з простором може порівнюватися час [10, с.214].

Метафори, саме тематичну зону-джерело ряду похідних (побічних, другорядних) метафор, називаються ключовими, засадничими, кореневими або концептуальними. Ключовими є метафори вогню, сну, шляхи, води та ін. Ключові метафори, що йдуть корінням сивої історії суспільства (його міфологію, фольклор), іноді називають метафоричними архетипами. При класифікації метафор за основним суб'єктом в якості останнього можуть виступати, зокрема, такі поняття, як, наприклад, світло і колір, не визначено велике чи мале кількість, смерть, життя і т.д. [13, с.112-115].

Якщо при класифікації ми будемо брати до уваги особливості форми, тобто плану вираження метафори, то це буде формальна або структурна класифікація метафор.

За рівнем приналежності одиниця, яка виступає носієм метафоричного образу, можна виділити словесні метафори, фразові і текстові метафори. Словесні метафори за частиномовною приналежністю прийнято поділяти на субстантивні, ад'єктивних і дієслівні, за синтаксичною функцією виділяють предикативні метафори, за граматичною формою слова-аргументи – генетивні метафори. За кількістю одиниць-носіїв метафоричного образу розрізняється метафора

проста (одиночна, одночленна, ізольована), у якій план вираження представлений однією одиницею, і метафора розгорнута, в якій носієм образу є група асоціативно пов'язаних одиниць [13, с.135-136].

Розгляд метафор в телеологічному аспекті (від грец. Telos– «мета») передбачає їх класифікацію за метою, з якою вони використовуються в мові, тобто за функціональним параметром. Загальновідомі метафори номінативна, використовувана для найменування нових понять і явищ; оціночна (найчастіше вживається для оцінювання людської зовнішності або певних якостей) і декоративна, що служить засобом естетичного відображення дійсності і прикрашати мову [13, с.157].

Особливий інтерес представляє композиційна метафора, тобто метафора реалізується на рівні тексту. Композиційна метафора або ж текстова метафора може поширюватися на цілісне мовне твір-текст.

Таким чином, можна виділити ще одну класифікацію метафор, згідно ярусів мови як системно-структурного утворення. Рівнева класифікація представлена метафорами-словами, метафорами-словосполученнями.

А. Ченкі виділяє такі особливості концептуальної метафори:

1) метафора є «мостом» від знайомого до незнайомого, від очевидного до неочевидного;
2) сфери, пов'язані метафорою, є асиметричні та нерівні: фізичні події не є абстрактними;
3) метафори парадоксальні, оскільки утверджують і заперечують щось водночас;
4) метафори можуть функціонувати на різних рівнях конкретності [15, с. 352].

Згідно з Т. В. Матвєєвою, метафори можуть бути розділені на класи в залежності від частин мови, на базі яких вони розвиваються. Вона виділяє наступні типи:

1) метафора іменна (субстантивна);
2) метафора дієслівна;
3) метафора ад'єктивна.

Т. В. Матвєєва зазначає, що найбільш поширеним структурним типом метафори є генитивна метафора (різновид іменний). Цей клас є поєднанням двох іменників, в якому власне метафора укладена в головному слові, а залежне слово в родовому відмінку створює контекст, що дозволяє розшифрувати образ. Контекст дієслівної метафори створюється співвідношенні з ним іменником. Ад'єктивна метафора є, по суті, метафоричним епітетом [11, с. 58].

У словнику О. С. Ахмановой представлені наступні види метафор:

1) метафора послідовна (розширена, стійка), що складається з ряду внутрішньо пов'язаних і взаємно один одного доповнюють метафору;
2) метафора поетична, що входить в число експресивних засобів поетичного твору і виступає як складна різнопланова семантична структура
3) метафора лексична (мертва, скам'яніла, звична, стерта), що стала частиною повсякденної мови, її первинне значення більш не сприймається [3, с.236].

Приміром, Дж. Лакофф і М. Джонсон виділяють два типи метафор, розглянутих щодо часу і простору: онтологічні, тобто метафори, що дозволяють бачити події, дії, емоції, ідеї і т.д. як якусь субстанцію, іорієнтовані, або орієнтаційні, тобто метафори, які не визначають один концепт у термінах іншого, але організовують всю систему концептів у відношенні один до одного[5, с.19].

П. Ньюмарк в свою чергу виділяє п'ять типів метафор: мертві метафори, метафори-кліше, лексичні, інноваційні та креативні, так звані авторські метафори [1].

За класифікацією Р. ван ден Брока, вживаною в перекладознавстві, виділяють лексичні метафори, образи яких стерлися, конвенційні, закріплені в літературному процесі таіндивідуальні, авторські метафори [8].

З огляду на специфіку культури Н. Стіенстра розрізняє універсальні метафори, метафори, які притаманні декільком культурам та культурно специфічні метафори. Вона пояснює це тим, що багато що з людського досвіду є універсальним або щонайменше притаманне багатьом культурам і як наслідок

часто не самі концептуальні метафори залежать від культури, а більше мовна реалізація [8].

А в стилістичній теорії метафору розрізняють:

1. За структурою:

– проста, виражена одним образом, не обов'язково одним словом. Вона може бути одночленна та двочленна;

– складнаметафора складається з декількох слів, вжитих метафорично, які утворюють єдиний образ, тобто з ряду взаємопов'язаних простих метафор, які доповнюють один одного;

– складена, ще композиційна або сюжетна метафора, яка може простягатися на весь роман. Композиційна метафора – метафора, яка реалізується на рівні тексту.

2. За змістом:

– гіперболічна метафора – явне і навмисне перебільшення для посилення виразності і підкреслення сказаної думки;

– літота – антонімічне гіперболі явище, коли для досягнення виразності явно щось зменшують;

– персоніфікація – явище, коли тварині чи предмету приписують людські якості;

– опредметнення – явище, коли людині приписують властивості неживого предмета та позбавляють роду, називаючи «воно», тобто середнім родом;

– синестезія – явище, коли об'єднують поняття, які сприймаються різними органами чуття;

– символ – це образ, який несе в собі певну інформацію;

– алегорія – зображення абстрактної ідеї, поняття за допомогою образу.

При когнітивному підході метафора розглядається як спосіб мислення, тому когнітивна функція метафори є однією з головних. Метафори – це зображення аналогових можливостей людського мислення, вони вже закладені в інтелектуальній системі людини, виступають своєрідними схемами, за допомогою яких людина здійснює свою мислячу і соціальну діяльність. У мові засобів масової інформації концептуальна метафора реалізує експресивний потенціал, що сприяє пропаганді різних політичних ідей та поглядів. Таке використання та функціонування метафори відповідає

особливостям мови засобів масової інформації. Адже основним завданням ЗМІ є вплив на аудиторію та формування поглядів. У мові засобів масової комунікації функціонують різні типи метафор: антропоморфна метафора, донорська – зоною якої є концептосфера «людина». Різновидами антропоморфної метафори є соціоморфна (вона моделює світ за подібністю до різних сфер суспільного життя); мілітарна (метафора, яка зображає дійсність за аналогією до війни). Наявні також метафори: кримінально-правова, релігійно-міфологічна, торгово-економічна, науково-освітня, суспільно-економічного устрою, родинності; природоморфна метафора, донорською зоною якої є структура знань концептосфери «природа», а саме: тварини, рослини. У свою чергу, природоморфна метафора поділяється на зооморфну (метафора, донорською зоною якої є концепт «тварина»); фітоморфну (метафора із донорською зоною «рослина»); ландшафтну (метафора, яка моделює дійсність за аналогією до елементів певної місцевості); артефактна метафора, донорською зоною якоє є концептосфера «предмети». У межах цього різновиду виділяють архітектурну метафору та метафору механізму [9, с.126-163].

За прийняттям слова до певної семантичної групи є класифікація метафор А. П. Чудінова, він поділяє метафори за основними субсферами: людина, соціум, природа та артефакти. Кожна з цих субсфер має свої різновиди метафор. У субсфері «людина» вчений виділяє фізіологічну, морбіальну, сексуальну та метафори родинності; в субсфері «соціум» – кримінальну, міліарну, театральну, спортивну та ігрову метафори; в субсфері «природа» – зооморфну та фітоморфну; в субсфері «артефакти» – метафори будинку і механізму [17].

Найпродуктивнішим різновидом концептуальних метафор в мові засобів масової інформації є соціоморфна, у якій світ характеризується як модель соціальних відношень в суспільстві, як людську соціальну діяльність [4, с. 545]. Суспільно-політичні події країни часто змінюються, тому для їх характеристики використовують метафори. Кожен суспільно-політичний процес в країні супроводжується творенням та функціонуванням низки нових метафор. Журналісти чи публіцисти в своїх виступах, статтях

зображують політиків і політику в різних образах. Тому в мові ЗМІ можна виділити такі найчастотніші концептуальні метафори (приклади взяті з журналу «Україна» за 2002-2017 роки): політика-театр *(«Надто тому, що ця політика час від часу нагадує театр Абсурду»*); політики-актори (*«І нічого дивуватися, адже у роки «класичного» комізму роль уряду в системі органів державної влади остаточно звели до ролі старозавітного цапа-відбувайла, якого первосвященик обов'язково має приносити у жертву за гріхи»);* політика-спорт (*«Осінній політичний марафон в українському політикумі розпочався з утілення в життя літніх політичних заготівок учасниками забігу*»); політики-спортсмени (*«Гра атлетів-політиків на грані можливого в народу все ще викликає довіру»);* політика-гра (*«Дисциплінований і слухняний, радий без пам'яті, що опинився біля самого президента, він і помислити не міг про якісь амбіції та будь-яку власну політичну гру»);* політика-стихійне лихо (*«Президентські вибори, які насуваються на країну з невідворотністю цунамі, – це стихійне лихо, яке треба пережити»);* політика-казка (*«Кожна влада в кожній країні займається міфотворчістю та наймає казкарів, які ті міфи створюють та розповсюджують»);* політики-тварини (*«…коли політики займаються розподілом парламентських портфелів, тоді журналістам залишається лише спостерігати з ложі преси за підкилимними бійками парламентських бульдогів»);* політики-лікарі *(«…він узяв на себе невдячну роль реаніматора політичних трупів та вирощувача політичних трутнів»*).

Соціоморфна метафора в мові засобів масової інформації реалізується в різних метафоричних моделях, які показують читачеві (слухачеві) політику з різних аспектів. Асоціюючи політику з театром, журналісти прагнуть створити в людській свідомості ставлення до політики, як до спектаклю, добре організованого шоу. За допомогою гральної метафорики досягається образ легковажності, несерйозності політики. Спортивна метафора асоціює політику зі спортом, із боротьбою та запеклими змаганнями. Різні метафори мають різне функціональне навантаження в засобах масової інформації. Використання журналістами різних концептуальних метафор

допомагає впливати на сприйняття людиною певних явищ і подій, формувати її світогляд, структурувати людське мислення, навчати прогнозувати альтернативні вирішення тієї чи тієї суспільно-політичної проблеми [6, с. 39-40].

Висновки. Проаналізувавши різні класифікації підсумовуємо, що параметри метафор визначаються своєрідністю планів змісту та вираження, залежністю від контексту і функціональною специфікою метафоричного знака, а також рівневого співвідношення метафор за ярусами мови. Аналіз метафор може проводитися не тільки за якимось одним, а й за комбінованими параметрами. У сучасному мовознавстві немає визначеної єдиної класифікації, що дає перспективи для наступних наукових студій.

Список використаних джерел

1. Newmark Peter Approachesto Translation. New-York: PrenticeHall, 1988.
2. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс/теорія метафоры. М.: Русский язык, 1990. 358 с.
3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов 2-е изд., стер. – М : УРСС : Едиториал УРСС, 2004. 571 с.
4. Балашова Л. В. Русская метафоричиская система в развитии : XI – XXI вв. М. : Рукописные пам'ятники Древней Руси : Знак, 2014. 632 с.
5. Баранов А. Н. Политический дискурс: методы анализа тематической структуры и метафорики / А. Н. Баранов, О. В. Михайлова, Г. А. Саратов, Е. А. Шипова. – М., 2004. 84 с
6. Баранов А. Н. Предисловие редактора // Лакофф, Дж. Джонсон, М. Метафоры, которыми мы живем: Пер. с англ. / Под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. М.: Едиториал УРСС, 2004. С. 7-21.
7. Гак В. Г. Метафора универсальная и специфическая. Метафора в языке и тексте. М.: Наука, 1988. – 178 с.
8. Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М. Теорія та практика перекладу (нім. мова). Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Вінниця: Нова книга, 2006. 592 с.

9. Кравець Л. В. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. К. : ВЦ «Академія», 2012. 416 с
10. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которымимыживем. М.: Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
11. Матвеева Т. В. Полый словарь лингвистических терминов. Ростов н/Д, 2010. 562 с
12. Метафора як образно-функціональна одиниця німецької друкованої реклами та її відтворення у перекладі, URL: https://www.bestreferat.ru/referat-210684.html
13. Москвин В. П. Русская метафора. Очерксемиотической теории. М.: Ленанд, 2006. 184 с.
14. Одинецька Л. В. Роль метафори в засобах масової комунікації. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/13506/1/Odynetska%20L..PDF.
15. Современная американская лингвистика : Фундаментальное направление / А. А. Кибрик, И. М. Кобозева, И. А. Секерина. Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Едиториал УРСС, 2002. 480 с.
16. Телия В. Н. Метафора как модель смыслопроизводства и ееэкспрессивно-оценочнаяфункция. Метафора в языке и тексте. М.: Наука, 1988. с. 26-51.
17. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991 – 2000) Екатеренбург, 2001. 238 с.

References

1. Newmark Peter Approachesto Translation. New-York: PrenticeHall, 1988.
2. Arutyunova N. D. *Metafora i diskurs/teoriya metafory*. M.: Russkiy yazyk, 1990. 358 s.
3. Akhmanova O. S. *Slovar' lingvisticheskikh terminov* / O. S. Akhmanova. 2-e izd., ster. – M : URSS : Editorial URSS, 2004. 571 s.
4. Balashova L. V. Russkaya metaforichiskaya sistema v razvitii: XI – XXI vv. M. : Rukopisnye pam'yatniki Drevney Rusi: Znak, 2014. 632 s.
5. Baranov A. N. *Politicheskiy diskurs: metody analiza tematicheskoy struktury i metaforiki* / A. N. Baranov, O. V. Mikhaylova, G. A. Saratov, E. A. Shipova. M., 2004. 84 s

6. Baranov A. N. *Predislovie redaktora* // Lakoff, Dzh. Dzhonson, M. Metafory, kotorymi my zhivem: Per. s angl. / Pod red. i s predisl. A. N. Baranova. M.: Editorial URSS, 2004. S. 7-21.
7. Gak V. G. *Metafora universal'naya i spetsificheskaya. Metafora v yazyke i tekste*. M.: Nauka, 1988. 178 s.
8. Kyiak T. R., Ohui O. D., Naumenko A. M. T*eoriia ta praktyka perekladu (nim. mova). Pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv.* Vinnytsia: Nova knyha, 2006. 592 s.
9. Kravets L. V. *Dynamika metafory v ukrainskii poezii XX st.* / L. V. Kravets. K. : VTs «Akademiia», 2012. 416 s
10. Lakoff Dzh., Dzhonson M. *Metafory, kotorymimyzhivem*. M.: Editorial URSS, 2004. 256 s.
11. Matveeva T. V. *Polyy slovar' lingvisticheskikh terminov*. Rostov n/D, 2010. 562 s.
12. Metafora yak obrazno-funktsionalna odynytsia nimetskoi drukovanoi reklamy ta yii vidtvorennia u perekladi, URL: https://www.bestreferat.ru/referat-210684.html.
13. Moskvin V. P. *Russkaya metafora. Ocherksemioticheskoy teorii.* M.: Lenand, 2006. 184 s.
14. Metafora yak obrazno-funktsionalna odynytsia nimetskoi drukovanoi reklamy ta yii vidtvorennia u perekladi*,* URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/13506/1/Odyn etska%20L..PDF.
15. Sovremennaya amerikanskaya lingvistika : Fundamental'noe napravlenie / A. A. Kibrik, I. M. Kobozeva, I. A. Sekerina. Izd. 2-e, ispr. i dop. – M. : Editorial URSS, 2002. 480 s.
16. Teliya V. N. *Metafora kak model' smysloproizvodstva i eeekspressivno-otsenochnayafunktsiya.* Metafora v yazyke i tekste. M.: Nauka, 1988. S. 26-51.
17. Chudinov A. P. *Rossiya v metaforicheskom zerkale: kognitivnoe issledovanie politicheskoy metafory* (1991 – 2000) Ekaterenburg, 2001. 238 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Овсієнко Алла Сергіївна, аспірант кафедри документознавства
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського 30, Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401
e-mail: Ovsiienko_alla@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Овсиенко Алла Сергеевна, аспирант кафедры документоведения.
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический університет имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского 30, Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401
e-mail: Ovsiienko_alla@ukr.net

DATA ABOUT AUTHOR
Ovsiienko A., postgraduatestudent, Departmentof Document Science
Pereyaslav-Khmelnytskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University
30, Sukhomlynskyi, Pereyaslav-Khmenytsky, Kyiv region, Ukraine 08401
e-mail: Ovsiienko_alla@ukr.net

РОЗДІЛ ІІ. НАУКИ ДОКУМЕНТНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ЦИКЛУ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬСТВА

УДК 373.3.015.31:316.77

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Ткаченко Л. В.

У статті досліджуються поняття «комунікація», «комунікативна культура». Комунікативна культура особистості розглядається як результат інкультурації і показник «культурної адаптованості» особистості.

Особлива увага d статті приділяється комунікації як зв'язку, що дає підстави розглядати культуру як систему. Культура особистості формується в процесі життєдіяльності людини, шляхом освоєння нею навколишнього світу, пристосування довкілля до своїх потреб. Людина є членом різних спільнот, і її зв'язок із суспільним оточенням має не однобічний, а різнобічний характер.

Тому, кожна людина має змогу використовувати для свого самовизначення різноманітні елементи, які випливають з численних її зв'язків із суспільним середовищем.

Розглянуті різноманітні чинники, які необхідно враховувати при вирішенні проблеми формування комунікативної культури особистості.

***Ключові слова**: комунікація, комунікативна культура, молодший школяр, соціалізація, інкультурація.*

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Ткаченко Л. В.

В статье исследуются понятия «коммуникация», «коммуникативная культура». Коммуникативная культура личности рассматривается как результат инкультурации и показатель «культурной адаптированности» личности.

Особое внимание в статье уделяется коммуникации как связи, что дает основания рассматривать культуру как

систему. Культура личности формируется в процессе жизнедеятельности человека, путем освоения окружающего его мира, приспособления окружающей среды к своим потребностям. Человек является членом различных сообществ, и его связь с общественным окружением имеет не односторонний, а разносторонний характер.

Поэтому, каждый человек имеет возможность использовать для своего самоопределения различные элементы, которые вытекают из многочисленных его связей с общественной средой.

Рассмотрены различные факторы, которые необходимо учитывать при решении проблемы формирования коммуникативной культуры личности.

***Ключевые слова**: коммуникация, коммуникативная культура, младший школьник, социализация, инкультурация.*

FORMATION OF COMMUNICATIVE CULTURE OF YOUNG SCHOOLBOYS

Tkachenko L. V.

The article examines the notion of «communication», «communicative culture». The communicative culture of the individual is considered as the result of inculturation and the indicator of «cultural adaptability» of the individual.

Special attention is paid to communication as a connection, which gives grounds for considering culture as a system. Personality culture is formed in the process of human life, through its development of the surrounding world, adapting the environment to their needs. A person is a member of various communities, and its connection to the social environment is not one-sided but of a multi-faceted.

Therefore, each person has the opportunity to use various elements for his own self-determination, which follow from his numerous connections with the social environment.

Various factors, which should be taken into account when solving the problem of forming a communicative personality culture are considered.

***Key words**: communication, communicative culture, junior schoolboy, socialization, inculturation.*

Постановка проблеми. Розвиток засобів масової комунікації і викликані ним зміни в житті суспільства і окремого індивіда обумовили потребу в осмисленні комунікативної культури як соціально-культурного феномена багатьма науками: філософією, культурологією, соціологією, психологією, педагогікою, лінгвістикою, політологією.

Питання формування комунікативної культури особистості завжди були в центрі уваги педагогіки і досліджувалися в багатьох аспектах (культура спілкування, поведінки, міжособистісних відносин, мовленнєва культура).

У педагогіці це знайшло відображення в обґрунтуванні педагогічних цілей, адекватних актуальним соціокультурним проблемам, і в розробці відповідних педагогічних технологій. Сказане повною мірою відноситься до сучасного етапу розвитку суспільства, що супроводжується кардинальними змінами в системі інфокомунікацій і в комунікаційних технологіях.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вихованню комунікативної культури, комунікативних умінь і навичок школярів присвячені роботи сучасних дослідників: Н. Васильєвої, Н. Воробйової, К. Гончара, В. Грєхнєва, В. Кан-Калика, І. Комарової, О. Корніяки, С. Мусатова, А. Сайфутдінової, Т. Снегирьової, В. Соколової, Л. Паламар, В. Полторацької, Г. Сагач, В. Тернопільської, В. Штифурак, Е. Ященко та інших.

Мета статті – проаналізувати особливості формування комунікативної культури молодших школярів у процесі дозвіллєвої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Науковий інтерес до формування комунікативної культури в шкільному віці визначається необхідністю своєчасного виховного впливу з метою попередження підліткових «комунікативних проблем», про які багато говориться сьогодні.

Поняття «комунікативна культура» використовується у різних значеннях. Найчастіше на його тлумачення впливає семантичне наповнення поняття «комунікація». Тому в ряді випадків під нею розуміють культуру спілкування, культуру взаємовідносин між людьми, культуру поведінки, мовленнєву

культуру, систему функціонування засобів масової інформації (комунікації) тощо.

Поняття «комунікація» походить від латинського «communico» – робити загальним, зв'язувати, спілкуватися; «communicatio» – повідомлення, передача. З цього випливає, що в різних випадках воно може набувати різного змісту, оскільки адекватно перекладені поняття не є синонімами і позначають різні предмети дослідження. У вітчизняній науковій і публіцистичній літературі поняття «комунікація» вживається у всіх наведених значеннях, часто як їх синонім. Оскільки поняття «зв'язок», «спілкування», «взаємодія», «передача інформації», «повідомлення», «засіб зв'язку» тощо мають різне смислове наповнення, поняття «комунікація» часто вживається як описове, приймаючи різні значення навіть в межах одного тексту. Частково причини ототожнення варто шукати в тому, що поняття «комунікація» як синонімічне «спілкуванню» було кальковане з іноземної наукової літератури. Не можна виключати і дію своєрідної «моди» на дане поняття. Це призводить до того, що в кожному окремому випадку, коли комунікативна культура виступає як предмет дослідження, слід чітко визначати предметне поле останнього.

При дослідженні комунікативної культури в контексті педагогічної науки необхідно врахувати той факт, що інтенсивне дослідження «комунікативної проблематики» в сучасному суспільстві обумовлено розвитком засобів масових комунікацій, які, завдяки наявним технологічним можливостям створили нові умови функціонування інформації і змінили сам характер «інформаційно-комунікативних» процесів (нерідко поняття «засоби масової інформації» і «засоби масової комунікації» вживаються як синоніми.

Науковий інтерес до комунікативної культури обумовлений насамперед розвитком «інформаційно-комунікативних» технологій в сучасному суспільстві.

На рівні культури мовлення комунікативна культура може бути визначена як «реальний процес комунікації за допомогою мови як засобу, що об'єднує комунікативно-мовленнєві акти говоріння й сприймання» [2, с.14-15].

У будь-якому випадку комунікативна культура особистості розглядається як результат інкультурації і показник «культурної адаптованості» особистості, її «вписаності» в систему культури, що дозволяє розглядати її в контексті соціально-культурних процесів.

Це має вияв: у психологічній готовності особистості до взаємодії в межах єдиного культурного середовища; мірі розуміння нею змістовного наповнення і комунікативної ролі певної системи знаків як на раціональному, так і на емоційно-чуттєвому рівнях; психологічному комфорті; можливості самореалізації особистості в межах даної культури.

Таке розуміння комунікативної культури особистості дає підстави для її співвіднесення з такими поняттями як комунікативна компетентність, комунікативні якості, комунікативне середовище.

Комунікативну компетентність вважається доцільним розглядати як рівень сформованості особистісної комунікативної культури. Це узгоджується з визначенням компетентності в науковій літературі, яка використовується в значенні «рівень майстерності», «рівень оволодіння певними уміннями, навичками», що обумовлює ефективність виконання певного виду діяльності.

Проблематику, пов'язану з формуванням комунікативної культури особистості, необхідно розглядати у співвіднесенні культури особистості і культури суспільства; таким чином, дана проблематика може бути досліджена в контексті більш широкої проблеми – інкультурації особистості. У зв'язку з цим виникають два питання: про зв'язок процесів інкультурації і соціалізації; про місце і роль педагогіки в контексті інкультурації.

У такому контексті слід визначити поняття «формування». Ми спираємося на точку зору К. Платонова, який відзначає, що поняття «розвиток особистості» включає два поняття: її визрівання і формування. Формування особистості, таким чином – це її розвиток в результаті певних впливів на неї. К.Платонов виділяє три види формування: стихійне, цілеспрямоване і самоформування [3, с. 233].

Для нас важливі два види формування: стихійне і цілеспрямоване, оскільки «самоформування» можна розглядати як різновид цілеспрямованого формування. Зміст, що вкладає К.К.Платонов у поняття «формування», близький за змістом поняттю «соціалізація». Можна співвіднести ці види формування з двома видами соціалізації: стихійною і цілеспрямованою. Процеси соціалізації та інкультурації можуть розглядатися як різні складові цілісного процесу формування особистості.

Так К.Платонов пише: «Стихійне формування особистості – це формування її в результаті випадкових зовнішніх впливів. Воно не тільки існує, воно відграє домінуючу роль в формуванні будь-якої особистості. Запрограмувати всі впливи на особистість і забезпечити домінування її цілеспрямованого формування неможливо навіть з метою експерименту. Вулиця, однолітки, сусіди, книги – все це стихійне формування особистості. Результат його залежить як від особливостей формуючих впливів, так і від процесуальних особливостей особистості» [3, с. 233].

Звідси випливає важливе теоретичне положення про те, що завданням педагогіки є «педагогічний супровід» формування особистості. Завдання тут полягає не в тому, щоб «усунути стихійне формування особистості, а в тому, щоб регулювати його у необхідному напрямку… Це психолого-педагогічний прийом називається психологічним загартовуванням» [3, с. 234].

Особливу увагу треба приділити комунікації як зв'язку, що дає підстави розглядати культуру як систему. Культура особистості формується в процесі життєдіяльності людини, шляхом освоєння нею навколишнього світу, пристосування довкілля до своїх потреб [1, с. 9-10].

Людина є членом різних спільнот, і її зв'язок із суспільним оточенням має не однобічний, а різнобічний характер. Звідси кожна людина має змогу використовувати для свого самовизначення різноманітні елементи, які випливають з численних її зв'язків із суспільним середовищем, що складає зміст ідентифікації індивіда [5, с. 38].

У «вертикальному» зрізі процес інкультурації (в контексті ціннісного підходу) може бути простежений на трьох взаємопов'язаних рівнях: макро-, мікро- та індивідуальному рівнях.

У цьому плані важливим виявляється аналіз культурних цінностей як на макро-, так і на мікрорівні. У сучасному суспільстві на макрорівні слід звернутися до таких комунікативних систем, як ЗМІ й Інтернет і до такого явища, як масова культура. Адже цінності в «макросоціумі» і в «мікросоціумі» можуть розрізнятися. Наприклад, сімейні цінності можуть не збігатися з цінностями, які людина сприймає через ЗМІ. На рівні міжгрупової взаємодії це може виглядати як неспівпадіння цінностей окремих субкультур, як протиріччя, наприклад, між тими цінностями, що намагається вчитель привити у класі, і тими, що функціонують у «двірських» групах. Але це слід розглядати не просто як незбіг цінностей на «макрорівні»: тут треба простежувати «вертикаль», в якій цінності «макрорівня» можуть бути проекцією цінностей «макрорівня». Так, наприклад, ті цінності «престижу», які функціонують у суспільстві в цілому і розповсюджуються завдяки ЗМІ, можуть утруднювати функціонування спільностей на «макрорівні», якщо в них розділяються інші цінності (у цьому плані часто говорять, наприклад, про падіння престижу знань і труднощі школи у формуванні пізнавальних потреб учнів).

У контексті співвідношення «макро-» і «макрорівнів» також виділяють первинну та вторинну соціалізацію [5, с. 47]. У процесі первинної соціалізації (сім'я, однолітки, локальна спільнота) конструюється перший, базисний світ індивіда. Вторинна соціалізація індивіда також відбувається у безпосередніх контактах, але в межах різноманітних інституційних утворень, де інтеракції між індивідами виступають у певних ролях. Таким чином, головна функція вторинної соціалізації полягає у вивченні та засвоєнні індивідом багатьох різних соціальних ролей. Це означає, що під час вторинної соціалізації дорослий індивід залучається до певної множини можливих світів. У процесі вторинної соціалізації виникають і функціонують часткові ідентифікації,

які не обов'язково можуть гармонізуватися одна з одною. У дитячих чи ділових іграх умовне прийняття індивідом на себе ролі інших є ключовим моментом. Якщо прийняття ролі тільки претендує на її програвання, то виконання ролі пов'язане з рольовою поведінкою індивіда. Приналежність індивіда до багатьох спільностей можуть створювати протилежні ідентифікації, які ускладнюють формування єдиного й зв'язного образу власного Я. Цьому може сприяти також неузгодженість ціннісно-нормативної системи суспільства [5, с. 48-50].

При вирішенні проблеми формування комунікативної культури особистості необхідно враховувати такі чинники: «комунікативна поінформованість» особистості, ціннісні орієнтаціїї особистості; комунікативна поведінка особистості.

«Комунікативна поінформованість» особистості виявляється в кругозорі, ерудиції, обізнаності з приводу різноманітних явищ, пов'язаних із комунікативною культурою, як з точки зору наукового знання, так і з точки зору життєвого досвіду, винесеного з традицій, звичаїв, безпосереднього спілкування людини з іншими людьми, із засобів масової інформації.

Ціннісні орієнтації відбивають «культурну мотивацію» особистості і тому найбільш яскраво виявляються саме в ситуаціях вибору. Ціннісні орієнтації можна розглядати як показник загальної культури особистості, що виявляється в комунікаціях особистості. Разом з тим, комунікація є середовищем, у якому відбувається формування ціннісних орієнтаций.

Взаємодії особистостей на рівні ціннісних орієнтації відповідає об'єктивна система культурних цінностей суспільства. Ця система не є нерухомою, а постійно знаходиться в русі, у якому існують елементи боротьби, конкуренції, спонтанної поведінки. Кожна група, прошарок суспільства, сфера діяльності, покоління, історичний період має свої системи цінностей. «Хоча соціальне ціле прагне до встановлення максимально монолітної системи цінностей, умовою нормального життя і розвитку цього цілого є різноманіття ціннісних орієнтацій. Різноманіття систем

цінностей служить природною базою для індивідуалізації особистості, а тому система, що забезпечує таке різноманіття, володіє, крім всього іншого, найбільшою стійкістю» [4, с. 176].

При розгляді взаємовідносин «макросередовище – мікросередовище – особистість» вказувалось, що конфлікт цінностей між різними субкультурами не завжди коректно розглядати як горизонтальний. Наприклад, цінності престижу, що наявні в мікросоціумі і активно пропагуються як культурні цінності, можуть віддзеркалюватися у певних дозвіллєвих групах, що є доказом того, що в умовах «вільного вибору» функціонують саме ці цінності. В інших спільностях (сім'ї, школі) можуть функціонувати інші цінності, які не збігаються з вищезазначеними цінностями. В такому випадку хоча зовнішньо можна розглядати конфлікт цінностей у «горизонтальному» зрізі – між субкультурами, насправді тут може виявитися конфлікт «вертикального» порядку – цінності певної спільності не збігаються з цінностями, що функціонують на макрорівні. Наприклад, на рівні макросоціуму може прививатися думка, що для матеріального достатку не обов'язково гарно вчитися (показовим є в цьому плані поява таких книжок, як «Хочеш бути розумним і багатим – не ходи в школу»), а на рівні сім'ї і школи – думка про те, що треба гарно вчитися. Так, наприклад, падіння престижу знань може виступати як конфлікт між цінностями «мікро-» і «макрорівня».

Розглядаючи проблему формування комунікативної культури, наприклад, (рівень «спілкування») необхідно враховувати, що особистість є членом інших спільностей. У зв'язку з цим виникає необхідність розглядати проблеми спілкування між людьми не самі по собі, а в тому контексті, що людина часто виступає у цьому спілкуванні як представник тієї чи іншої спільності, тобто, на рівні міжгрупових відносин.

Сприйняття людиною інших людей залежить від того, як вона їх класифікує за їх приналежністю до тієї чи іншої групи чи за їх фізичними характеристиками (стать, вік, колір шкіри). Однак, ці два типи категоризації істотно розрізняються, оскільки в останньому мова йде про соціальну реальність і про нескінченну розмаїтість типів людей, що складають

суспільство. Стереотипи, що створюються таким чином, часто породжують досить умовне і спрощене уявлення про інших людей. Такі стереотипи виникають на основі минулого досвіду, часто досить обмеженого і як висновки в умовах обмеженої інформації. Стереотипи рідко бувають результатом особистого досвіду, найчастіше вони здобуваються людиною від тієї групи, до якої вона належить, в дошкільному і молодшому шкільному віці найчастіше від батьків, учителів, а також із засобів масової інформації, що звичайно дають спрощене уявлення про ті групи людей, про які особистість не має власної інформації.

Висновки та перспективи подальших розвідок. У контексті вищеозначеного виникає необхідність формування навичок сприйняття інформації, уміння конструювати вербальні копії візуальних образів, розуміти семантичні особливості і, в кінцевому результаті, більш компетентно і вільно користуватися інформаційними потоками.

Список використаних джерел

1. Безклубенко С. Д. Теорія культури. К.: КНУКіМ, 2002. 324 с.
2. Конецкая В. П. Социология коммуникации. М.: Международный университет бизнеса и управления, 2007. 304 с.
3. Петровский А. В. Личность. Деятельность. Коллектив. М.: Наука, 2001. 255 с.
4. Соколов А. В. Социальные коммуникации: Учеб.-метод. пособие. М.: ИПО Профиздат, 2001 (Современная библиотека; Вып. 16). Ч. 1, 2001. 221с.
5. Соколов Э. В. Свободное время и культура досуга. Л.: Профиздат,1997. 207 с.

References

1. Bezklubenko S. D. Teoriya kul`tury`. K.: KNUKiM, 2002. 324 s.
2. Koneczkaya V. P. Socy`ology`ya kommuny`kacy`y`. M.: Mezhdunarodnыj uny`versy`tet by`znesa y` upravleny`ya, 2007. 304 s.
3. Petrovsky`j A. V. Ly`chnost`. Deyatel`nost`. Kollekty`v. M.: Nauka, 2001. 255 s.

4. Sokolov A. V. Socy`al`nые kommuny`kacy`y`: Ucheb.-metod. posoby`e. M.: Y`PO Profy`zdat, 2001 (Sovremennaya by`bly`oteka; Vыp. 16). Ch. 1, 2001. 221 s.
5. Sokolov Э. V. Svobodnoe vremya y` kul`tura dosuga. L.: Profy`zdat,1997. 207 s.

ДАНІ ПРО АВТОРА
Ткаченко Лариса Василівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри педагогіки
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
e-mail: larisa_tkachenko_80@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ
Ткаченко Лариса Васильевна, кандидат филологических наук, доцент кафедры педагогики
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
e-mail: larisa_tkachenko_80@ukr.net

DATA ON AUTHOR
Tkachenko Larisa V., Ph.D., associate professor, department of pedagogics, *Pereyaslav-Khmelnytsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University*
e-mail: larisa_tkachenko_80@ukr.net

УДК 377.8+378

ЗМІСТОВЕ НАПОВНЕННЯ ТЕРМІНА «КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ» У ПАРАДИГМІ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

Прудникова Т. І.

У статті зроблено аналітичний огляд представлених у науковому колі концепцій щодо тлумачення сутності, змісту й складових комунікативної компетенції та комунікативної компетентності вчителя. Актуальність теми увиразнює

наявність різноманітних, інколи протилежних, концепцій і підходів, що стосуються визначення комунікативної компетенції та комунікативної компетентності вчителя. На основі аналітичного огляду резюмовано, що комунікативна компетентність учителя – це сукупність достатньо сформованих професійних знань, комунікативних і організаторських здібностей, здатності до самоконтролю, загальної культури вербальної та невербальної взаємодії.

Ключові слова: *компетентність, компетенція, дослідники, мовна компетенція, комунікативна компетентність учителя.*

СОДЕРЖАТЕЛЬНОЕ НАПОЛНЕНИЕ ТЕРМИНА «КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ УЧИТЕЛЯ» В ПАРАДИГМЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ НАУКИ

Прудникова Т. И.

В статье сделан аналитический обзор представленных в научном кругу концепций относительно толкования сущности, содержания и составляющих коммуникативной компетенции и коммуникативной компетентности учителя. Актуальность темы подчеркивает наличие различных, иногда противоположных, концепций и подходов, касающихся определения коммуникативной компетенции и коммуникативной компетентности учителя. На основе аналитического обзора резюмировано, что коммуникативная компетентность учителя – это совокупность достаточно сформированных профессиональных знаний, коммуникативных и организаторских способностей, способности к самоконтролю, общей культуры вербальной и невербальной взаимодействий.

Ключевые слова: *компетентность, компетенция, исследователи, языковая компетенция, коммуникативная компетентность учителя.*

CONTENTS OF THE TERM «COMMUNICATIVE COMPETENCE OF A TEACHER» IN THE PARADIGM OF PEDAGOGICAL SCIENCE

Prudnikova T. I.

The article presented an analytical review of the concepts represented in the scientific circles on the interpretation of the nature, content and components of communicative competence and communicative competence of teachers. The relevance of the topic perceives the presence of various, sometimes contradictory, concepts and approaches regarding the definition of the communicative competence and the communicative competence of the teacher. On the basis of the analytical review, it is concluded that the communicative competence of the teacher is a combination of sufficiently formed professional knowledge, communicative and organizational skills, self-control ability, general culture of verbal and non-verbal interaction.

Key words: *competence, researchers, language competence, communicative competence of teacher.*

Постановка проблеми. На сьогодні виконано низку вагомих наукових студій, що презентують різні підходи до визначення поняття «комунікативна компетентність». Теоретичні й методичні засади формування комунікативної компетентності учителів досліджували О. Аршавська, О. Бєляєв, М. Васильєва, М. Вашуленко, М. Вятютнєв, М. Жинкін, Д. Ізаренков, А. Капська, Т. Ладиженська, Л. Мацько, Н. Пашківська, М. Пантелюк, В. Півторацька, С. Савіньон, Л. Савенкова та багато інших.

Попри потужну наукову запотребованість, питання залишається актуальним, остаточно не розв'язаним, оскільки на кожному етапі наукового пізнання з'являються нові аспекти їх опису. Актуальність теми увиразнює наявність різноманітних, інколи протилежних, концепцій і підходів, що стосуються визначення комунікативної компетенції та комунікативної компетентності вчителя.

Мета статті – зробити аналітичний огляд представлених у науковому колі концепцій щодо тлумачення сутності, змісту й складових комунікативної компетенції та комунікативної компетентності вчителя.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні й методичні засади формування комунікативної компетентності учителів досліджували О. Аршавська, О. Бєляєв, М. Васильєва, М. Вашуленко, М. Вятютнєв, М. Жинкін, Д. Ізаренков, А. Капська, Т. Ладиженська, Л. Мацько, Н. Пашківська, М. Пантелюк, В. Півторацька, С. Савіньон, Л. Савенкова та багато інших.

Ґрунтовне вивчення психолого-педагогічних джерел засвідчило, що в науці триває інтенсивна дискусія щодо визначення сутності дефініції «компетентність». Не існує єдиної думки щодо обґрунтування чіткої парадигми видів і рівнів комунікативної компетенції. Деякі вчені (О. Кузьменко, Л. Петровська) трактують поняття «компетенція» і «компетентність» як синонімічні.

Виклад основного матеріалу. Категорія «комунікативна компетенція» є однією зі складових професійної комунікативної компетентності вчителя, його загальної освіченості й культури та має тривалу історію становлення.

Лексему «компетенція» уперше вжито в роботах німецького мовознавця й філософа Вільгельма фон Гумбольдта. Проте як лінгвістичний термін в обіг її ввів Аврам Ноам Хомський, який визначив компетенцію як знання мови та протиставив використанню мови, мовній активності. Його послідовники (Д.-А. Слобін, Дж. Грін, Г. Хармон, Д. Катс) почали розуміти під поняттям «компетенція» мовну здатність, тобто потенційне знання мови та уявлення про мову його реального носія, «мовну активність» або реальну мову в реальних умовах. Зміст цих понять чітко сформулював американський психолінгвіст Ден-Айзенк Слобін, указавши на різницю «між тим, що людина теоретично здатна говорити й розуміти, та тим, що вона насправді говорить і розуміє в конкретних ситуаціях» [8, с. 28]. Отже, у середині XX ст. було зроблено спробу розкрити сутність поняття «компетенція» у зв'язку з новим поглядом на носія мови, враховуючи особистісний фактор. Однак оскільки процес побудови речень є динамічним, сформувати таку граматику виявилось неможливо.

Трактування лінгвістичного підходу до усвідомлення сутності компетенції, запропоноване А. Хомським, критикували соціолінгвісти й лінгводидакти, тому що такий підхід не враховував змістового компонента мовного оформлення комунікативного акту. Американські соціолінгвісти сутність поняття «компетенція» почали трактувати по-іншому. Зокрема, американський мовознавець Делл Хаймс стверджував, що «компетенція – це не тільки володіння граматикою й словником, а й знання умов, ситуації, в якій відбувається мовленнєвий акт» [8, с. 28].

Прихильників розширення сутності поняття «компетенція» підтримав сучасний російський мовознавець Володимир Звегінцев, який стверджував, що зміст терміна «комунікативна компетенція» виходить із того, що сама мовна компетенція не здатна забезпечити нормальне спілкування між людьми за допомогою мови. Необхідні ще додаткові знання, які виявляють правильність поведінки в суспільстві. Це соціологічна компетенція, яка є позалінгвістичною.

У слов'янській лінгводидактиці термін «комунікативна компетенція» упровадив до активного вжитку російський мовознавець Марк Вятютнєв [2]. Він запропонував таке визначення: «Комунікативна компетенція – це здібність людини спілкуватися в трудовій і навчальній діяльності, задовольняючи власні інтелектуальні потреби» [8, с. 29]. Отже, суттєвими ознаками об'єкта є: належність його до класу інтелектуальних здібностей індивіда; сферою виявлення здібностей є діяльнісний процес, необхідною ланкою якого є мовленнєва діяльність [2]. Марк Вятютнєв започаткував новий етап у розумінні та трактуванні сутності терміна «комунікативна компетенція», запропонувавши розглядати її як методично, психологічно та лінгвістично узгоджену єдність усіх компонентів, що утворюють ситуації спілкування. Він об'єднав у змісті поняття соціальні й комунікативні ролі, загальні та тематично специфічні поняття, місце й час спілкування, фонетичний, граматичний і лексичний мінімуми [2].

Теоретичні розвідки щодо сутності й розроблення методології формування комунікативної компетенції особистості належать Геннадію Колшанському, який

обґрунтував теорію мовленнєвого, який обґрунтував теорію мовленнєвого спілкування, виокремив його аспектний напрями, запропонував власне бачення змісту категорії «комунікативна компетенція», пояснивши основу однієї зі складових комунікативної компетенції – мовної компетенції. Основним прийомом вироблення комунікативної компетенції особистості Г. Колшанський уважає фактор рольового навчання мови. Оскільки навчання мови як засобу комунікації значною мірою передбачає формування навичок виконання тих чи інших ролей комунікантів під час спілкування [8].

Певні досягнення в розумінні суті поняття «комунікативна компетенція» належать ученим-лінгводидактам кінця ХХ – початку ХХІ ст. А. Богуш, О. Василевич, Є. Верещагіну, О. Гаврилюк, Л. Жумаєвій В. Костомарову, Н. Присяжнюк та ін. Зокрема, Алла Богуш констатує, що комунікативна компетенція – це комплексне застосування мовцем мовних і немовних засобів для спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в ситуації спілкування, ініціативність спілкування. комунікативна компетенція – це обізнаність людини, певна система знань, практичних мовленнєвих умінь і навичок, мовленнєвих здібностей людини [1].

Упродовж ХХ ст. дослідники додавали до змісту терміна «комунікативна компетенція» нові складові, простежується тенденція до розширення його змісту. Наприклад, «комунікативна компетенція» (лат. competent – належний, відповідний) – складова комунікативної компетенції, яка характеризується орієнтацією в ситуації спілкування, застосуванням мовних засобів, що відповідають лексико-граматичним законам конкретної мови, наявністю системи знань, яка дає змогу здійснювати комунікацію в соціумі [8, с. 31].

У сучасних дослідженнях термін комунікативна компетенція трактується як «здатність мобілізувати різноманітні знання мови (мовну компетенцію), паравербальних засобів, ситуації, правил і норм спілкування, соціуму, культури для ефективного виконання певних комунікативних завдань у відповідних контекстах чи

ситуаціях» [11, с. 234]. На думку дослідників, комунікативна компетенція передбачає володіння не лише знаннями, а й уміннями й навичками побудови інтенційно-стратегічної програми комунікації, дотримання її та контролю за нею у процесі спілкування; орієнтації на співрозмовника, передбачення його реакції; вибору мовних і паравербальних засобів комунікації та їхнього декодування; подолання комунікативних перешкод, усунення комунікативних шумів, виходу із комунікативного цейтноту тощо. Розмежування понять мовної компетенції та здатності користуватися нею в актах спілкування здійснюється у працях Н. Хомського, який виділив linguistic competence (ментальні репрезентації мовних правил як внутрішню граматику ідеальних носіїв мови) і linguistic performance (продукування і розуміння мовлення) [8; 11; 12; 13].

Сучасні дослідження застосовують термін «мовна компетенція» щодо реальних мовців й уточнюють, що існують інші типи компетенції (прагматична, соціокультурна, стратегічна, предметна, культурна й комунікативна). У широкому розумінні всі типи стосуються комунікативної компетенції. Тим самим до комунікативної компетенції залучаються мовна компетенція як здатність породжувати й розуміти правильні мовні повідомлення; дискурсивна як спроможність поєднувати висловлення у зв'язні тексти й залучати їх до відповідних дискурсів; соціолінгвістична як здатність ураховувати в комунікативній діяльності соціальні аспекти ситуації спілкування; ілокутивна як здатність формувати й реалізовувати комунікативні наміри в повідомленні; стратегічна як уміння ефективно планувати початок, перебіг і завершення комунікації, досягати успішності в спілкуванні [8; 11; 12; 13]. У навчальному посібнику «Педагогіка вищої школи» подається таке визначення компетенції: «Компетенція – здатність особистості мобілізувати в професійній діяльності набуті знання, уміння та навички, а також використовувати узагальнені способи виконання дій. Компетенція забезпечує необхідний обсяг і рівень знань і досвіду в певному виді діяльності» [12, с. 596].

Термін «компетентність» має ширше трактування в сучасній лінгвометодиці та лінгводидактиці. Група дослідників: Н. Кузьміна, О. Дрогайцев, Г. Вороніна, Ф. Гноболін, С. Вершловський, Ю. Варданян, М. Кабардов, В. Русенький, Е. Голубєва, Ж. Бутенко та інші уважають поняття «комунікативна компетенція» однією зі складових терміна «комунікативна компетентність». Зокрема, О. Дрогайцев послуговується цими термінами, зазначаючи, що «компетентність – це володіння знаннями, які дають змогу про щось судити; компетенція – це коло питань, в яких особистість добре розуміється. Тому можемо говорити про те, що професійна компетентність є більш загальною педагогічною категорією, ніж професійна компетенція [8, с. 26].

Інша група вчених (А. Бодальов, Є. Божович, М. Каган, О. Леонтьєв, А. Реан, Л. Шипиліна, В. Якунін) розглядає комунікативну компетентність у системній взаємодії між людьми як особистісну якість у процесі поведінки, у зв'язку зі здібностями під час спілкування.

За визначенням С. Гончаренка, компетентність – це педагогічна категорія, а вчитель, який нею володіє, – це спеціаліст, який має ґрунтовні знання з певного предмета шкільного курсу навчання. Компетентність є складовою педагогічної майстерності й відіграє важливу роль у підготовці майбутнього вчителя до практичної діяльності [7]. Г. Селевко наголошує, що особлива роль у формуванні компетентності вчителя належить сучасним інформаційним технологіям [7]. О. Савченко розглядає компетентність як інтегровану здатність особистості, набуту в процесі навчання, що охоплює знання та вміння, навички і досвід, цінності, які можуть цілісно реалізуватися на практиці [7, с. 416]. С. Мартиненко вважає, що «важливою складовою особистісно-професійного зростання майбутнього вчителя початкової школи, його професійної компетентності є комунікативна, яка забезпечує ефективну педагогічну взаємодію» [6, с. 38]. У сучасних дослідженнях подаються різні підходи до визначення структурних елементів комунікативної компетентності. Для прикладу розглянемо погляди деяких учених щодо визначення структурних елементів комунікативної компетентності учителя

початкової школи. М. Вятютнєв констатує, що вона складається із знань лексики, граматики, правил спілкування, етикетних формул і мовленнєвих засобів [2, с. 34]. Г. Рурік акцентує увагу на тому, що важливим є також такий компонент, як уміння співвідносити мовні засоби із завданнями, умовами спілкування та розуміння стосунків між комунікантами [9, с. 344-380]. Ю. Федоренко вважає, що структуру комунікативної компетентності утворюють такі компетенції: мовна, мовленнєва (аудіювання, говоріння, письмо), лексична (здатність до використання лексем, доречне вживання образних виразів, приказок, прислів'їв і фразеологічних одиниць), граматична, фонетична (правильна вимова звуків мови, звукосполучень відповідно до орфоепічних норм, наголосів; володіння інтонаційними засобами виразності), соціокультурна і компетенція, що стосується процесу говоріння [14, с. 63-65].

У свою чергу група дослідників (М. Вашуленко, А. Богуш, М. Пентелюк) до складу мовленнєвої компетенції відносять: лексичну, фонетичну, граматичну, діамонологічну (розуміння зв'язного тексту, вміння відповідати на запитання та звертатися із запитаннями, підтримувати розмову, вести діалог, складати різні види текстів – текстотворення), комунікативну (спрямована на розвиток мовленнєвого спілкування, мовленнєвого етикету й етикетних норм спілкування) [7, с. 13]. У добре організованому навчальному процесі на уроці компоненти мовної та мовленнєвої діяльності виступають у тісному взаємозв'язку та становлять складну цілісну функціональну систему. Оволодіння мовою – це усвідомлення засобів мови для мовленнєвої діяльності, активне опанування фонетикою, лексикою, словотвором, морфологією, синтаксисом, стилістикою. Оволодіння мовленнєвою діяльністю – це оволодіння процесом спілкування, мовною комунікацією, що здійснюється за допомогою різних видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання, письмо) і різних форм мовлення (діалог, монолог) [5; 6; 7; 10; 12; 13].

Д. Ізаренков констатує, що потрібно виділити базисні складові комунікативної компетентності. Це, на його думку, – мовна, предметна і прагматична [3]. Об'єднує у поглядах науковців Д. Ізаренкова і Ю. Федоренко те, що вони вважають

основними структурними компонентами комунікативної компетентності мовну, мовленнєву й соціолінгвістичну компетенції [3; 14].

Особливості комунікативної компетентності вчителя виявляються через теоретичну підготовку в галузі міжособистісного пізнання, міжособистісних стосунків, законів логіки й аргументації. Ця компетентність зумовлюється також гуманістичною спрямованістю освіти, здатністю відчувати іншу людину, бути готовим до співпраці, взаємодії. Вона втілюється у ставленні до людей, самого себе, вміннях контролювати й регулювати власну поведінку, обґрунтовувати позицію, моделювати особистість, досягати реальних комунікативних інтенцій за допомогою вербальних і невербальних засобів і технологій.

Висновки. Отже, у класичній і новітній науці представлено різні концепції, підходи вчених до визначення сутності та змісту комунікативної компетенції, комунікативної компетентності вчителя, що прогнозує перспективу подальших наукових досліджень. На основі аналітичного огляду можна резюмувати, що комунікативна компетентність учителя – це сукупність достатньо сформованих професійних знань, комунікативних і організаторських здібностей, здатності до самоконтролю, загальної культури вербальної та невербальної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Богуш А. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах: підручник К.: Слово, 2011. 440 с.
2. Вятютнев М. Н. Традиции и новации в современной методике преподавания русского языка / М. Н. Вятютнев // Научные традиции и нове направления в преподавании русского языка и литературы. М., 1986. 36 с.
3. Изаренков Д. И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов нефилологов / Д. И. Изаренков // Русский язык за рубежом. 1990. № 4. С. 54–56.

4. Казарцева М. О. Культура речевого общения: теория и практика обучения: учебное пособие М.: Флинт, наука, 1999. 499 с.
5. Коваль Г. П. Методика викладання української мови: навчальний посібник / Г. П. Коваль, Н. І. Деркач, М. М. Наумчук. Тернопіль: Астон, 2010. 287 с.
6. Мартиненко С. М. Діагностична діяльність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: монографія / С. М. Мартиненко. К.: КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2008. 434 с.
7. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за наук. ред. М. С. Вашуленка. К.: Літера ЛТД, 2011. 364 с.
8. Остапенко Н. М. Технологія сучасного уроку рідної мови: навчальний посібник / Н. М. Остапенко, Т. В. Симоненко, В. М. Руденко. К.: Академія, 2011. 248 с.
9. Рурік Г. Л. Комунікативна компетентність як складова професійної майстерності учителя та засіб побудови гуманних взаємин між учасниками навчально-виховного процесу / Г. Л. Рурік // Формування професійної компетентності майбутнього вчителя в умовах вищого навчального закладу: науковий посібник. К.: Слово, 2011. С. 344–380.
10. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: підручник Абрис, 1997. 416 с.
11. Селіванова Олена. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія Полтава: Довкілля К., 2006. 716 с.
12. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів К.: Кондор, 2011. 628 с.
13. Фіцула М. М. Педагогіка: навчальний посібник. К.: Академія, 2001. 528 с.
14. Федоренко Ю. С. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування // Рідна школа. 2002. № 1. С. 63–65.

References

1. Bohush Alla. *Metodyka navchannya ditey ukrayins'koyi movy v doshkil'nykh navchal'nykh zakladakh: pidruchnyk* [Methods of teaching Ukrainian children in preschool educational institutions: textbook]. K.: Word, 2011. 440 p.
2. Vyatyutnev M. N. *Traditsii i novatsii v sovremennoy metodike prepodavaniya russkogo yazyka* [Traditions and innovations in the modern methodology of teaching Russian language]. Scientific traditions and new directions in the teaching of the Russian language and literature, Moscow, 1986. 36 p.
3. Izarenkov D. I. *Bazisnye sostavlyayushchie kommunikativnoy kompetentsii i ikh formirovanie na prodvinutom etape obucheiya studentov nefilologov* [Basic components of communicative competence and their formation at the advanced stage of training of students of non-philology]. Russian language abroad, 1990. № 4. pp. 54–56.
4. Kazartseva M. O. *Kul'tura rechovogo obshcheniya: teoriya i praktika obucheniya: uchebnoe posobie* [Culture of Speech Communication: Theory and Practice of Teaching: manual]. Moscow: Flint, Science, 1999. 499 p.
5. Koval' H. P. *Metodyka vykladannya ukrayins'koyi movy: navchal'nyy posibnyk* [Methods of teaching the Ukrainian language: manual]. Ternopil: Aston, 2010. 287 p.
6. Martynenko S. M. *Diahnostychna diyal'nist' maybutn'oho vchytelya pochatkovykh klasiv: teoriya i praktyka: monohrafiya* [Diagnostic activity of the future teacher of elementary school: theory and practice: Monograph]. K: KMPU named after B. D. Grinchenko, 2008. 434 p.
7. *Metodyka navchannya ukrayins'koyi movy v pochatkoviy shkoli: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv* [Methods of of teaching the Ukrainian language in elementary school: manual for graduate students], for the scientific edition of M.S Vasylenko K.: Litera LTD., 2011. 364 p.
8. Ostapenko N. M., Symonenko T. V., Rudenko V. M. *Tekhnolohiya suchasnoho uroku ridnoyi movy* : *navchal'nyy posibnyk* [Technology of the modern lesson of the native language: manual]. K : Akademiya, 2011. 248 p.

9. Rurik H. L. *Komunikatyvna kompetentnist' yak skladova profesiynoyi maysternosti uchytelya ta zasib pobudovy humannykh vzayemyn mizh uchasnykamy navchal'no-vykhovnoho protsesu: naukovyi posibnyk* [Communicative competence as a component of professional mastery of the teacher and means of building a humane relationship between the participants in the educational process]. Formation of the professional competence of the future teacher in a higher educational institution: scientific eguipment. K : Word, 2011. P. 344-380.
10. Savchenko O. Ya. *Dydaktyka pochatkovoyi shkoly: pidruchnyk* [Elementary School Didactics: textbook]. Abris, 1997. 416 p.
11. Selivanova Olena. *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediya* [Modern linguistics: the terminology encyclopedia]. Poltava: Environment K., 2006. 716 p.
12. Turkot T. I. *Pedahohika vyshchoyi shkoly: navchal'nyy posibnyk dlya studentiv vyshchykh navchal'nykh zakladiv* [High school pedagogy: manual for graduate students]. K.: Condor, 2011. 628 p.
13. Fitsula M. M. *Pedahohika*: navchal'nyy posibnyk [Pedagogy: manual]. K.: Academy, 2001. 528 p.
14. Fedorenko Yu. S. *Komunikatyvna kompetentsiya yak nayvazhlyvishyy element uspishnoho spilkuvannya* [Communicative competence as the most important element of successful communication]. Native school, 2002. № 1. pp. 63–65.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Прудникова Тетяна Іванівна, старший викладач кафедри початкової освіти
Кримський інженерно-педагогічний університет
вул. Севастопольська, 22, м. Сімферополь, Крим
e-mail: n.f.grozyan@mail.ru

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Прудникова Татьяна Ивановна, старший преподаватель кафедры начального образования

Крымский инженерно-педагогический университет
ул. Севастопольская, 22, г. Симферополь, Крым
e-mail: n.f.grozyan@mail.ru

DATA ON AUTHOR
Prudnikova Tatyana Ivanovna, Senior Lecturer at the Department of Primary Education
Crimean Engineering and Pedagogical University
Crimea, Simferopol, 22 Sevastopol Street
e-mail: n.f.grozyan@mail.ru

УДК 398.332.12

ПИСАНКА У ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНИХ МАТЕРІАЛАХ

Ткаченко В. М.

У статті розглядається місце писанки у фольклорних жанрах пов'язаних із звичаєво-обрядовими традиціями великодніх святкувань.

Використовуючи методи пошуку, аналізу, порівняння та узагальнення автор встановив, що у стародавніх слов'ян вшановування яйця як символу життя й сонця, що воскрешає й оживлює все живе, було дуже поширене. У багатьох слов'янських народів, а в українців зокрема, вважалося, що в яйці заховано не лише видимий матеріальний світ з його поступом і життям, але й сама душа, що оживлює людину.

Зазвичай писанку та крашанку пов'язують з веснянками-гаївками, з хлоп'ячими іграми та іншими звичаями. Великодні ігрища носили в собі мотиви віншувальних походів, елементи очищення та можливість прослідкувати в них світотворчі уявлення.

Усі гагілки-гаївки символізують весняне пробудження природи та людських почуттів, початок весняних хліборобських робіт.

У переважній більшості у кожному весняному танці перегукуються мотиви елементів орнаменту писанки і назви чи схеми танцю-гри.

Дівчата дарували свої писанки, які були символом кохання, хлопцям.

Найяскравіший момент святкового великоднього обходу на значній території України – це «волочіння», ходіння з хати до хати зі свяченим, з привітаннями і поздоровленнями, що відбувається особливо у Великодній понеділок.

Всі великодні ігри, хороводи, христосування супроводжувалися елементами фольклору, який має свої особливості у змісті та призначенні.

Ключові слова: *писанка, христосування, віншування, обряд, Великдень, фольклор, етнографія.*

ПИСАНКА В ФОЛЬКЛОРНО-ЭТНОГРАФИЧЕСКИХ МАТЕРИАЛАХ

Ткаченко В. Н.

В статье рассматривается место писанки в фольклорных жанрах связанных с обычаями и обрядовыми традициями пасхальных празднований.

Используя методы поиска, анализа, сравнения и обобщения автор установил, что у древних славян чествование яйца как символа жизни и солнца, которое воскрешает и оживляет все живое, было очень распространено. Во многих славянских народов, а в украинского в частности, считалось, что в яйце спрятан не только видимый материальный мир с его прогрессом и жизнью, но и сама душа, оживляющая человека.

Обычно писанку и крашанку связывают с «веснянками»-гаивками, с мальчишескими играми и другими обычаями. Пасхальные игрища носили в себе мотивы поздравительных походов, элементы очистки и возможность проследить в них мировозренческие представления.

Все «веснянки»-гаивки, символизируют весеннее пробуждение природы и человеческих чувств, начало весенних земледельческих работ.

В подавляющем большинстве в каждом весеннем танце перекликаются мотивы элементов орнамента писанки и названия или схемы танца-игры.

Девушки дарили свои писанки, которые были символом любви, ребятам.

Самый яркий момент праздничного пасхального обхода на значительной территории Украины – это «волочения», хождение из дома в дом с освященной едой и поздравлениями, что происходит особенно в Пасхальный понедельник.

Все пасхальные игры, хороводы, христосование сопровождались элементами фольклора, который имеет свои особенности в содержании и назначении.

Ключевые слова: писанка, христосование, поздравления, обряд, Пасха, фольклор, этнография.

EASTER EGG IN FOLKLORE AND ETHNOGRAPHIC MATERIALS

Tkachenko V. M.

The article deals with the place of Easter eggs in folklore genres associated with the usual ritual traditions of Easter celebrations.

Using the methods of searching, analysing, comparison and generalization, the author established that the ancient Slavs honored the egg as a symbol of life and sun, which resurrects and enlivens all living things. In Many Slavic nations, and Ukrainian in particular, it was believed that in the egg hid not only the visible material world with its progress and life, but also the soul itself that enlivens the person.

Usually Easter egg and krashanky are associated with “sprinklers”-guays, with boyish games and other customs. Easter games were inspired by the motives of congratulatory campaigns, cleaning elements and the ability to trace the world view in them.

All the hawks-hawks symbolize the spring awakening of nature and human feelings, the beginning of spring cereal works.

In the overwhelming majority in each spring dance, the motifs of the elements of the Easter egg ornament and the name or schemes of dance-game are echoed.

The girls gave their Easter eggs, which were a symbol of love, to the boys.

The brightest moment of the festive Easter tour around a significant territory of Ukraine is «dragging», going from house to house with consecrated food and congratulations, which takes place especially on Easter Monday.

All the Easter games, round dances, christosongs were accompanied by elements of folklore, which has its own peculiarities in content and purpose.

Keywords: Easter egg, christening, vinishing, rite, Easter, folklore, ethnography.

Писанка була частиною весняних ритуалів, яким надавали перевагу, в порівнянні з іншими, далекі наші пращури. Писанка і крашанка виступали невід'ємною частиною стародавніх релігійних вірувань. На писанках зображують різні символи. Як і саме яйце, символи направлені на захист людини від злих, недобрих сил. А ще писанка мала впливати позитивно на життєдіяльність людини, допомагати у скрутний для неї час. Саме це викликало інтерес у багатьох дослідників цього виду народного мистецтва та використання орнаментованого яйця у звичаєво-обрядових діях.

Певним чином матеріали пов'язані з розкриттям теми статті розглядалися у роботах Є. Антоновича, В. Гнатюка, М. Грушевського, С. Килимника, О. Ошуркевича.

Мета статті дослідити роль та місце писанки у фольклорних жанрах пов'язаних із звичаєво-обрядовими традиціями великодніх святкувань.

У стародавніх слов'ян вшановування яйця як символу життя й сонця, що воскрешає й оживлює все живе, було дуже поширене. У багатьох слов'янських народів, а в українців зокрема, вважалося, що в яйці заховано не лише видимий матеріальний світ з його поступом і життям, але й сама душа, що оживлює людину [2, арк. 7]. Існують також міфологічні твердження про виникнення світу, зокрема царства та палацу із яйця. З часом роль яйця в уяві людини применшується. Спочатку яйце – це світ, надалі – царство – місто – палац. В українському міфі «О первом веке творенія» розповідається про те, що після битви між звірами та птахами, в якій перемогли птахи, один чоловік доніс пташку додому. За це вона винесла йому «…царствечко в золотому яєчку». «Ти ж як увійдеш у село, то не розчиняй єго, а хиба на якому полі розчиниш, або-що» [16, с. 31]. В одній із стародавніх українських легенд йдеться про те, що люди, шануючи птахів,

відігрівали їх під час холодної зими вдома, тож повертаючись з вирію вони «…принесли писанки та весну. З того часу й стали люди писати писанки...» [15, с. 189].

У білоруських казках герой кидає по черзі об землю три яйця (мідне, срібне, золоте) й дістає такі ж три палаци. Інколи з яйця народжуються втілення злої сили – змії або смерть. У російських казках смерть Кощея Безсмертного також не випадково прихована в яйці [7, с. 217]. Міф свідчить про вічну боротьбу і співіснування життя і смерті, добра і зла. До того часу, поки ніхто не бореться зі злом, не посягає на сховану, але існуючу всередині світу (в яйці) потенційну смерть, воно безсмертне, і тільки героїчні подвиги людини, співдружність з живими силами природи можуть довести, що життєтворчий початок вічний, що життя у світі святкує над помиранням окремих частин світу [22].

Також відома спроба реконструювати міф про світове яйце на матеріалі російських казок, де показано зв'язок яйця з Хаосом – водою, його роль у створенні Всесвіту. Яйце, згідно з цією реконструкцією, перебуває в царстві Змія, який уособлює підземне царство та первозданне хаотичне начало: поки Змій живий, він не дає розгорнутися потенційно існуючим елементам майбутнього космосу, котрі до пори перебувають у згорнутому вигляді в яйці – як зародок. Таким чином, індоєвропейський сюжет про змієборство пов'язаний з ідеєю родючості та відновлення життєвих сил космосу [19, с. 13].

Казки та легенди, міфи про походження світу з яйця записані у поляків, чехів і хорватів [7, с. 217].

Зазвичай писанку та крашанку пов'язують з веснянками-гаївками, з хлоп'ячими іграми та іншими звичаями. Великодні ігрища носили в собі мотиви віншувальних походів, елементи очищення та можливість прослідкувати в них світотворчі уявлення. У Великодніх іграх брали участь заміжні жінки і одружені чоловіки, яким в інший час гратися з молоддю не годилося. Це дає підстави вважати, що віра у фарбоване яйце виникла задовго до християнства. Поява писанки у період його зародження позначилося б на ній тільки малюнками-символами, пов'язаними з цією релігією. Звичайно, поряд із стародавніми символами-зображеннями згодом виникли

християнські, відповідно до вимог часу. На місці стародавніх знаків з'явилися нові, здебільшого як вияв ідеалів та бажань людини.

З давніх часів походять великодні хороводи дівчат довкола церкви, так звані гагілки-веснянки, що відображають рух сонця по колу. На Тернопільщині зустрічаються паралельні назви: веснянки та гаївки (гагілки, ягілки). Їх виконували, щоб відігнати зиму, закликати весну, погоже літо із добрим урожаєм. У них – радість пробудження природи, життя на землі. Але спочатку писанки дають на Великдень священикові перед гаївкою *(гагілкою – В.Т.),* неначе відкуп за дозвіл розвести гагілки на церковній площі [13, с. 4]. Весняні ігри, що прийшли до нас із сивої давнини, – це поєднання співів, танців-хороводів і діалогів-розмов. Коли починали співати, тоді всі – старі і молоді – йшли в хороводі й починався загальний спів з рухами з піднесеним настроєм.

На Великдень, на Великдень
Писанка моя,
Жеби знали всі на світі
Бойківські дива.
Ой співаймо гагілочки
Перед церквою
Жеби хлопці з писанками
Бігли за мною [26, с. 194-198].

Усі гагілки-гаївки символізують весняне пробудження природи та людських почуттів, початок весняних хліборобських робіт.

У переважній більшості кожного весняного танцю перегукуються мотиви елементів орнаменту писанки і назви чи схеми танцю-гри. Наприклад, писанка, де є «кривулька» або «безконечник», здебільшого була поширена на Гуцульщині, Волині, Київщині, Поділлі, Харківщині, Кубані та деяких інших місцевостях. Вона, можливо, відповідає веснянці-гаївці «Кривий танець». Малюнок такий: на червоному, а раніш на темному, тлі (фоні, полі) виведена біла крива лінія, «то вгору, то в долину», вниз, між цим безконечником пропорційно вміщено хоч три зірки-крапки, хоч три маленькі «триноги». Де починається ця лінія, а де кінчається – знайти не можна.

Дівчата, виконуючи веснянки «Кривий танець», ходять кривулькою навколо трьох точок. Деякі етнографи припускають, що рух «кривого танцю» це – повтор руху світил. Можливо, словесний супровід «кривого танцю» – це своєрідний код, який, перебуваючи у тісному зв'язку з руховою системою, ніс певний енергетичний заряд, що впливав на рослинний світ і людей, підтримуючи гармонію у природі. Можливо, раніше цей танець-гра був обрядом, що трансформувався у гру. Цей «безконечник-кривулька» і знаменує «Кривий танець» на писанці. З такою писанкою пов'язане вірування, що сонце на Великдень грає. Окрім писанки «кривулька», існували ще й такі як «жучок-шум», що символізували прихід весни (їй відповідали такі веснянки «Жучок» та «Шум»), писанки «молодечі», що знаменували кохання, здійснення мрій дівчини (їм відповідали веснянки-гаївки «Вербова дощечка», «Перепілонька», «Ремез» та багато інших) [15, с. 180-182].

Дівчата дарували свої писанки, які були символом кохання, хлопцям, тим самим віддавали «колодки». Христосуючись, вони давали три крашанки (або одну писанку і дві крашанки, або всі три писанки) у хустці, часом вишитій [3, арк. 4]. При цьому писанки давали милому парубкові як освідчення в коханні-симпатії. На Гуцульщині, «…коли б дівка сама дала писанку парубкови, се означало би, що вона хоче аби він її сватав» [25, с. 216-228].

На Поділлі наприкінці XIX ст. дівчата платили борг хлопцям за пригощання на великопістні заговини. Останні частували дівчат горілкою, вином, пивом, солодощами, а за це кожна із них на другий день Пасхи підносила своєму кавалеру півкопи (30 шт.) крашанок і писанок (Волинська і Подільська губ.). Інколи було, що дівчина підносила хлопцю писанки сирі, не доварені, то він її осміював або відсилав її гостинець назад, або ще гірше – при зустрічі всю її обляпував піднесеними нею сирими яйцями [8, с. 76].

Про велике значення подарованої писанки свідчить інший цікавий факт: коли парубку дарувала писанку нелюба йому дівчина, то він тут-же кидав цей дар об землю та розбивав. Подарованих писанок юнаки не їли, боячись, що таким чином

дівчина може приворожити його з «пімсти», або, щоб з нею оженився. У випадках, коли просить у дівчини писанки парубок, що не гуляв з нею в «м'ясне пущення», вона відказує: «Не крутилася спідниченька – не вкрасилася й писаночка» [13, с. 4] або «Якщо не леліла запаска у данци, неймилася писанка у галунци» [1].

На писанках, які готували, щоб подарувати їх дітям, зображували молодих тварин, рослинний світ, небесні світила. Виведені мотиви були символами народження, росту, продовження роду. Усе це свідчить про те, що писанка – стародавній елемент обрядових ритуалів – була атрибутом та невід'ємною частиною стародавніх релігійних вірувань наших пращурів.

Окрім обміну, писанки також дарували, але на кожен випадок призначалися з певними символами-узорами і відповідно зафарбовані. Дітям давали писанки з одними символами, здебільшого з яскравими фарбами; молоді (дівчатам та хлопцям) – з «сонцем-розетами», «тригерами»; господарям – здебільшого «сорок клинців», «кривульку» та «сонячні». На Холмщині та Підляшші молодим господарям дарували писанки з візерунком «свинячі дороги», щоб «свині велися» [14, с. 276]. Старцям – подавали з чорним розкольоруванням та з поясами – «небесним мостом», такі ж писанки носили й на могили батьків та дідів, а на могилках малих дітей закопували зверху, здебільшого з білим фоном [15, с. 179]. У с. Лави на Чернігівщині писанки дарували протягом трьох днів Свята, переважно дітям [4, арк. 1].

Найяскравіший момент святкового великоднього обходу на значній території України – це «волочіння», ходіння з хати до хати зі свяченим, з привітаннями і поздоровленнями, що відбувається особливо у Великодній понеділок. Через те цей понеділок названий «волочільним» або «волоченим», «вливаним», «обливаним». Поширений він був різною мірою на Київщині, Поділлі, Поліссі, Волині, Галичині, Гуцульщині, Лемківщині, а також у білорусів, литовців, поляків. Волочільний понеділок – це день, в який парубки мали нагоду нагледіти дівчину на сватання (оглядини). Ґаздині справляли у велике пущення у себе вечорниці, на які сходилися парубки і

дівчата танцювати: кожний парубок, що танцював з якоюсь дівчиною, мав від неї у великодні свята отримати писанку. За тими писанками ходять-волочаться парубки від хати до хати, а тому і цей день називається «волочільний» понеділок. Писанками обмінювалися парубки, зустрічаючись на дорозі, при цьому один промовляв до другого: «Поможи нам Господи а би х сі виділи та на тім світі, як – сі тут видим». У хаті звичайно їх пригощали, а коли їх і дівчат назбирувалася достатня кількість, то гуляли «при скрипці» [12, с. 216-228]. Звичай «поливаного» або «волочільного» понеділка, як вважають гуцули, походить від того, що апостоли, як знімали Ісуса Христа, умивали собі руки водою[18, с. 176-179]. На Гуцульщині дівчата того дня дають легіням (парубкам) галунки (крашанки) і писанки. Самі не дають, а ховають за пазуху, а легіні відбирають у них, завівши з ними спочатку легку боротьбу. Діставши врешті заховане яйце, веде дівчину до води, обливає її, буває, що й усю скупає [20, с. 36]. Загалом у Західній Україні на початку ХХ ст. «волочіння», «вливання» перетворилося в найелементарніші форми-відвідування ближніх і обдаровування «волочільним» калачем, крашанками [12, с. 205]. На Київщині в кінці ХІХ ст. на другий день Великодня удосвітка парубки також ходили по тих хатах, де є дорослі дівчата, і, якщо заставали котрусь сплячою або неодягненою, то обливали водою. Дівчата чекали їх і клали їм у відро пару крашанок [24, с. 25]. На початку 80-х років ХХ ст. цей великодній обряд – «вливаний понеділок» – у с. Новосілка Заліщицького району Тернопільської області (Західне Поділля) зводився до того, що підлітки (хлопці) ходили до хат, де є дівчата, і обливали їх водою або «духами». Правда, за це нічого не отримували, окрім вдячності. При обливанні три рази промовляли такі слова: «Христос Воскрес!» [1].

Перебуваючи у кінці XVI ст. на Волині в околицях Луцька – Жидичина – Острога, мав можливість спостерігати народні звичаї І. Вишенський [21, с. 349]. Будучи на позиціях християнської ортодоксальної ідеології, невизнання дохристиянських народних вірувань, письменник-полеміст в одному зі своїх послань писав: «Волочильное, по воскресении, з мест и сел. уволокши, утопите; не хочет бо Христос при своїм

воскресении славном того смеху й ругания диаволского шимени» [10, с. 76]. Про великодній звичай у першій половині XIX ст. згадує також етнограф О. Терещенко: «У деяких місцевостях Малоросії зберігся звичай, що діти, і навіть парубки, ходять по хатах перші два або три дні світлого тижня і вітають віршами» [17, с. 38].

В Україні у кінці XIX – на початку XX ст. дорослі ходили «христосуватись» або вітати зі святом по-особливому. Підійшовши до якої-небудь хати, ставили «вежі» (ставши один на одного). У такому вигляді тричі співали або просто хором дружно кричали «Христос Воскрес», потім «вежа» розвалювалась, усі входили в дім і вітали господарів зі святом.

У «Календарі» П. Чубинського на основі відомостей із Проскурівського (Подільської губ.) і Старокостянтинівського повітів (Волинської губ.) також розповідається про цей день. У великодній понеділок селяни ходили один до одного, христосувалися і обмінювалися писанками. Тому цей день називають «волочільним». Обмін крашанками між парубками й дівчатами теж інколи називався «волочільним» (з чим пов'язується, часом, і церемонія обливання) [12, с. 206]. На другий день Великодня діти теж ходили христосуватись по хатах. Це віншувальний обхід, в якому звучали вірші релігійного змісту (в давні часи – світські). Якщо господиня була задоволена, то давала дітям по яйцю, якщо ні, то скибочки паски [24, с. 15]. Ходили вітати діти, здебільшого хлопчики, переважно рідних, хрещених матерів, повитух, знайомих, священика і поміщика свого села, несучи в дарунок «волочільне», що складалося звичайно з пшеничного калача і кількох крашанок. Дітей вважали втіленням духу дідів-прадідів як посланців неба-вирію. З дитячими обходами пов'язаний і звичай першого полазника, що зберігається в обрядовості частини річного циклу.

Специфічними рисами і функціональними особливостями наділені зразки дитячої волочебної піснетворчості [21, с. 349]. Так, у пісні «Бабуся обдаровує онуків яєчками» одному з внучків-волочебників яєчка не дісталось, тоді бабуся дарує йому спочатку хліб і коня, за які він не дякував, а потім «красную панну», яку він взяв та й

подякував. Характерно, що основна дійова особа пісні – бабуся – хранителька роду, а магічний характер її дарунку мав сприяти збереженню благополуччя та продовження роду. Ще одним волочільним звичаєм було вітання молоддю господарів, цілком аналогічне колядуванню, практикувалося ще в першій половині минулого століття в Україні [13, с. 206].

У матеріалах, що надійшли від учнів Броварської школи (од. зб. 562) на адресу ВУАН у 20-х роках ХХ ст. подається легенда про те, чому фарбують яйця у червоний колір [5, арк. 89]. Серед матеріалів вирізняються дитячі вірші христосувальників із с. Пухівці, які ходили віншувати з Великоднем рідних і близьких родичів, знайомих, сусідів. Такі твори зустрічаються у записах респондентів не часто, тому представляють собою чималий інтерес. Зокрема, вірші мають такий зміст: «Я Маленький хлопчик, / Зліз на стовпчик, / У дудочку граю, / Христа бога забавляю / З празничком вас поздравляю / або / Я маленька дівчинка, / Юпка новенька, / Чобіткі коркові / Будьте з праздничком здорові» [5, арк. 10]. Варто сказати, що маємо можливість виокремити групу творів, так званого великоднього фольклору, на зразок новорічних колядок та щедрівок в Україні. Але це може бути темою окремого дослідження.

У селі Казимирівка Кагарлицького району Київської області, у 1929 році, також було записано вірш яким дванадцятирічні хлопчики христосуються на другий день Великодня. «Христос Воскрес христував, / Боже тіло розбирав./ Як пани та жиди / Та веселі були / Як Суса Христа / Та на муку вели / Мамка Христова / Під хрестом стояла, / Плакала, ридала, / Плаче матка, ридає / Свого сина з неволі викупає / Мой син воскрес, / Вам радость принес. / Будьте здорові з праздником / З Святим Воскресенієм». За це дітям давали цукерки, крашанки та бублики [6, арк. 79].

Найбільш ранні відомості в нашій фольклористиці про побутування в Україні пісень, пов'язаних з великодніми обрядовими обходами, того ж типу, що й «волочені» в білорусів, зафіксовані під назвою «райцовання» на Лемківщині у листі І. Біpецького до Я. Головацького від 31 січня 1840 р. Вони мають назву «риндзівок», цих пісень співають хлопці

другого та третього дня великодніх свят дівчатам і молодицям, які вийшли заміж в останній сезон, в зимове «пущення». Уночі приходила ватага 20-30 хлопців, з одним музикою, зазвичай зі скрипалем, інколи брали і басиста, ставали під вікнами і співали в один голос. Як закінчували, дівчина виносила їм за поріг писанки і, звичайно, додавала гроші на «почастування», після чого всі тихо відходили. Під вікном другої дівчини співали ту саму або іншу риндзівку [11, с. 228].

У залежності від цього місцеві риндзівки (це величання дівчатам) повністю аналогічні чи ідентичні тим, які співалися колядниками, тільки мали великодній рефрен («Та Христос же воскрес, же воістину, же воістину же воскрес») і такі великодні закінчення:

«Тобі, … красная піснь,
А нам писаночок, трийцять і шість.
Тобі, … риндзівка,
А нам писаночок кобілка.
Не лінуйся встати, встати,
Нам писаночок дати:
В сінях на кілочку,
В кобелі на ріжочку» [12, с. 206].

У літературі також подаються риндзівки, в яких величають батька, матір та дочку: «Попова невістка», «Дівчина стереже городів» та «Дівчина шиє шитейко». Перша риндзівка починається і закінчується словами «Ой рано, рано курочки піли, же Христос, же Воскрес, же воістину, же воскрес», а дві інші закінчуються цими рядками. У риндзівках теж є слова про віддяку парубкам писанками. Усі три риндзівки мають подібний текст [11, с. 229].

Життєва значимість ритуального яйця поетично виражена у пісні із сюжетом «Шуляк випрошує у дівчат «волочене». Зокрема, в першій половині пісні шуляк за пару яєць, подарованих йому дівчатами, дарує їм «з барвінку віночки», «шовкові китайочки» та «із льону сорочки». У другій половині дівчатам, які не дали йому яєць, він дарує «з кропиви віночки», «з трави китайочки», «з мачули сорочки» [9, с. 294].

На західноукраїнському Поліссі, на території сучасної Волинської області, хоч і виявлено чимало матеріалів, які

засвідчують існування окремих елементів волочебних звичаїв, зовсім не зафіксовано випадків ходіння волочебників з піснями по хатах. Волочебні пісні, як правило, виконуються принагідно у звичайних побутових умовах переважно жінками у час передпасхального посту або в пасхальні дні [21, с. 350-352].

На Холмщині в деяких селах хлопці ходили від хати до хати з такими словами: «Христос воскрес! Віншуємо з Великоднем. Здоров'я і всього доброго, жебись ви дочекали здорово од Великодня до Перевод, од Перевод до безрок, од безрок до сто літ, од сто літ поки воля Божа». Господар давав їм пару свячених яєць, а як у хаті є дівчина, то парубки обливали її водою і вимагали від неї писанки [14,с. 270-279].

Обряд «волочіння» пов'язаний з магічною силою крашанки і очисною силою води. Писанками дівчата віддавали «колодку» хлопцям. Був звичай, коли парубок одержував писанку від дівчини та ховав, щоб ніхто не бачив, аби привернути її кохання. У деяких місцевостях старенька бабуся-ворожка «качала» писанкою на голові хлопця, щоб привернути дівчину, на голові чоловіка, щоб привернути жінку й навпаки [15, с. 206].

Та не тільки в Україні, а й у Литві та Польщі у кінці XIX – на початку XX ст. у світлий понеділок існував звичай обливати один одного водою (символом весняного дощу, запліднюючого землю). У білорусів теж до Пасхи були приурочені обходжування дворів волочільниками. В обряді брали участь тільки дорослі чоловіки, що вказує на його серйозне значення. Вони наперед організовували гурти з гарним заспівуючим, розподіляли ролі й ходили від хати до хати з «волочільними» піснями. За формою ці пісні близькі до розгорнутих колядок. У них розповідалось, як волочільники шукали двір, прославляючи господарів. Основний зміст волочільних пісень – побажання врожаю, який повинні допомогти виростити християнські святі і забезпечити здоров'я та приплід тварин [23, с. 388]. Але необхідно зазначити, що християнські святі і молитовні слова в піснях наклались на стародавні весняні побажання-закликання врожаю.

Показовий сюжет білоруської волочебної пісні, відомої в десятках варіантів: курочка ряба нанесла бабусі повний кошик

яєць, наділивши ними всіх онуків (або волочебників), бабуся пропонує сироті які завгодно щедрі дарунки, проте сирота над усі дарунки воліє дістати червоне великоднє яйце.

В іншій пісні пава зносить три яєчка і виводить трьох синів:

Що перший синочок – ратаєнко в полі,
А другий синочок – рибалка на річці,
А третій синочок – бортниченько в лісі…[19, с. 294].

У продовженні цієї пісні вже є відбиток християнського змісту, який, очевидно, теж наклався на дохристиянський.

Отже, порівнюючи ці весняні звичаї, можна дійти висновку, що в основі лежить символічне зображення весняної природи, родючості тощо. Так само віншування словами мало впливати на здоров'я людини. Адже промовлене слово інколи мало сильний вплив на долю того, кому адресувалося. Таким чином фольклорні елементи, що доповнювали обрядово-звичаєві великодні традиції та ігри, разом із писанкою, створювали сильний магічний вплив на того хто приймав участь у таких діях, а значить виконували роль оберегу від злих недобрих сил.

Список використаних джерел

1. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів (далі – АНФРФ) ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 14-5.Од. зб. 680. 172 арк.
2. АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 16.Од. зб. 27. 9 арк.
3. АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 31. Од. зб. 39. 18 арк.
4. АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 43. Од. зб. 223. 2 арк.
5. АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 1. Од. зб. 562. 175 арк.
6. АНФРФ ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України. Ф. 1-дод. Од. зб. 309. Арк. 79.
7. Антонович Є., Захарчук-Чугай Р., Станкевич М. Декоративно-прикладне мистецтво Львів : Світ, 1992. 271 с.

8. Беньковский Ив. Обычаи и поверья, приуроченные к «Великодню» // Киевская старина. 1895. Т. XLIX. Май. С. 74–76.
9. Венгреженовский С. Языческий обычай в Брацлавщине «гоныты шуляка» // Киевская старина. 1895. Т. L. С. 282–323.
10. Вишенський І. Твори. Київ: Державне видавництво художньої літератури, 1959. 267 с.
11. Гнатюк В. Гаївки // Матеріали до української етнології. Львів, 1909. Т. 12. С. 228–229.
12. Грушевський М. Історія української літератури. Київ: Либідь, 1993. Т. 1. 392 с.
13. Гургула І. Звичаї і повір'я, зв'язані з писанками // Нова хата. Львів, 1928. № 4. С. 4–5.
14. Кара-Васильєва Т., Карабович Т. Писанки // Холмщина і Підляшшя. – Київ : Родовід, 1997. С. 270–279.
15. Килимник С. Український рік у народних звичаях та в історичному освітленні. Київ : Обереги, 1994. Т. 3. Кн. 2. 524 с.
16. Кулишь П. Записки о Южной Руси. 1856. Т. 2. 354 с.
17. Кулжинский С. Описание коллекции народных писанок. Москва, 1899. Вып. 1. 176 с.
18. Лисак В. Народний календар бойків і гуцулів // Бойки. 1996-1998. № 1–12.С. 176–179.
19. Москаленко М. Золотослов. Поетичний космос Давньої Русі. Київ: Дніпро, 1988. 294 с.
20. Онищук А. Народний календар. Звичаї і вірування прив'язані до поодиноких днів у році, записав у 1907–1910 рр., в Зеленици, Надвірнянського повіту // Матеріали до української етнології. Львів, 1912. Т. 15. С. 36–41.
21. Ошуркевич О. Релікти волочебних звичаїв на Західноукраїнському Поліссі // Полісся: мова, культура, історія. Матеріали міжнародної конференції. Київ : Асоціація етнологів, 1996. С. 349–352.
22. Рыбаков Б. Язычество древних славян. Москва : Наука, 1981. 608 с.
23. Соколова В. Календарные праздники и обряды // Этнография восточных славян. Москва : Наука, 1987. 556 с.

24. Сумцов Н. Писанки. Киев, 1891. 49 с.
25. Шухевич В. Писанки. Гуцульщина // Матеріали до українсько-руської етнології. Львів, 1904. Ч. 4. С. 216–228.
26. Ярошевич Б. Великодні звичаї на Самбірщині // Бойки. 1996–1998. № 1–12. С. 194–198.

References

1. *Arxivni naukovi fondy rukopysiv ta fonozapysiv (dali – ANFRF) IMFE im. M.T. Rylskogo NAN Ukrayiny*. [Archival scientific foundations of manuscripts and phonograms (hereinafter – ANFRF) IMFE them. M.T. Rilsky National Academy of Sciences of Ukraine]. F. 14-5. Ode save 680. 172 arcs.
2. *ANFRF IMFE im. M.T. Rylskogo NAN Ukrayiny*. [ANFRF IMFE them. M.T. Rilsky National Academy of Sciences of Ukraine]. F. 16. Ode save 27. 9 arcs.
3. *ANFRF IMFE im. M.T. Rylskogo NAN Ukrayiny*. [ANFRF IMFE them. M.T. Rilsky National Academy of Sciences of Ukraine]. F. 31. Ode save 39. 18 arcs.
4. *ANFRF IMFE im. M.T. Rylskogo NAN Ukrayiny*. [ANFRF IMFE them. M.T. Rilsky National Academy of Sciences of Ukraine]. F. 43. Ode save 223. 2 arcs.
5. *ANFRF IMFE im. M.T. Rylskogo NAN Ukrayiny*. [ANFRF IMFE them. M.T. Rilsky National Academy of Sciences of Ukraine].F. 1. Ode save 562. 175 arcs.
6. *ANFRF IMFE im. M.T. Rylskogo NAN Ukrayiny*. [ANFRF IMFE them. M.T. Rilsky National Academy of Sciences of Ukraine].F. 1-dod. Ode save 309. Arcs. 79.
7. Antonovy`ch Ye., Zaxarchuk-Chugaj R., Stankevy`ch M., (1992), *Dekoraty`vno-pry`kladne my`stecztvo* [Decorative and applied art]. Lviv: World, 1992. 271 p.
8. Ben`kovsky`j Y`v., (1895), *Obychay` y` pover`ya, pry`urochennye k* «*Vely`kodnyu*» [Customs and beliefs, timed to the "Velikden"], Kiev's antiquity. T. XLIX. May. P. 74–76.
9. Vengrezhenovsky`j S., (1895), *Yazychesky`j obychaj v Braczlavshhy`ne* «*gonyty shulyaka*» [The pagan custom in Bratslavshchina is «to drive a kite away»], Kiev's antiquity. T. L. P. 282–323.

10. Vy`shens`ky`j I. (1959), *Tvory`*. [Writings]. Kyiv: State Publishing House of Fiction, 267 p.
11. Gnatyuk V. (1909), *Gayivky`* [Hayvyks]. Materials to the Ukrainian ethnology. Lviv, T. 12. P. 228–229.
12. Grushevs`ky`j M. (1993), *Istoriya ukrayins`koyi literatury`*. [History of Ukrainian Literature]. Kyiv: Lybid, T. 1. 392 p.
13. Gurgula I. (1928). *Zvy`chayi i povir'ya, zv'yazani z py`sankamy`* [Manners and beliefs connected with pysanky]. New chata. Lviv, No. 4. P. 4–5.
14. Kara-Vasy`l`yeva T., Karabovy`ch T. (1997), *Py`sanky`* [Pysanka]. Kholmshchyna and Pidlyashchyna. Kyiv: Rodovid, P. 270–279.
15. Ky`ly`mny`k S. (1994), *Ukrayins`ky`j rik u narodny`x zvy`chayax ta v istory`chnomu osvitlenni* [Ukrainian year in folk customs and historical lighting]. Kiev: Oberi, T. 3. Kn. 2. 524 p.
16. Kuly`sh` P. (1856), *Zapy`sky` o Yuzhnoj Rusy`*. [Notes on South Russia]. T. 2. 354 p.
17. Kulzhy`nsky`j S. (1899), *Opy`sany`e kollekcy`y` narodnych py`sanok.* [Description of the collection of national Easter eggs]. Moscow. Issue. 1. 176 p.
18. Ly`sak V. (1998), *Narodny`j calendar bojkiv I guczuliv*. [People's Calendar of Boyks and Hutsuls]. Boyka. № 1-12. P. 176–179.
19. Moskalenko M. (1988), *Zolotoslov. Poety`chny`j kosmos Davn`oyi Rusi.* [Zolotoslov. Poetic Space of Ancient Rus]. Kyiv: Dnipro, 294 p.
20. Ony`shhuk A. (1912), *Narodny`j kalendar. Zvy`chayi i viruvannya pry`v'yazani do poody`noky`ch dniv u roci, zapy`sav u 1907–1910 rr., v Zeleny`cy`, Nadvirnyans`kogo povitu.* [People's calendar. Customs and beliefs which tied to isolated days of the year, recorded in 1907–1910, in Zelenitsy, Nadvirna district]. Materials to Ukrainian Ethnology. Lviv, T. 15. P. 36–41.
21. Oshurkevy`ch O. (1996), *Relikty` volochebny` zvy`chayiv na Zaxidnoukrayins`komu Polissi.* [Relics of the trappings in Western Ukraine Polissya]. Polissya: language, culture, history. Materials of international conference. Kyiv: Association of Ethnologists, P. 349–352.

22. Rybakov B. (1981). *Yazychestvo drevny`ch slavyan.* [Paganism of the ancient Slavs]. Moscow: Nauka, 608 p.
23. Sokolova V. (1987), *Kalendarnye prazdny`ky` y` obryady.* [Calendar holidays and ceremonies]. Ethnography of the Eastern Slavs. Moscow: Nauka, 556 p.
24. Sumczov N. (1891), *Py`sanky`.* [Pysanka]. Kyiv, 49 p.
25. Shuxevy`ch V. (1904), *Py`sanky`. Guczul`shhy`na.* [Pysanka Huzulshchyna]. Materials to the Ukrainian-Russian ethnology. Lviv. P. 4. P. 216–228.
26. Yaroshevy`ch B. (1998), *Vely`kodni zvy`chayi na Sambirshhy`ni*. [Easter customs on Sambirshchyna]. Boyka. No. 1-12. P. 194–198.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Ткаченко Віктор Миколайович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», вул. Городищенська, 10 м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., 08401.
e-mail: viktor_tkachenko@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Ткаченко Виктор Николаевич, кандидат исторических наук, старший научный сотрудник,
Национальный историко-этнографический заповедник «Переяслав», ул. Городищенская, 10, г. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., 08401.
e-mail: viktor_tkachenko@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Tkachenko Viktor Mykolaiovych, Candidate of Historical Sciences, Senior Research Fellow,
Head of Research Sector of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereyaslav», street Gorodischenskaya, 10, m. Pereyaslav-Khmelnitsky, Kyiv region, 08401
e-mail: viktor_tkachenko@ukr.net

РОЗДІЛ ІІІ. ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНОЇ СПРАВИ

УДК 655.413:37-053.4/.5

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДИТЯЧИХ ОСВІТНІХ ВИДАНЬ В УКРАЇНІ

Шинкар Т. С.

У статті розглядається питання виникнення й розвитку дитячих освітніх видань, починаючи з часів Київської Русі. Виокремлено періоди розвитку видавничої продукції для дітей на території України. Зауважено, що першим твором для дітей є написане Володимиром Мономахом «Повчання», а першим друкованим твором для дітей – «Буквар» І. Федорова. Здійснено огляд дитячих видань у Київській Русі, а також у період із XVI по XX ст. З'ясовано, що найбільш стрімкий розвиток дитячої друкованої продукції відбувся у XX та XXI ст. Значним поштовхом для урізноманітнення дитячих освітніх видань стало виникнення дитячої періодики, яка з'явилася ще у XVIII ст. У зв'язку з історичними умовами видавництво дитячих освітніх видань в Україні розвивалося неоднорідно.

Досліджено, що основна тенденція світового розвитку освітньої галузі на початку XX ст. позначена боротьбою з неграмотністю, прогресивна частина людства закликала залучати всіх дітей до навчання, до реалізації своєрідного всеобучу.

Зроблено висновки, що на сучасному етапі розвитку друкованої дитячої продукції важливим є питання про підвищення якості друкованої книги, що в цілому залежить від фахової практичної роботи редактора.

***Ключові слова**: дитячі освітні видання, видавнича справа, освітня галузь, редактор, періоди книготворення, дитяча періодика.*

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ДЕТСКИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ИЗДАНИЙ В УКРАИНЕ

Шинкарь Т. С.

В статье рассматривается вопрос возникновения и развития детских образовательных изданий, начиная с времен Киевской Руси. Выделены периоды развития издательской продукции для детей на территории Украины. Замечено, что первым произведением для детей является написанное Владимиром Мономахом «Поучение», а первым печатным произведением для детей – «Букварь» И. Федорова. Осуществлен обзор детских изданий в Киевской Руси, а также в период с XVI по XX в. Установлено, что наиболее стремительное развитие детской печатной продукции произошло в XX и XXI веке. Значительным толчком для разнообразия детских образовательных изданий стало возникновение детской периодики, которая появилась еще в XVIII веке. В связи с историческими условиями издательство детских образовательных изданий в Украине развивалось неоднородно.

Доказано, что основная тенденция мирового развития образования в начале XX в. обозначена борьбой с неграмотностью, прогрессивная часть человечества призвала привлекать всех детей к учебе, к реализации своеобразного всеобуча.

Сделаны выводы, что на современном этапе развития печатной детской продукции важным является вопрос о повышении качества печатной книги, в целом зависит от профессиональной практической работы редактора.

Ключевые слова: *детские образовательные издания, издательское дело, образовательная отрасль, редактор, периоды книготворения, детская периодика.*

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE CHILDREN'S EDUCATIONAL ISSUES IN UKRAINE

Shynkar T. S.

The article deals with the question of the occurance and development of the children's educational issues beginning with the times of Kyiv Rus. The periods of development of publishing

products for the children on the territory of Ukraine are distinguished. It is noticed that the first work for the children is «Povchannia» written by Volodymyr Monomakh, and the first printed work for the children is «Bukvar» by Ivan Fedorov. A review of the children's issues in Kyiv Rus as well as in the period from the XVIth to the XXth century is carried out. It is found out that the rapidest development of the children's printed production took place in the XXth and XXIst centuries. A significant impetus for the diversification of the children's educational issue was the occurance of the children's periodicals that appeared in the XVIII century. In connection with the historical conditions, publishing of the children's educational issues in Ukraine developed heterogeneously.

It is investigated that the main tendency of the world development of the educational branch at the beginning of the XXth century is characterized by the struggle with illiteracy; the progressive part of humanity called to involve all the children to study, to implement a kind of the universal education.

It is concluded that at the present stage of development of printed children's products the issue of improving the quality of the printed book is important which in general depends on the professional work of the editor.

Key words: *children's educational issues, publishing, educational branch, editor, periods of book creation, children's periodicals.*

Постановка проблеми. Дитячому книгодрукуванню, зокрема дитячим освітнім виданням, притаманний тривалий і складний шлях розвитку та становлення, який, на нашу думку, ще не завершений. Взагалі книгодрукування України має багату історію. Немало людей працювало над створенням книгодрукування, проте лише Іоганну Гутенбергу вдалося вперше механізувати друкарський процес, що заснував друкарську та видавничу справу.

Для початкового періоду було характерне те, що друкарні з'являлися не лише у великих містах, а й у містечках. Поява книгодрукування – значна сторінка в історії розвитку культури нашого народу, у формуванні національної свідомості.

Друкована книга започаткувала новий етап – мистецтво книгодрукування. В Україні до появи першодруків панувала рукописна книга, котра була витвором малярства. Українським першодруком вважають «Апостол», надрукований у 1574 р. Іваном Федоровим у Львові. Ця книга історично започаткувала розвиток друкарства в Україні. Одночасно з «Апостолом» І. Федоров видавав навчальні книги, які називалися граматики, наприклад, «Буквар», надрукований у 1574 р. Він є одним з українських першодруків та цінною пам'яткою шкільної освіти.

Актуальність дослідження. Дослідження проблем становлення й розвитку дитячих освітніх видань, які є складником процесу формування професійної культури студентів, які здобувають фах редактора освітніх видань, є актуальним. На сучасному етапі розвитку становлення національної освітньої системи зумовлюють зміни в політичному, економічному, соціальному та культурному житті країни, бурхливий розвиток інформаційних технологій, а також підвищені вимоги до майбутніх спеціалістів, наприклад, редакторів. Усе це вимагає нових та оригінальних підходів і рішень щодо покращення підготовки молодих фахівців, зокрема формування професійної культури редакторів освітніх видань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історичні, соціальні та культурологічні умови розвитку видавничої справи досліджували такі науковці: М. Ю. Брайчевський [2], Н. М. Вернигора [3], Н. М. Миколаєнко [4–5], Е. І. Огар [7], І. Л. Побідаш [8], М. С. Тимошик [11] та ін.

Мета статті полягає в тому, щоб вивчити історію розвитку та становлення дитячих освітніх видань з часів Київської Русі до тепер.

Завдання статті: визначити періоди становлення й розвитку дитячих освітніх видань; вибірково охарактеризувати дитячі освітні видання кожного періоду.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку наука про видавничу продукцію зазнає певних змін, зокрема відбувається розширення її теоретичних положень, висвітлення генетичного та функціонального трактування

книги як соціотехнічної моделі в складних процесах поліграфічного виробництва, розповсюдження і використання, здійснюється використання системотехнічного підходу до книжкових видань тощо. Видавничі процеси інтенсифікуються, однак окремі теоретичні домінанти мають незмінний характер і ґрунтуються на історичному досвіді цих явищ. Тому на сьогодні один із пріоритетних напрямів у видавничій галузі – це дослідження еволюції книжкової продукції, зокрема для дітей.

Дослідник Н. М. Вернигора виокремлює такі періоди книготворення для дітей:

1. Період становлення та розвитку давньоукраїнських навчальних видань для дітей (друга половина XVI ст. – перша половина XVII ст.): світська книжка (Буквар) та релігійна книга (Часослов, Псалтир).
2. Період утвердження та розвитку світської навчальної книги (друга половина XVII ст. – XVIII ст.): увиразнення тематики, зміни у стилістиці, поява перших авторських текстів.
3. Період типологічного розвитку видавничої продукції для дитячої аудиторії (XIX ст.) [3, с. 70].

Натомість Н. М. Миколаєнко подає більш розширену періодизацію, якою послуговуємося і ми:

1. Перший період – предтечі книготворення (умовно VII ст. до н.е. – 1450 р. н.е.). Передумовами були «кам'яні книги», тобто написи на каменях. Згодом людство почало пошук більш простих й практичних матеріалів для письма: пальмове листя, бамбук, дощечки з дерева, шовк, метал, шкіра.
2. Другий період – виникнення та поширення друкарства (перша половина XV ст. – кін. XVII ст.). Видавнича справа зазнала більшого розвитку з часу винайдення друкарського верстату. Видавничій продукції раннього періоду розвитку друкарства притаманне урізноманітнення тематичного спектру друків. Успадкувавши від майстрів рукописання традицію підготовки книг для потреб церкви, друкарські цехи поступово розширюють тематичний діапазон друків. Уже із середини XVI ст. можна говорити про формування такої тематики видань: богослужбові; полемічні (наукові); навчальні та інші [5, с. 125].

3. Третій період – становлення та розвиток дитячих видань у контексті урізноманітнення їхньої типології, тематики, жанрів (XVIII ст. – XIX ст.)

4. Четвертий період – дитячі освітні видання радянського періоду (1917 р. – 1991 р.).

5. П'ятий період – розвиток дитячих освітніх видань незалежної України (1991 р. – до нині). Новий етап розвитку видавничої справи розпочато з прийняттям незалежності України [4, с. 12–13].

У Київській Русі першим твором для дітей вважають написане Володимиром Мономахом «Повчання», яке збереглося в єдиному списку у складі Лаврентіївського літопису під 1096 р. і вперше було опубліковане 1793 р. російським графом, істориком Олексієм Мусіним-Пушкіним. До цих пір залишається відкритим і дискусійним питання авторства «Повчання», адже існує гіпотеза, що цей твір було створено на замовлення анонімним автором. У ньому князь проповідував християнську мораль, патріотизм та основні принципи гуманізму: «... шануй батька і матір, не убий, поважай гостя, учись».

Першим друкованим освітнім виданням для дітей був «Буквар», надрукований Іваном Федоровим у 1574 р. В. В. Німчук, досліджуючи цю пам'ятку літератури України, стверджує, що записи на «Букварі» засвідчують, що він потрапив із України за кордон (в Італію) ще в першій половині XVII ст. За словами мовознавця, цей посібник – не звичайний буквар, адже в ньому вміщено важливі елементи для засвоєння особливостей граматики церковнослов'янської мови у східнослов'янській редакції. На першій сторінці «Букваря» подано тогочасну азбуку. Очевидно, послідовність розташування літер у ній відбивала більш-менш усталену традицію, особливо щодо місця суто кириличних букв. Але завдяки І. Федорову вона міцно закріпилась і через наступні букварі й граматики дійшла до нашого часу. З відповідними змінами, зумовленими вилученням із вжитку окремих літер чи введенням нових, такий порядок літер зберігається в абетках усіх писемностей, які користуються кирилицею. І. Федоров не обмежився тільки букварним матеріалом, як подальший етап в

опануванні письма він подав три спеціально виділені невеликі розділи, складені так, щоб готувати дітей до вивчення систематичної граматики [6, с. 84].

До наших днів зберігся лише один екземпляр «Букваря» І. Федорова, який у XVII столітті привезли з України до Італії. У 30-х рр. XX ст. книга з'явилася в бібліотеці Гарвардського університету, що в США. Згодом «Буквар» перевидали в друкарнях Києва, Львова, Чернігова, Почаєва.

Велику кількість навчальної літератури випускали друкарні при братських школах. Так, у Львівській братській друкарні було видано збірник «О воспитании чад» (1609 р.), а з богослужбових книг видавалися ті, що були корисними в шкільному навчанні – «Часослов» (1609 р.), «Псалтир» (1615 р.). З 1614 р. почала працювати друкарня в Києво-Печерській лаврі. Перші датовані книги, видані нею, – «Каноник» (1614 р.) та «Часослов» (1616 р.). Із теологічною літературою Лаврська друкарня видавала для братських шкіл буквері та граматики, за якими навчалися діти в школах церковнослов'янської, грецької і латинської мов. [1, с. 68].

Так у XVII столітті в дитячій книзі спостерігався взаємозв'язок ілюстрації та тексту, слів і зображень, тому цей етап є базовим для розвитку дитячої книги. Також у цей період у зв'язку з розвитком мови почали з'являтися спеціалізовані навчальні видання, зокрема граматики.

У 1619 р. Мелетій Смотрицький видав «Граматику», яка була велика за обсягом, адже вміщувала різні приклади, пояснення, винятки з правил, указівки.

У цей період з'являються українські друковані словники, зокрема церковнослов'янський словник, укладений Лаврентієм Зизанієм «Лексис Сирѣчъ Реченїѧ, вькратъцѣ събранны. И из словенскаго языка, на простый Рускій Діѧлектъ Истолкованы» (1596), який уважають першим словником, де старослов'янська лексика була перекладена на тогочасну літературну мову. У 1627 році вийшов друком «Лексиконъ славенороссκій и именъ тлъкованіе», автором якого є Памво Беринда. У 1703 році було надруковано «Арифметику» Л. Магницького, яка була корисною для шкільного навчання.

Користувалися популярністю і друковані світські книги – «О воспитании чад» (1609 р.), «Часослов» (1609 р.), «Псалтир» (1615 р.), які мали навчально-виховний характер. За словами Н. М. Вернигори, вони не тільки стали першими авторськими текстами, але й текстами освітнього характеру [3].

Як зауважують М. С. Тимошик та Н. М. Миколаєнко, розвитку видавничої справи у XVIII та XIX ст. характерна цензура українських друків, тобто нагляд за друком із метою попередження шкідливих, з точки зору уряду, друкованих творів. Деталізованої цензури зазнали відомі видання цього періоду: «Енеїда» І. П. Котляревського (1798 р), «Граматика малоросійського наречія» О. П. Павловського (1818 р), «Отыт собранія старинных песней» М. А. Цертелєва (1819 р.), «Кобзар» Т. Г. Шевченка (1840 р.), «Малороссийские песни» зібрані і видані М. О. Максимовичем (1827 р.) [11, с. 230–235; 5, с. 126].

У 1861 та 1864 рр. К. Д. Ушинський видав підручники «Дитячий світ» і «Рідне слово». У XIX ст. почали з'являтися авторські підручники для школи. Так, Т. Г. Шевченко у 1861 р. уклав і видав «Букварь южнорусскій», який був призначений для вивчення української мови в недільних школах. «Букварь южнорусский» був першим у серії навчальних посібників з різних галузей знання – арифметики, географії та історії, яку планував здійснити Т. Г. Шевченко, однак смерть перешкодила цьому. Вивчивши тогочасні букварі – М. О. Гатцука, К. В. Шейковського та «Граматку» П. О. Куліша, він виробив свій погляд на способи навчання дорослих учнів грамоти. Письменник відкинув букварні системи навчання грамоти, базованої на читанні ізольованих беззмістовних складів, прийнявши настанову спочатку навчити дорослих учнів букв, а потім приступати до читання зв'язного зрозумілого тексту.

Як матеріал для читання Т. Г. Шевченко подавав уривки з перекладених ним українською мовою «Давидових псалмів» (12, 53, 93, 149), у яких ідеться про братні взаємини між людьми і висловлюється віра в те, що гнобителів спіткає кара «за діла їх криваві, лукаві», повністю наводить у своєму перекладі псалом 132 та подає фольклорні тексти – прислів'я й українські народні думи [12, с. 439].

Велику роль у розвитку освітніх видань відіграв Іван Огієнко, який видав такі книги: «Українська граматична література» (1908 р.), «Посібник для учителів, учнів та для самоосвіти», «Бог і світ. Читанка для молоді недільних і українських шкіл та родин». О. Й. Партицький надрукував читанку для сільських людей «Зоря», у якій було поєднано різноманітні за змістом статті, оповідання, байки. Крім цих видань, він підготував ще низку освітніх видань: «Латинська граматика для учнів академічної гімназії», «Руська читанка для нижчих класів середньої школи», які були спрямовані на підвищення рівня знань в учнів.

Як зауважує О. В. Стадник, немало зусиль у розвитку видавництва дитячих освітніх видань у цей час докладали товариства, завдання яких полягало у збагаченні загальнокультурного рівня українського населення, підвищенні рівня освіти, розвитку національної свідомості. Так, упродовж 1869–1876 рр. товариство «Просвіта» випустило 22 підручники загальним тиражем 15 тис. примірників, серед яких – читанки, букварі, підручники і посібники з історії, географії, фізики, арифметики, латинської та німецької мови тощо. З ініціативи «Просвіти» у 1881 р. виникає нова народна організація «Руське товариство педагогічне», яке почало видавати апробовані владою шкільні підручники та «шкільну лектуру» [9, с. 249].

На початку ХХ ст. українська дитяча поетеса Марійка Підгірянка видала книжки «Відгуки душі», «Мати-страдниця», «Вертеп», «Святий Миколай на Підкарпатській Русі», «Малий Василько», «Кравчиня Маруся», «Юркова мандрівка», «Зайчик і Лисичка», сотні поезій, оповідань, байок, казок, пісень, загадок), написані для дітей і про дітей з основними мотивами про краще майбутнє народу, змалюванням краси природи рідного краю, фольклорного колориту тощо.

Так, журнал для дітей і молоді «Дзвінок» став виходити у світ із 1890 р. Він був єдиним українським дитячим часописом. Першим вітчизняним дитячим періодичним виданням на українських землях у складі Російської імперії вважають журнал «Молода Україна», який був щомісячним додатком до часопису «Рідний край», який видавався в Києві в 1906 році і 1908–1912 рр. Його видавцем і редактором була Олена Пчілка.

На Правобережній Україні друкували щомісячний журнал для дітей «Світ дитини», який виходив у Львові протягом 1919–1939 рр. та об'єднував кращих педагогів, дитячих письменників та ілюстраторів. Його тираж складав близько 5 тис. примірників.

Сучасному періоду розвитку людства притаманне визначення значущої ролі книги в житті людини, адже книга виконує роль ключового джерела знань.

На сьогодні існує немало видавництв, які спеціалізуються на виданні дитячої книги, як навчального, так і розважального змісту. Типологія, структура, тенденції розвитку дитячих освітніх видань сучасної України збільшуються та активізуються, а також сприяють формуванню компонентів професійної культури студентів, які здобувають фах редакторів дитячих освітніх видань.

Висновки та перспективи для подальших розвідок. Отже, книгодрукування в Україні має багату історію та різні періоди розвитку й становлення. Невід'ємним складником цього процесу є дитяча друкована продукція. Дитячі освітні видання – важливий елемент виховання, за допомогою якого відбувається розвиток, виховання й формування особистості, її соціалізація. Ці видання взаємодіють із різними галузями: освіти, науки, культури тощо, визначає важливість формування професійної культури майбутніх редакторів.

Уважаємо, що питання розвитку й становлення дитячих освітніх видань не вичерпане і потребує подальшого вивчення, зокрема необхідно дослідити функціонування сучасних видань для дітей та особливості наповнення їх якісним матеріалом.

Список використаних джерел

1. Бокань В., Польовий Л. Історія культури України. Навч. посібник. Київ : МАУП, 1998. 232 с.
2. Брайчевский М. Літопис Аскольда. – Київ : Український центр духовної культури, 2001. 132 с.
3. Вернигора Н. М. Проблеми термінології в книговиданні для дітей // Наукові записки Інституту журналістики : [наук. зб.] / за ред. В. В. Різуна ; КНУ імені Тараса Шевченка. Київ, 2013. Т. 52. С. 68–71.

4. Миколаєнко Н. М. Формування професійної культури майбутніх редакторів дитячих освітніх видань у процесі фахової підготовки : дис. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Житомир, 2017. 266 с.
5. Миколаєнко Н. М. Дитячі освітні видання : есплікація до проблеми формування професійної культури майбутніх редакторів // Український інформаційний простір : Науковий журнал Інституту журналістики і міжнародних відносин Київського національного університету культури і мистецтв. 2014. С. 123–130.
6. Німчук В. В. Визначна пам'ятка вітчизняного друкарства // Буквар Івана Федорова. Київ : «Дніпро», 1975. С. 82–96.
7. Огар Е. І. Дитяча книга : проблеми видавничої підготовки. Львів : АзАрт, 2002. 160 с.
8. Побідаш І. Професія редактора : термінологічний, творчий та функціональний аспекти / І. Побідаш [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://papers.univ.kiev.ua/zhurnalistyka/articles/The_profession_of_an_editor_terminological_creative_and_functional_aspects_14931.pdf.
9. Стадник О. В. Навчальна книга Галичини другої половини XIX – початку XX ст. (видання та функціонування) // Поліграфія і видавнича справа. Наук.-техн. зб. / за ред. Л. Степанюк. Львів : Українська академія друкарства. 1998. № 34. С. 244–251.
10. Струшляк О. В. Історичні аспекти зародження і розвитку періодичних видань для дітей // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство : Міжвуз. зб. наук. ст. 2009. Вип. XXI. С. 324–332.
11. Тимошик М. С. Історія видавничої справи : Підручник. 2-ге вид., виправлене. Київ : Наша культура і наука, 2007. 496 с.
12. Шевченко Т. Зібрання творів : У 6 т. К. : Наукова думка, 2003. Т. 5. С. 436–440.

References

1. Bokan V., Polovyi L. Istoriia kultury Ukrainy. Navch. posibnyk. Kyiv : MAUP, 1998. 232 s.
2. Braichevskyi M. Litopys Askolda. Kyiv : Ukrainskyi tsentr dukhovnoi kultury, 2001. 132 s.
3. Vernyhora N. M. Problemy terminolohii v knyhovydanni dlia ditei // Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky : [nauk. zb.] / za red. V. V. Rizuna ; KNU imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv, 2013. T. 52. S. 68–71.
4. Mykolaienko N. M. Formuvannia profesiinoi kultury maibutnikh redaktoriv dytiachykh osvitnikh vydan u protsesi fakhovoi pidhotovky : dys. ped. nauk : 13.00.04 «Teoriia ta metodyka profesiinoi osvity». Zhytomyr, 2017. 266 s.
5. Mykolaienko N. M. Dytiachi osvitni vydannia : esplikatsiia do problemy formuvannia profesiinoi kultury maibutnikh redaktoriv // Ukrainskyi informatsiinyi prostir : Naukovyi zhurnal Instytutu zhurnalistyky i mizhnarodnykh vidnosyn Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. 2014. S. 123–130.
6. Nimchuk V. V. Vyznachna pamiatka vitchyznianoho drukarstva // Bukvar Ivana Fedorova. Kyiv : «Dnipro», 1975. S. 82–96.
7. Ohar E. I. Dytiacha knyha : problemy vydavnychoi pidhotovky. Lviv : AzArt, 2002. 160 s.
8. Pobidash I. Profesiia redaktora : terminolohichnyi, tvorchyi ta funktsionalnyi aspekty / I. Pobidash [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : http://papers.univ.kiev.ua/ zhurnalistyka/ articles/The_profession_of_an_editor_terminological_creativ e_and_functional_aspects_14931.pdf.
9. Stadnyk O. V. Navchalna knyha Halychyny druhoi polovyny KhIKh – pochatku KhKh st. (vydannia ta funktsionuvannia) // Polihrafiia i vydavnycha sprava. Nauk.-tekhn. zb. / za red. L. Stepaniuk. Lviv : Ukrainska akademiia drukarstva. 1998. № 34. S. 244–251.
10. Strushliak O. V. Istorychni aspekty zarodzhennia i rozvytku periodychnykh vydan dlia ditei // Aktualni problemy slovianskoi filolohii. Seriia: Linhvistyka i literaturoznavstvo : Mizhvuz. zb. nauk. st. 2009. Vyp. XXI. S. 324–332.

11. Tymoshyk M. S. Istoriia vydavnychoi spravy : Pidruchnyk. 2-he vyd., vypravlene. Kyiv : Nasha kultura i nauka, 2007. 496 s.
12. Shevchenko T. Zibrannia tvoriv : U 6 t. K. : Naukova dumka, 2003. T. 5. S. 436–440.

ДАНІ ПРО АВТОРА

Шинкар Тетяна Сергіївна, викладач кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»
вул. Сухомлинського 30, Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401
e-mail: tatianapanchenko@ukr.net

ДАННЫЕ ОБ АВТОРЕ

Шинкарь Татьяна Сергеевна, преподаватель кафедры украинской и зарубежной литературы и методики обучения
ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»
ул. Сухомлинского 30, Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401
e-mail: tatianapanchenko@ukr.net

DATA ABOUT AUTHOR

Shynkar T. S., lecturer of Ukrainian and foreign literature and methods of teaching
Pereyaslav-Khmelnytskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University
30, Sukhomlynskyi, Pereyaslav-Khmenytsky, Kyiv region, Ukraine 08401
e-mail: tatianapanchenko@ukr.net

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 811.161.2’373(477.81/.82)

ЛЕКСИКА ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ У ТВОРАХ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Аркушин Г. Словник західнополіських діалектизмів у художній літературі / Г. Аркушин. – Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2018. – 268 с.

Навальна М. І.

У рецензії йдеться про «Словник західнополіських ділектизмів у художній літературі», опублікований відомим дослідником історії мови та діалектології Григорієм Львовичем Аркушиним; наголошується на різноманітності та унікальності лексикографічної роботи, простежується тенденція послідовності в роботах українського мовознавця.

Ключові слова: *словник, діалектологія, діалектизми Західного Полісся, лексичні одиниці, художня література.*

ЛЕКСИКА ЗАПАДНОГО ПОЛЕСЬЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ УКРАИНСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ

Аркушин Г. Словарь западнополесских диалектизмов в художественной литературе / Г. Аркушин. – Луцк: ЧП Иванюк В. П., 2018. – 268 с.

Навальна М. И.

В рецензии повествуется о «Словаре западнополесских дилектизмов в художественной литературе», который издан известным исследователем истории языка и диалектологии Григорием Львовичем Аркушиным; отмечается разнообразие и уникальность лексикографической работы, прослеживается тенденция последовательности в работах украинского языковеда.

Ключевые слова: *словарь, диалектология, диалектизмы Западного Полесья, лексические единицы, художественная литература.*

VOCABULARY OF WESTERN POLISSIA IN WORKS OF UKRAINIAN WRITERS

Arkushyn H. Slovnyk zakhidnopoliskykh dialektyzmiv u khudozhnii literaturi / H. Arkushyn.– Lutsk: PP Ivaniuk V. P., 2018. – 268 s.

Navalna M. I.

The review shows the new «Slovnyk zakhidnopoliskykh dialektyzmiv u khudozhnii literature» published by famous researcher of language history and dialectology Hryhorii Lvovych Arkushyn; it is stressed on the diversity and uniqueness of lexicographic work, traced the tendency of consistency of works of the researcher.

Keywords: *dictionary, dialectology, dialectisms of Western Polissia, lexical items, fiction.*

Коли у свій час читала книгу волинського автора Володимира Лиса «Століття Якова», то текст із західнополіськими діалектизмами сприймала легко і практично всі лексеми розуміла. Думаю мені це далося без труднощів, оскільки маю поліське коріння. Хоча деякі мої колеги-немовники, які народилися і виросли на інших територіях України, мали подекуди труднощі з розумінням деяких діалектних лексем. Саме таким читачам, а не тільки мовознавцям, може послужитися рецензований словник Григорія Аркушина.

Порівняно недавно поціновувачі слова мали змогу познайомитися зі «Словником західнополіських говірок» Григорія Львовича (Луцьк, 2016), цьогорічна праця – своєрідне доповнення попередньої лексикографічного доробку. Хоча в «говірках» уміщено понад 18 000 слів, однак це не всі лексичні, словотвірні та семантичні діалектизми, оскільки записати всі говіркові слова з усіх населених пунктів Західного Полісся є практично нереальним завданням, тому автор вирішив видати ще одне окреме дослідження.

У рецензованому словнику реєстр містить говіркові лексеми, вибрані з прозових, поетичних та драматичних творів письменників, що представляють усі три складові частини Західного Полісся – Волинське Полісся (Леся Українка, М. Малиновська, М. Олійник, В. Лазарук, В. Лис, В. Гей та ін.),

Берестейщина (Федір Одрач, Іван Хміль, Д. Фальківський, Ф. Климчук, автори збірника «До тебе, світе… Українська література Берестейщини» та ін.), Підляшшя (М. Янчук, С. Савчук та ін.). Відрадно, що автор використав не тільки художні твори, але й письменницькі нариси (Ю. Крашевський, Іван Хміль, Федір Одрач), а також епістолярій Лесі Українки.

Григорій Аркушин зауважив, що використані художні переклади Лесі Українки українською літературною мовою та переклади Ф. Климчука говіркою свого населеного пункту (с. Симоновичі Дорогичинського району Брестської області), а також переклади говірками Полісся з унікального збірника «Пераклады з твораў Л. М. Талстога на гаворкі Палесся» (упорядник Ф. Климчук, Мінськ, 2011) (с. 3).

Структурно окремо взятий діалектизм автор подає лише один раз, хоч би скільки разів і в скількох творах він був ужитий, але цитати з поданою лексемою наведені з творів усіх письменників, які її використали. Тут користувачам варто звертати увагу на джерела. Таким чином ще засвідчується частота вживання та територіальна поширеність.

Автор словника, крім власне лексичних, словотвірних та семантичних діалектизмів, подає також фонетичні та зрідка морфологічні, які щонайкраще передають специфічні риси західнополіських говірок. Варто наголосити, що упорядник виконав надзвичайно складне лексикографічне завдання, оскільки проводити чітку межу між говірковим словом та авторським новотвором, буває, досить важко.

Крім того, Григорій Аркушин семантику слів установлював із контексту, зберігаючи, де було, авторське тлумачення лексем, подане в примітках. На нашу думку, автор у цьому випадку прийняв правильне рішення в представленні лексем, бо ніхто краще за автора не зможе розкрити значення цих слів. Цитати розташовані в хронологічному порядку. Повністю було збережено орфографію і пунктуацію цитованого джерела. Цікаво, що автор зберіг орфографію Ф. Климчука, якою він писав свої художні твори та переклади, в основі яких – білоруська абетка.

Дослідника історії орфографії та пунктуації буде цікаво проаналізувати розбіжності в написанні в різні періоди нашої

історії, напр.: «**НАСТІЛЬНИК**, *ч.р.* Скатернина. *Вечеряли за широким дубовим столом, накритим з нагоди гостей вишитим полотняним настільником* [МО, Вол. Оп., 37]. **НАСТИЛЬНИК.** *…А тітка Ганна стала робити на хлібові значки і так увиває його в настильник, щоб вони не могли взяти тишком* [До тебе, Бабина, 574]. **НАСТИЛНИК**. *Входыть ніхто в чырвоному жупановы і просто до стола накрытого білым настылныком* [Клімчук, 84] (с. 142).

Автор системно розробив умовні скорочення, у тому числі й назв джерел. Крім граматичних ремарок, умістив ще такі стилістичні: *жарт., збільш., згруб., зменш., знев., лайл., пестл.* та ін. Упорядник словника позначав і тематичні групи лексики: *бот.* (ботанічні назви), *ент.* (назви комах), *іхт.* (назви риб), *кулін.* (кулінарія), *мед.* (медицина), *реліг.* (релігія) та ін.

Вражає низка однокореневих лексем західнополіських діалектизмів, які зібрав упорядник, витлумачив і підтвердив прикладами з художніх творів, напр.: *жид, жидво, жидівка, жидівський, жидова, жидовець, жидок* (с. 71).

А як тільки не називають діалектизмами жінку: *бамбера* (с. 12), *білорусинка* (с.16), *жабуринниця* (с. 70), *кубіта* (с. 111), *лахудра* (с. 116), *мальованка* (с. 124), *мужичка* (с. 133), *пінда* (с. 169), *полішка* (с. 176), *рогатниця* (с. 195) та ін. Словник Григорія Аркушина – невичерпне джерело науковцям для інших класифікацій діалектизмів: за частинами мови, за позначенням особи, за словосполученнями та фразеологізмами, за позитивними та негативними ознаками, за порівняльними аспектами та ін. А носіям діалектів просто пізнавати рідні слова. Мені надзвичайно гріли душу діалектизми, які знайомі мені з дитинства. У моєму селі Заліссі Чорнобильського району також на *глечик* казали *гладишка* (с. 47), *забруднений – замурзаний* (с. 77-78), *фуфайка – куфайка* (с. 113), *міцний, сильний – моцний* (с. 132), *соковита трава, яку поїдає худоба – паша* (с. 163), *такий, що відповідає встановленим вимогам – путній* (с. 190), *сільрада – сільсовєт* (с. 204) та ін.

У рецензованій лінгвістичній праці майже 4 000 словникових статей, практично кожна з яких містить покілька прикладів із художніх творів. Наклад словника – 300 примірників.

Уважаємо, що чи не найважливішим чинником оцінювання того чи того наукового доробку є виваженість та аргументованість висловлених у ньому положень, логічність і послідовність інтерпретації аналізованого мовного матеріалу. Рецензований словник у цьому сенсі справляє гарне враження. Наголосимо передусім на доброму знанні й глибокому розумінні автором наукових засад, скрупульозному опрацюванні художніх текстів, виваженості та достовірності аналізу фактичного матеріалу. Пропонований художній матеріал настільки «живий» та колоритний, що хочеться знову перечитати те, що колись читав, або прочитати нове з доробку волинських письменників.

Заслуговує на увагу й дбайливе оформлення дослідження, вишуканий авторський стиль наукового викладу, зручний формат видання.

Безперечно, рецензований словник буде корисним всім, хто цікавиться історією мови, діалектологією, лексикологією, всім, хто поціновує українське. Приємно, що словник Григорія Аркушина вийшов друком напередодні його цьогорічного ювілею! Тож бажаємо авторові нових наукових здобутків, міцного здоров'я та творчої наснаги!

До авторів збірника

Шановні автори!

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди приймає до друку у науковому збірнику «Соціум. Документ. Комунікація» статті з документознавчої тематики та соціогуманітаристики

1. Наукова стаття повинна містити такі необхідні елементи:

– постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

– аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання мети статті (постановка завдання);

– виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. Розташування структурних елементів статті: УДК (у верхньому лівому кутку); назва статті великими буквами, 14 кеглем, напівжирним шрифтом, по центру; прізвище, ініціали автора (авторів) (з правого боку), анотація українською мовою (900–1000 знаків) – 14 кеглем, курсивом (16-22 рядки); анотація повинна бути структурованою, містити мету дослідження, основні висновки; ключові слова українською мовою (6-8 слів) – 14 кеглем, курсивом; назва статті, прізвище, ініціали автора (авторів), анотація, ключові слова російською та англійською мовами. Анотації українською, російською та англійською мовами ідентичні. Обсяг статті – до 25 тис. знаків (як виняток, не більше 35 тис. знаків); *обов'язкова вимога до статей – якість, високій рівень англійської мови.*

3. Вимоги для оформлення тексту: всі поля ; шрифт Times New Roman, кегель 14, інтервал – 1,5; абзацний відступ – 1,25. Рисунки й таблиці оформляються згідно з ДСТУ. Текст набирається без переносів. Сторінки не нумеруються, лапки парні («»), слід розрізняти символи дефісу і тире. Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими дужками, а також у них (використовуйте функцію «Недруковані знаки»).

4. Посилання на джерела в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7– номер джерела за списком використаних джерел, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв].

5. Джерела та література подаються після основного тексту у кінці статті в алфавітному порядку, оформляються згідно вимог Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Не припустимо подавати декілька джерел під одним пунктом у списку літератури; після списку використаних джерел подається транслітерований список REFERENCES.

Транслітерований список літератури оформляється за наступною схемою:

Для транслітерації українського тексту на латиницю використовується безкоштовний сайт http://www.slovnyk.ua/services/translit.php (вибираємо варіант *американська*); для транслітерації російського тексту використовується безкоштовний сайт http://fotosav.ru/services/transliteration.aspx.

Приклади оформлення транслітерації:

1. Kharlamova T.L. *Motivatsionnye osnovy effektivnoy raboty predpriyatiya* [Motivational basis for the effective work of an enterprise]. Ekonomika i upravlenie, 2006, vol. 3, pp. 100–102.

2. Lavrishcheva E.E. *K voprosu otsenki urovnya informatizatsii predpriyatii* [On assessment of the level of enterprises informatization], Izvestiya vuzov. Severo-kavkazskyi region Tekhnicheskie nauki, 2006, Vol. 7, pp. 85–91.

3. Semenov V.I. *Matematicheskoe modelirovanie plazmy v sisteme kompaktnyi torus.* Diss. dokt. fiz-mat. nauk [Mathematical modeling of the plasma in the compact torus. Dr. phys. and math. sci. diss.], Moscow, 2003. 272 p.

6. У кінці статті після транслітерації подаються повні дані про авторів (прізвище, ім'я, по-батькові, вчені звання, наукові ступені, посади, місце роботи (навчання), поштова та електронна адреси українською, російською та англійською мовами.

7. Стаття подається українською або англійською мовами (для іноземців – мовою оригіналу), в електронному варіанті у вигляді файлу, який виконаний в текстовому редакторі MS Word for Windows, на диску чи електронною поштою.

8. Статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається в оригіналі, або в сканованому вигляді електронною поштою.

9. Відповідальність за зміст, точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ несуть автори матеріалів. Редакція залишає за собою право на редагування і скорочення, а також літературне виправлення статті (зі збереженням головних висновків та стилю автора). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Довідки за телефонами: (063) 1990338; (097) 9231608
Електронна адреса кафедри: kaf.dz@ukr.net

Редакційна колегія

ДЛЯ НОТАТКІВ

Наукове видання

Соціум. Документ. Комунікація

Збірник наукових статей
Випуск 5
Серія «Філологічні науки»

Відповідальність за точність поданих фактів, цитат, цифр і прізвищ **несуть автори матеріалів.**

Редакційна колегія залишає за собою право редагувати та скорочувати текст. Редакція матеріали не рецензує і не повертає.

У разі передруку посилання на «Соціум. Документ. Комунікація» **обов'язкове.**

Сайт збірника наукових статей: http://sdc.phdpu.edu.ua/

Англомовний супровід збірника: Ю. В. Калужинська

Підписано до друку 3.04.2018 р. Формат 60x84 1/16.
Папір офсет. № 1. Гарнітура Times New Roman.
Наклад 300. Зам. № 745. Ум. друк. арк. 5,7.
Виготівник ФОП Домбровська Я. М., свідоцтво про державну реєстрацію
№ 2 340 000 0000 003646 від 15.07.2015 р.
08055, Київська обл., Макарівський р-н, с. Вільне, вул. Чапаєва 16а,
e-mail: devis519@ukr.net